

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2011

26. ÅRGANG

Modum Historielag

Bli medlem! Betal kontingent kr. 100 til bankgirokonto 2270.03.02087 og få årsprogrammet tilsendt.

Besøk heimesidene våre www.modum.historielag.org med mye informasjon og historisk stoff.

Bestill eldre nummer av **Gamle Modum!**
Pris 25 kr. pr. nummer, 400 kr. for alle utgaver (unntatt 1986 og 1989). Bestilles hos sekretæren.
Innholdsfortegnelse på heimesida.

Kontaktadresse e-post:
post@modum.historielag.org eller skylli@online.no

Historielagets styre i 2011:

Leder og sekretær: Wermund Skyllingstad,
Gamle Kirkeveg, 3370 Vikersund.

E-post: skylli@online.no, tlf. 32 78 83 91

Kasserer: Christoffer Bye, Hasselbakken 24,
3300 Hokksund

Nestleder: Per A. Knudsen, Sinkvegen, 3340 Åmot

Björg Randi Hovde, Snarum

Erling Løken, Vikersund

Ingvor Sønju, Åmot

Gunnar Hellerud, Vikersund

Arne Saastad, Snarum

Jorunn Stubberud, Vikersund

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2011

26. ÅRGANG

I redaksjonen:

Jon Mamen
Erling Diesen
Aase Hanna Fure
Asbjørn Lind
Kåre Norli

Gamle Modums adresse:

Jon Mamen
Fjerdingsstadveien 161, 3330 Skotselv
E-post: jon@mamen.no
Tlf. 32 75 30 65

Innholdsfortegnelse:

PER OLE BUXRUD: Østre Åmot	3	ERLING DIESEN: Bladet «Moingen»	47
PER OLE BUXRUD: Min barndoms Åmot	6	JON MAMEN: Kirken og arbeiderbevegelsen	49
BIRGER HAUGEN: Minner fra Geithus i 1920-årene	17	AASE HANNA FURE:: Aagot Røgeberg	51
KÅRE NORLI: Sangkor – mer enn sang	27	ARNT BERGET:: Klesvask ved Snarumselva i gamle dager	53
ARNT BERGET: Magnesittverket på Morud	31	UNNI TEIGEN: Barndomsminner fra Olaroa	55
JON MAMEN: Fest for universitetet 1811	36	OSCAR MAGNUSSON: Om hvordan en mann dør	57
CHRISTIAN TEILMANN: Indberetninger	37	ASBJØRN LIND: Thorbjørn Egner og Modums Blaafarveværk	59
JON MAMEN: Peder Sandager	39	INGAR HELLERUD: Seterløpet 75 år. Norges eldste skogsløp	64
WERMUND SKYLLINGSTAD OG ERLING DIESEN: To år med «Hjemmets Lykke» i Geithus	40	LARS ANDREAS ROALD: Noen gamle flommer i Simoa	66
UNNI VENKE HOLM: Innvandring fra Sverige på 1800-tallet. Fra Munkedal til Modum	43	OLAV SØRENSEN: En fergemann og en forherda halling	67

Forsidebilde: Julekort fra 2. verdenskrig. Tegnet av Thorbjørn Egner
Layout og trykk: Caspersens Trykkeri AS, Vikersund

Per Ole Buxrud:

Østre Åmot

Det som i dag er østre Åmot sentrum, var frem til 1822 én eiendom, Mælum. Da ble eiendommen delt, og Johan Henrich Darjes overtok Enger med Bårud. Det antas at Bårud ble skilt ut i den perioden Embretsfoss fabrikk var eier av Enger gård. Mælum het fra gammel av Medalheimr, som betyr «mellomgården». Av den grunn er riktig uttale «Melum». På grunn av at Mælum fra gammelt av var en sentral gård i Modum, ble bygningene fredet i 1923.

Det var på østre Åmot at Modum formelt ble Modum kommune. Det skjedde på Enger gård i 1837 i forbindelse med at formannskapslovene ble innført i Norge. Disse lovene medførte opprettelsen av herreder (nå: kommuner) med lokalt selvstyre. Før den tid var det amtmannen som dominerte. I referatet fra «startmøtet» for opprettelsen av Modum som herred står det blant annet:

«Aar 1837, den 16de September, var Formandskapet i Modum forsamlet på Thingstedet Gaarden Enger. Formandskapet ble antaget gyldig. Valget fik saadant Udfald:

Til Ordfører Auen Gregersen med 4re Stemmer.

Til Vice-Ordfører Johan Darjes med 6 stemmer.»

Auen Gregersen var eier av Mælum gård, og Johan Darjes eier av Enger gård.

Samferdsel

Det var sundsted ved Drammenselva før **Åmot bro** sto ferdig i 1852. Da ble mennesker og varer fraktet over av sundmenn. Sundhaugen Skysstasjon, der virksomheten startet i 1759, var en naturlig del av trafikken over sundet. På skysstasjonen var det staller. Fra 1777 hadde de også overnatting for reisende. På Bjørndalen, inntil dagens Bjørndalsveien, var det også skysstasjon. Åmot bro var en 54 meter lang hengebro som gikk fra vestsiden av Åmot til øya Lusekollen. På broen er det en støpt metallplate med disse ordene: «100 mand kan ieg bære, men svinger under taktfast marsch.» Brua ble brukt i nesten 90 år. Den ble tatt ned i 1952. Nå er den gangbru over Akerselva i Oslo. Samtidig som Åmot bro i 1852 ble bygd og tatt i bruk over Drammenselva fra vestsiden til Lusekollen, ble også **Lusekoll bru** bygd. Det var en «sprængværksbro» fra Lusekollen og inn til østsiden. Den ble erstattet med nye Lusekoll bru i 1922. Etter at sundet i 1960-årene ble fylt igjen for å utvide veien mellom Korketrekkeren og den nye brua, ble Lusekoll bru tatt i bruk som gang- og sykkelvei. **Den nye betongbrua over Drammenselva** ble tatt i bruk i 1940.

Bygging av Korketrekkeren, ca. 1924. Åmot Hospits sees helt til høyre i bildet. Til venstre for hospisset ligger stallene. Bak stallene ligger delvis skjult Åmot Apotek. På høyden bak apoteket ligger Sundhaugen skysstasjon. Foto: Ukjent.

Korketrekkeren ble bygd som «nødsarbeid» i perioden 1921–1926. Brua over jernbanen og veien heter Toppens bru. Før Korketrekkeren ble bygd, gikk veien i en bratt bakke nord for dagens bru, med grunder ved jernbaneovergangen. Familien som bodde på småbruket Hengsle, nær jernbaneovergangen, hadde ansvaret for å lukke grindene når toget var ventet. I mange år var det Ellen Nilsen som besørget dette. Korketrekkeren-anlegget, med Lusekoll bru som ble bygd som en del av det hele, har nasjonal verdi som veihistorisk kulturminne, og den ble av den grunn vernet i 2009. I begrunnelsen for at den ble vernet, het det om anlegget: «– det er sjeldent, med høy arkitektonisk og estetisk verdi, og har i tillegg stor identitetsverdi.»

Betydelige veiomlegginger. I papirer hos Statens vegvesen fremkommer det at veien som erstattet dagens Gamle Sigdalsvei fra Korketrekkeren og opp mot sentrum ble tatt i bruk i 1928. Hovedveien inn i Åmot sydfra, over Bjørndalen, ble i 1939 erstattet med dagens vei. Veien mot Steinbru, som tidligere gikk ned dagens Embretsfossveien og over «Skaustupet», ble tatt i bruk i 1950. «Motorveien», som går nordover fra Enger, ble tatt i bruk i 1978.

Gamle veinavn

Lilleåsgata har navnet sitt fra småbruket som lå innerst i dagens Televeien. Dagens Øvre og Nedre Louisenbergvei har navnet sitt etter «fruen på

Enger», Louise Darjes, som hadde lysthus på noen berg som gikk under navnet Louiseberga. I min oppvekst var navnet «Strømbakken», etter en Strøm som bodde øverst i veien, der Anna Fredriksen nå bor. Bårudveien har navnet sitt fra gården Bårud. Bålettbakken har navnet sitt fra eiendommen Baalet. Embretsfossveien har navnet sitt fra fossen og fabrikken. Rosthaugveien, som går forbi Åmot kirke og kirkegården, het for 120 år siden Raastadbakken. Navnet kommer ganske sikkert fra at sorenskriveren, som frem til 1780 bodde på Mælum, hadde dette som vei opp til «rådstua». Jellumveien har navnet sitt fra gården Jellum, og Bjørndalsveien fra gården Bjørndalen.

Randsfjordbanen

Banen var i 1866 ferdig fra Drammen til Vikersund. Åmot stasjon ligger 22,7 m.o.h. Stasjonen ble raskt stor og viktig for person- og godstrafikk, ikke minst på grunn av Åmots store omland, spesielt Sigdal og Eggedal. De første årene lå stasjonens bygninger øst for jernbanesporene. I forbindelse med at stasjonen ble utvidet med flere spor, ble dagens bygninger satt opp. Stasjonen hadde, i tillegg til det vakre bygget som huset kontorer for stasjonsmester, telegrafist og andre samt bolig for stasjonsmesteren, stort pakkhus med innendørs jernbanespor, og sidespor ned til området som gikk under navnet Sion. Der var det pakkhus for tremasse fra Kongssagene tresliperi på den andre siden av Drammenenselva. Nord på stasjonsområdet var «vanntårnet», der damplokomotivene ble fylt opp. I 1868 var jernbanen ferdig frem til Randsfjorden.

Embretsfoss fabrikker

Embretsfoss startet opp som tresliperi i 1874, og ble raskt Åmots største arbeidsplass. I 1905 begynte de også med papirproduksjon. I 1909 var Embretsfoss en av landets tre største produsenter av avisepapir. Embretsfoss hadde eget sidespor på jernbanen. Fabrikkenes storhetstid var fra ca. 1945 til 1955; de fleste av disse årene var det nær 350 ansatte. Celluloseproduksjonen ble nedlagt i 1955, og i 1971 ble papirfabrikken nedlagt. I 1998 ble alle bygningene revet og jevnet med jorden. Jernbanen og Embretsfoss

Embretsfoss fabrikker. Foto: Ukjent.

fabrikker var sentrale i å skape det Åmot vi kjenner i dag.

Øståsen

For folk på østre Åmot var og er Øståsen et populært friluftsområde både sommer og vinter. «Dæla-veien», som starter ved «Saga» ovenfor Jellumgårdene, var hovedforbindelsen dit. På vinterstid var det imponerende når mann og hest, på vei til Embretsfoss eller Wassend-saga, kom kjørende med store tømmerlass på slep. I 1953 var skogsbilveien **Damtjernveien** ferdig, og tømmertransporten ble overtatt av lastebiler. Denne veien gjorde det også enklere for Åmot-folk å komme seg opp på Øståsen.

Glomsrudkollen sinkgruver

I disse gruvene på Øståsen, rett opp for Åmot, var det forsøksdrift og drift i forskjellige perioder fra 1870. I toppåret 1908 var hele 56 mann i arbeid. Anlegget besto av 10 gruvehull, sjakter, og en hovedgruve, stoll, 700 m lang. Hovedsjakta ned til stollen var 70 m dyp. I 1910 ble det anlagt kraftlinje fra Embretsfoss til anlegget. Det var planer om taubane ned til Døvikfossen for å vaske ut malmen der, men den generelle økonomien og den lave konsentrasjonen av sink i malmen førte til nedleggelse av gruvene i 1921. I dagligtale omtales området som «Skjerpet».

Storbranner

I 1945 brant Enger gård. Året etter brant Wassend sag; den ble antent av brennende treverk som blåste over Drammenselva i forbindelse med at det brant på Breivik gård. Den gang var det også fare for at andre hus på østre Åmot skulle bli antent, men det ble avverget.

Bedehus, kapell og kirke

Søndre Modum bedehus ble tatt i bruk i 1892. Det var Peter Gregersen på Mælum som ga tomten tilnærmet vederlagsfritt. Ved århundreskiftet begynte Åmot å bli et tettsted med ganske mange innbyggere, og det ble anlagt kirkegård. For å slippe å ha begravelser fra Heggen kirke, som den gang var østre Åmots hovedkirke, foreslo Peter Gregersen, styremedlem i bedehuset, i 1905 å bygge klokketårn på bedehuset. Da kunne begravelser foretas derfra. Dette ble vedtatt. Gregersen sa også ja til å forestå forandringen. I 1906 var klokketårnet ferdig, og navnet Søndre Modum bedehus ble forandret til **Åmot kapell**. Samtidig ble det innsatt kr. 500,- i bank til et fond som, hvis det ble aktuelt, skulle brukes til å bygge et nytt bedehus nå som bedehuset hadde blitt kapell. Disse 500 kronene, med forskjellige private gaver senere, hadde i 1994 blitt til et kirkefond på 400.000,-, som ble brukt ved byggingen av Åmot kirke.

På kirkegården stod det fra ca. 1920 til 1964 et **gravkapell**. Etter at kisterom ble anlagt inn i sandbakken nær inngangen til kapellet i 1964, var

Åmot kapell, 1922. Foto: Carl Normann, Hamar.

det ikke behov for gravkapellet. Åmot-speiderne fikk bygget vederlagsfritt av kommunen. Veteran-speiderne hadde dugnad for å ta det ned, og materialene ble brukt til å fullføre Speiderhytta på Ebbesåsen på Åmots vestsida.

Etter hvert som Åmot vokste, ble det ønskelig å få bygd en ordentlig kirke som erstatning for Åmot kapell. I 1946 engasjerte Modum kommune, gjennom menighetsrådet, Norges den gang mest kjente arkitekt, Arnstein Arneberg, til å vurdere forskjellige tomte-løsninger. Arneberg hadde tegnet og plassert mange kjente bygg, blant annet Oslo Rådhus og Skaugum. Plassering av ny kirke oppe på Bårudåsen ble vurdert. Men tomten der Søndre Modum ungdomsskole nå ligger, ble den aktuelle. Eierne av tomten, Johs. Øvergaard på Mælum, stilte tomten gratis til disposisjon hvis det ble aktuelt å bygge kirke der, men det skjedde ikke. Frem til 1948 var Arneberg engasjert, uten at det resulterte i bygging. I 1979 hadde kommunen igjen byggeplaner, og delvis ferdige tegninger for arbeidskirke beliggende i det sydvestre hjørnet av kirkegården ble presentert. Men det ble ikke bevilget nok penger til å gjennomføre prosjektet. Åmot kapell ble i 1994 påtønt og forsøkt nedbrent. Grunnsteinen til **Åmot kirke** ble nedlagt 1995, og kirken, som ligger der kapellet stod, ble tatt i bruk i 1996. Undertegnede var formann i kirkens byggekomité. Byggeprosjektet ble mulig gjort ved at private gaver og annet dekket 75% av byggesummen, og at Modum kommune dekket de resterende 25%.

Modumheimen

Modumheimen ble innviet og tatt i bruk 12. oktober 1957. Kjøpmann A. L. Therkelsen var formann i byggekomiteen. Han var sentral i avgjørelsen om å bygge Modumheimen i Furulund på Åmot. Ørnulf Bast, en av 1900-tallets mest anerkjente billedhuggere i Norge, tegnet og utførte utsmykningen ved inn-

gangen. Modums gamle hjem, Ihlen på Geithus, skulle legges ned etter at Modumheimen stod ferdig. Men bygningene på Ihlen brant ned 23. april i 1955, noe som førte til at Modumheimens betjeningsbolig ble tatt i bruk for beboerne fra Ihlen ett år før Modumheimen offisielt ble tatt i bruk.

Åmot idrettsforening

Foreningen har vært aktiv og viktig for Åmot. Den ble stiftet i 1919, som en fortsettelse av Aamot Skiløberforening, som ble stiftet i 1893. I 1930 ble bane-spørsmålet løst ved at Johan Darjes på Enger gård ordnet det slik at foreningen fikk området Bårudmoen, som så ble planert. I 1932 var den første fotballbanen klar. I 1949 kom den første gressbanen, som ble åpnet med avspark av Johan Darjes. Skøytebanen ble tatt i bruk med et stort propagandastevne i 1933. Fra 1933 og frem til ca. 1950 var skøytebanen et samlingspunkt vinterstid. Når den blå lampa på toppen av Bårudåsen var tent disse årene, fortalte det folk på begge sider av Drammenselva at skøytebanen var åpen. Alléen ned til idrettsplassen ble tidlig i 1920-årene plantet av en lærer ved Enger skole i forbindelse med at det var konkrete planer om å bygge ny Enger skole der. Tomtespørsmålet for hele **Åmot stadion** ble ikke avklart før i 1948. Da hadde Union & Co (Embretsfoss) ved bestyrer Wright gitt resten av grunnen vederlagsfritt til idrettsforeningen. Foreningen ble da eier av hele 48 mål jord midt i Åmot. I 1975 ble det nye klubbhuset tatt i bruk, gjeldfritt.

I 1937 besluttet foreningen å bygge en hoppbakke av internasjonalt format: **Mæhlumbakken**. I løpet av kort tid var bakken ferdig, med hopp og fartsstillas, trapper på begge sider, tribuner og skihytte. Bakken ble åpnet med et vellykket renn i 1938. Bakkerekorden var 75,5 meter, satt av Kongsbergs Arnholdt Kongsgård. Mæhlumbakken ble nedlagt etter at fartsstillaset raste ned i 1951. Foreningen hadde også en bakke på Åmots vestsida, Kongskollen. Den ble nedlagt etter et stort ras i bakken i 1951. Klubbens Bjarne Bryntesen, som bodde på østre Åmot, mottok i 1934 norsk idretts høyeste utmerkelse, Egebergs Ærespris, for sine prestasjoner på ski og i friidrett. Bjarnes bror Erik, ble i 1934 USA-mester i skihopp!

Skytebanen i Døvika

Banen ble tatt i bruk i 1902. Før den tid hadde Søndre Modum Skytterlag, som ble startet i 1882, skytebane på vestsida av Åmot. Årene etter andre verdenskrig var skytterlagets storhetstid, da med ca. 40 aktive skyttere.

Skoler

Enger skole. Enken etter godseier Johan Darjes på Enger gård «skjænkede» i 1866 et skolehus for at Enger skolekrets skulle få en fast skole. Før den tid var det ikke fast skole i Enger krets. Skolen skulle, i følge testamentet, hete Johan Darjes' skole. Men den

*Enger skole, 1953. Helt til høyre skimtes en overbyggetrabelant som var god å ha i regnvær.
Foto: Per Ole Buxrud.*

kom ganske raskt til å hete Enger skole. Fra 1921 arbeidet kommunen med planer om ny stor skole i mur til erstatning for Enger skole som hadde blitt for liten. Den nye skolen skulle plasseres ved enden av den nåværende alléen ned til idrettsanlegget. Det ble også igangsatt sprengningsarbeid for å forberede byggingen, men kommunens økonomi satte en stopper for byggingen. Løsningen på Enger skoles plassproblem ble Bårud skole, beliggende i Bårudveien. I mange år hadde Enger skoles førsteklassinger sin undervisning der. Skolen ble senere blant annet brukt som lokaler for skolens sløydundervisning. Bårud skole ble revet ca. 1975. Dagens Enger skole ble tatt i bruk i 1954. Skolen fra 1866 ble revet i 2010. Skolen har høsten 2011 180 elever og 31 ansatte.

Søndre Modum ungdomsskole startet opp i 1971. Før plasseringen av skolen var endelig avgjort, var det tilnærmet et folkekrav på Åmot at skolen skulle plasseres ved idrettsplassen, omtrent der Bårudåsen barnehage nå ligger. Det ble organisert en bil-protest-kortesje for alle som skulle møte opp i

*Rosthaug, Embretsfoss fabrikkers bestyrerbolig, som lå der Rosthaug videregående skole nå ligger.
Foto: Per Ole Buxrud.*

kommunestyremøtet der avgjørelsen skulle tas. En av grunnene til protesten var også at tomten der skolen nå ligger, var gitt som gave fra grunneieren for at det skulle bygges ny kirke der. Ungdomsskolen har høsten 2011 244 elever og 33 ansatte.

Rosthaug videregående skole startet opp i leide lokaler i 1981. I 1982 ble dagens lokaler tatt i bruk. Modums daværende ordfører, Arne Fossum, var sentral og viktig både for å få skolen til Modum, og for at den ble plassert på Rosthaug. Rosthaug var tidligere Embretsfoss fabrikkers bestyrerbolig. Den vakre bygningen, med tilliggende tennisbane og en praktfull hage, lignet en herregård der den lå godt synlig for nesten hele Åmot. Med skolens avdeling på Buskerud har Rosthaug vgs. høsten 2011 655 elever og 152 ansatte.

Totalt har de tre skolene høsten 2011 vel 1 300 elever og ansatte.

Modumhallen ble tatt i bruk i 1982. Den ble bygd for å fungere både som Rosthaugs gymnastikksal og som allbrukshall for hele Modum.

Min barndoms Åmot

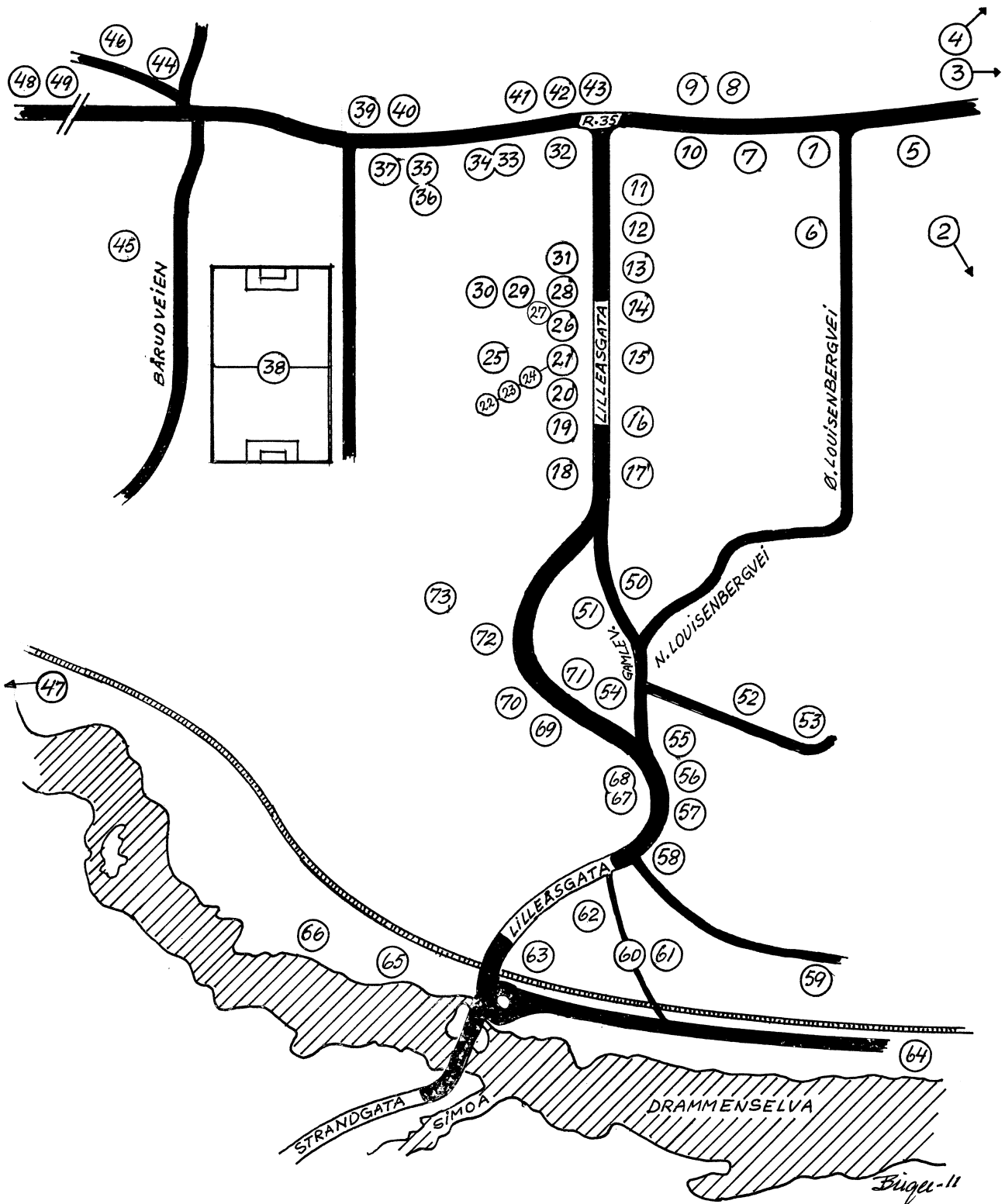
Jeg var så heldig å vokse opp «midt i gata» i østre Åmot. Nå skal jeg ta dere med på en rundtur i mitt barndommens rike. Jeg skal, forhåpentligvis, innom alt av næringsvirksomhet og annet som var av felles interesse for omtrent 60 år siden, altså rundt 1950, med forskjellige tilbake- og fremblikk.

Tallene henviser til kartet som Birger Hammerstad har vært så vennlig å tegne. Se side 7.

1. I «**Amundsen-huset**», øverst i dagens Øvre Louisenbergvei, ble jeg født 21. januar 1939. Da jeg var 3 år, byttet mine foreldre leilighet med mine besteforeldre, Lina og P. L. Buxrud. I annen etasje i Buxrud-butikken, beliggende der det nå har kommet en ny Kiwi-butikk, vokste jeg opp som sønn av kjøpmann Ole og fru Marie, og etter hvert med fem yngre søsken.

ØSTRE ÅMOT

Kart over østre Åmot. Tegning: Birger Hammerstad.

2. **Skytebanen.** Se egen omtale side 5.
3. **Åmot Autoelektrisk.** Birger Høgmoen startet opp i eget bygg i 1952. Virksomheten var viktig for stedets bilverksteder og privatkunder; Høgmoen var en meget dyktig fagmann.
4. **Sundbybakken** var Enger skoles og østre Åmots lille hoppbakke og skiområde. Uoffisiell bakke-rekord er ca. 23 meter. Navnet på bakken og nær-området kommer av at dyrlege Sundby i en periode i 1918 eide gården Bjørndalen.
5. **Vinnords bilruter, med garasjeanlegg og administrasjon,** samt ny og moderne BP bensin-stasjon, ble tatt i bruk i 1957. I underetasjen, med fin utsikt, var det leilighet for vaktmester og sjåfør Torstein Bekken med familie.
6. **Olga Billands fødehjem.** Til å begynne med var Olga Billand jordmor som ble tilkalt til hjemmene når fødsel var i anmarsj. I 1942 bygde hun ut huset sitt, slik at det ble rom i andre etasje for dem som skulle føde.
7. **Knut Bergans bilverksted** ble startet av Bergan i 1921. Det var meget anerkjent. Jeg opplevde at det var far Knut som var myndig eier av virksomheten. Av de 5 barna husker jeg at Gunnar, Odd og Randi, sammen med andre ansatte, var dyktige fagfolk. For meg, og min motorsyssel- og bilinteresse, var Odd en viktig og hjelpsom støtte. En gang i måneden hadde Statens bilsakkyndige fra Hønefoss kontordag hos Bergan, i boligens glasskledd veranda. Folk kom fra distriktet for å ta førerkort og for å ordne godkjenning av kjøretøyer. Bergan hadde bensinstasjon inntil riksveien. Ofte var stasjonen ubetjent, men da var det bare å bruke ringeklokken og vente på Randi eller andre. Ganske mange barn og unge misbrukte ringeklokka, sikkert til Bergan-folkets irritasjon.
8. **Arne Linds gartneri** ble startet i 1947 etter at Lind kom fra Sigdal og kjøpte Rasmussens gartneri. I sommersesongen ble jeg sendt til gartneriet for å hente salat, reddiker og annet for salg i butikken. Gartneriet ble nedlagt i 1954.
9. **Enger skoles lekeplass** var nærmeste nabo til gartneriet. Området inneholdt også en uthusbygning med overbygget trabelant som var god i regnvær. I uthuset, som var låven på et tidligere småbruk, var det toaletter og lager av ved. Vi skolebarna hentet ved og fylte opp i klasserommes vedkasser.
10. **Enger skole** lå på andre siden av riksveien for lekeplassen. I hvert friminutt krysset vi veien, som den gang gikk nesten inntil skoletrappa. Elise Jelstad var lærer for de yngste, deretter ble det Sigrid Semmen, før vi de siste årene hadde Ragnar Gjerløw. Det vanlige var at vi gikk på skolen annenhver dag, enten mandag, onsdag og fredag, eller tirsdag, torsdag og lørdag. Guttene hadde sin sløydundervisning på Bårud-skolen. I «potetferien», en uke i den kalde overgangen

Tre lærere de fleste elever ved Enger skole i 1950-årene kjenner godt: Elise Jelstad (t.v.), Ragnar Gjerløw (i midten) og Sigrid Semmen (t.h.). Foto: Per Ole Buxrud.

mellom høst og vinter, ble vi sendt til bondegårdene Enger, Mælum, Jellum, Bjørndalen eller Skreppen for å plukke poteter. Den lange fristunda midt på dagen, med middagsservering og lek i høyet veide nok opp for det utrivelige arbeidet på det kalde jordet. Skolens juletrefester, med avgangsklassens store «teateroppsetning», ble arrangert på Folkets Hus. Skolens 17. mai-arrangement, etter at vi alle hadde gått i tog til Nykirke, foregikk på idrettsplassen. Underholdningen, som ble besørget av voksne som konkurrerte i tautrekking, fotballspill og annet, var spesielt moro, det samme var alle premiene vi fikk om halsen: 10- og 25-øringer i nasjonalbånd.

Så svinger vi nedover østre Åmots «Storgata», Lilleåsgata. Det var først i 1961 at den ble asfaltert. Da hadde det begynt å bli ganske mange biler. Men hestetransport, utført av Hjalmar Bårud, Andreas Engebretsen, Aksel Enger og andre var helt vanlig. Eikerbønder og andre på vei til meieriet og Forbruksforeningen i Strandgata satte også sitt «hestepreg» på gata. Når det ble innført noe så fint som søppelhenting, var Hjalmar Aasand med sin hest og vogn viktig – og illeluktende sommertid. Før asfalten kom, var det vanlig å se vegvokter Arthur Skreppen på sin sykkel, med spade og rive som hjelpemidler. Sentrale i gatebildet var Nils Fosbæk med sin drosje- og syketransport og rørlegger Charles Rosenlund, med sin varetråsykkel, før han skaffet seg Volvo varebil. Bjarne «Gullaker'n» med sin vimpelsmykkede to-hjuls transportvogn var Modumheimens visegutt, og daglig å se i gata.

Lilleåsgata sett i fugleperspektiv. Den lyse bygningen i nedre, høyre hjørne er Dyingegården, også kjent som Thompson-gården. Så følger nedover i Lilleåsgata i tur og orden Høklie-gården, slakter Christoffersens bygninger, Fjerdingstadgården, Buxruds forretning og det såkalte Blokkhuset. På motsatt side av veien for Blokkhuset og oppover Lilleåsgata følger Frelsesarméens bygning, smed Torgersens bygning, Wold & Borgersen, Aksel Engers gård, baker Ormåsens utsalg og meieriutsalget og boligeiendommen Grønli. Foto: Ukjent.

Lilleåsgata sett fra taket på Buxrud-butikken og oppover. På høyre side ligger Fjerdingstad-butikken, slakter Christoffersens bygninger og så vidt synlig Karsten Høklies butikk. På venstre side har vi smed Torgersens bygning, Aksel Engers gård, meieriutsalget og baker Ormåsens utsalg, boligeiendommen Grønli og Samvirkelagets bygninger. Foto: Per Ole Buxrud.

11. **Harald Dyinges murgård.** Dyinge drev som agent og grossist i bl.a. glass og stentøyvarer. Henry Thompson kjøpte gården etter at Dyinge i 1951 flyttet sin virksomhet til Hokksund. Thompson drev butikk med klær, småtekstiler m.m. I «moderne tid» ble gården omtalt som Thompson-gården.
12. **Karsten Høklies butikk** med kolonial, glass, gaveartikler, maleartikler og annet. Høklie kjøpte i 1941 butikken av Harald Dyinge. Før Dyinges tid var det Trine Hellum som hadde gården og butikken. Senere solgte Høklie butikken til sin datter Anne Karin. Hun fortsatte ikke med det store utvalget, men startet Åmot Parfyme. Karsten Høklie fortsatte med en ren malerbutikk, Åmot Fargehandel, i den tidligere lagerbygningen på eiendommens vestsida.
13. **Sigurd Christoffersens slakteri og utsalg** hadde Sigurds bror Johs. samt Erik Eriksen som ansatte i slaktervirksomheten, og andre i utsalget. Det var spennende for oss som vokste opp i gata når vi så bønder komme leiende med hest eller ku som skulle slaktes. Det var egentlig «forbudt» å se på når de store dyrene ble avlivet og senere partert, men vi fikk det med oss. Sigurd var gift med Thora. Med sine litt «fine vaner» var hun ikke helt «Åmotsk». For meg som var visergutt og leverte «finere kolonial» opp til henne, var hun et pust av noe større enn Åmot. Først som voksen fikk jeg greie på at Thora var fra Geithus!
14. **C. C. Fjerdingstad, ur og gull.** I den lille og meget spesielle butikken var det Marie som drev

- butikken, mens søsteren Klara for det meste var på kjøkkenet og i huset. Lukten fra kjøkkenet var en del av «butikkklukta». Ved inngangen, helt ut mot veien, var det en mini-veranda. Når døra inn til butikken ble åpnet, ringte det i en bjelle, før en kom inn på det skrånende gulvet. I forbindelse med dåp, konfirmasjon, bryllup og andre familiebegivenheter på Åmot var det vanlig med sammenlegg hos Fjerdingstad; folk betalte et beløp, og Marie ordnet med gave som passet mottageren. Frøknene Fjerdingstad hadde motorsyssel, en 350 cc totakts DKW. Det var spennende underholdning når de skulle kjøre til hytta på Øst-Modum. De ruset motoren og til dels røykla gata. Under krigen ble det en gang kjent at tyskerne skulle ta («rekvirere») innbyggernes biler og motorsykler. For å unngå at tyskerne fikk glede av Fjerdingstadjentenes motorsyssel var det noen fra den lokale hjemmefrontbevegelsen som en natt «stjal» motorsykkelen, og gjemte den på husmannsplassen Laupet. På grunn av at tyskerne mistenkte Marie for å ha «godkjent» tyveriet fikk hun et fengselsopphold på Grini.
15. **P. L. Buxruds butikk** med mat, klær, metervarer, bøker, leker, gaver, kull, koks og annet. P. L. Buxrud, min farfar, kom fra Brandbu til Åmot i 1922. Han kjøpte en bygning som den gang inneholdt bolig og en liten butikk med blant annet hatter. Butikken ble gjennom årene utvidet. I min oppvekst var det min far Ole som drev butikken. Ole Buxrud var aktiv i kirkesammenheng, samt frivillig og ulønnet kirkeverge ved Åmot kirkegård, noe som gjorde at «alt» vedrørende å melde dødsfall, planlegge begravelser, melde dåp m.m. ble «ordnet i butikken». Ole var også speiderleder. Når møtene ble holdt i butikken på kveldstid, var det interessant for meg å følge med på hva de «store gutta» foretok seg.

Kjøpmann Karsten Høklie drev en av flere konkurrerende kolonialforretninger i Lilleåsgata.
Tegning: Birger Hammerstad.

Før det i 1957 ble plassert brannbil på Åmot, med en «amatørstyrke» som kunne rykke ut, var Ole Buxrud frivillig ulønnet brannsjef. I telefonkatalogen var det vårt telefonnummer som sto under «Brann». Dette resulterte i de underligste «utrykninger» til pipebranner, skogsbranner og annet – med vår privatbil, F 10025. På en telefonstolpe utenfor Buxrud-huset var bryteren for gatelyset i Lilleåsgata; vi hadde ansvaret for å skru lyset på og av. I noen år etter krigen var det strømrasjonering under deler av vinteren. For å kunne holde butikken åpen ble det, i samarbeid med Wold & Borgersen-folk, konstruert et system der bilbatterier skaffet lys.

Ut fra Buxrud-butikken ble det hver fredag kjørt bestilte varer til mange husstander på Åmot og på Eiker. For meg som guttunge var det både litt plagsomt å måtte hjelpe til med dette, samtidig som det var veldig gøy på vinterstid; å få henge etter bilen på kjelke. Ole Buxrud var ikke den som kjørte forsiktig! I det hele tatt fulgte det med mye glad «galskap» samt stor frihet og støtte for meg som fikk ha Ole som far. Gjennom butikken og mine foreldres interesser og åpne hus var jeg også heldig å bli kjent med veldig mange hyggelige og gode mennesker – som jeg sikkert har lært mye av.

16. **Barberer Erland Disen** startet sin virksomhet i 1928 i murbygningen som ble omtalt som

Kjøpmann Ole Buxrud drev en av de andre kolonialforretningene i Lilleåsgata. Tegning: Birger Hammerstad.

«Blokkhuset». I en del år drev fru Anna Disen egen frisørsalong i bygget. Bjarne Bryntesen, som var innehaver av Egebergs Ærespris, norsk idretts høyeste utmerkelse, bodde i huset en periode før krigen – det var vi stolte av.

17. **Tannlege Harry Roalds kontor.** Før Harry Roald kom til Åmot, hadde tannlege Busch sin praksis der. I mellomkrigstiden brant huset til Busch ned, og det nåværende ble bygd. Roald var skoletannlege for oss på Enger skole.

Så krysser vi veien, og går oppover «Storgata», nå på den andre siden, på nordsiden. Etter at vi har tatt turen opp mot Steinbru, skal vi fortsette nedover.

18. **Brødrene Aasen** drev under og litt etter krigen på eiendommen som Liv Therkelsen nå har, produksjon av dreide treleker. Ved å plukke blomster og gi til brødrenes mor var jeg sikret å få noen treleker som takk.

19. **Frelsesarméen** var aktiv på Åmot, med møter ute og inne, fester og annet. Det var stadig utskifting av offiserer, noe som var litt spennende. Men brigader Korneliusen, som hadde vært misjonær i India, bodde der fast i mange år.

20. **Smed Hans Torgersen.** Bønder og andre kom med hester som ble skodd, noe som skapte et interessant liv der. Inne i smia var det varmt og spennende. En av smedens døtre, den «vanføre» Gustava, var sydame, og utførte mye av sitt arbeid inne i utbygget mot veien. Der var det et

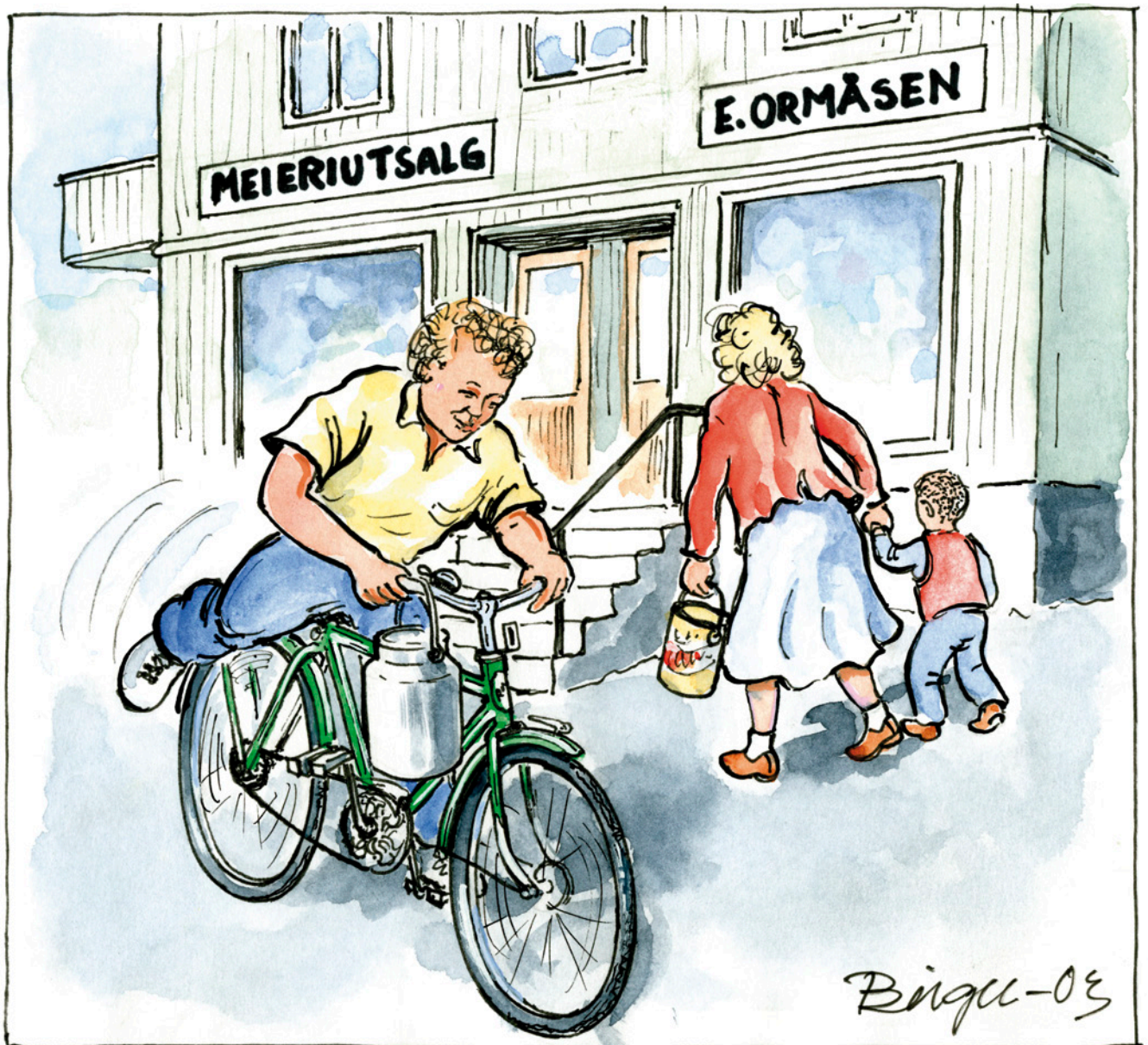
stort vindu, noe som gjorde at hun fulgte med på mye av det som skjedde, samtidig som vi kunne se at hun sydde, strikket og arbeidet med annet. Smedens sønn Kristoffer, som bodde i Sverige en kort periode, hadde en stor og flott BMW motorsykkel. Smedens datter Anne var for mange «Anne på meieriet».

21. **Wold & Borgersens bilverksted** ble eid av Torbjørn Wold og Kåre Borgersen. Virksomheten ble startet i 1933, først som et samarbeid mellom Torbjørn Wold og Kristoffer Hansen, smed Torgersens sønn. Men etter kort tid overtok Kåre Borgersen Kristoffer Hansens plass. Verkstedet var en betydelig arbeidsplass, og kanskje det største og mest kjente bilverkstedet mellom Drammen og Hønefoss. Det var alltid mye «liv» i forbindelse med verkstedet, ikke minst med Jens Bråthens mange påfunn. Det var interessant å få være med servicebilen ut for å hente biler som hadde kollidert eller som hadde stoppet av andre grunner. Og så var det alle de hyggelige folkene som kom for å fylle drivstoff eller vente på en bil som ble reparert. Der var William Midtskogen, Sigmund Rustand og Henry Nilsen som kjørte papir fra Embretsfoss, Sverre Werner som kjørte produkter fra Westad, og de blide Solheim-brødrene. I forbindelse med Kaggefossutbyggingen kort tid etter krigen hadde buldozervermaet Lo-Wi-Co fra Drammen store oppgaver, med mange biler i arbeid. Firmaet var eid av brødrene Lorang og Willy fra Drammen, to fargerike personer som ofte var på verkstedet med firmaets lastebiler og andre maskiner. Nord på eiendommen, mot idrettsplassen, var det hestestaller; Torbjørn Wold var veldig interessert i sine hester og travsporten.
22. **Olav Wolds bilgummiverksted.** Olav var Torbjørn Wolds bror. Han drev sin virksomhet i et av verkstedets bygg.
23. **Modum Glassindustri.** I 1948 bygde Wold & Borgersen et stort to etasjers verkstedbygg. Underetasjen brukte de selv. I den søndre halvparten av andre etasje startet Trygve Røste, sammen med Ragnvald Gulbrandsen fra Jevnaker, i 1949 Modum Glassindustri. Hovedproduktet var sandblåst glass til lampene som ble produsert i fabrikken ved Kongssagene. Sandblåste krystallvaser og fat derfra var i mange år populære gaveartikler. I den nordre delen av etasjen lå:
24. **T. Røste & Co's metallverksted.** Her hadde Røste moderne produksjon av metalldeleer til lampene.
25. **Skredder Olsen** hadde sin virksomhet i huset på eiendommen Rosenlund innenfor Wold & Borgersen.
26. **Aksel Engers hus** inneholdt flere leiligheter. Willy Enger, en fargerik ungkar som var tømmerfløter, jeger m.m., bodde i andre etasje. «Brøtningskara» samlet seg gjerne hos Willy. Det var alltid noe litt spennende rundt det som skjedde i Enger-huset.

P. L. Buxruds kolonialforretning i Lilleåsgata, 1961. Bildet ble tatt i forbindelse med at det for første gang ble lagt asfalt i Lilleåsgata. Bilen ved bensinpumpene til Wold & Borgersen er en Pobeda, en ganske vanlig bil i 1950-årene. Foto: Per Ole Buxrud.

- I første etasje hadde Magda Madsen sin bolig og kafé. Vårens første Sol-ispinner kjøpte vi hos Magda. Engers vognmannsvirksomhet hadde staller og stort uthus. Vi barna visste at det var enkelt å få Aksel Enger til å bli sint; ved å kaste brus korker opp i høyet var vi sikre på at vi fikk oppleve at han løp etter oss og skulle «ta oss».
27. **Bolighuset Lillelund** var eid av baker Ormåsen og ble leid ut til forskjellige. I min barndom bodde fru Sporpind der med sine sønner. Huset ble revet i forbindelse med at Ormåsen i 1955 bygde nytt og stort.
28. **Eivind Ormåsens bakeri og utsalg.** Ormåsen kjøpte bakeriet av baker Østby i ca. 1930. Eivind hadde bror Sigurd og flere andre fagfolk i sin tjeneste. Utsalget lå ut mot Lilleåsgata med bakeriet inne i gården. William Grønland var sjåfør og leverte bakervarer i distriktet. Den lille bygningen med bolig og utsalg ble revet i 1955, og dagens bygning ble bygd. I byggets østre del var bakeriutsalget, i den vestre delen et ganske fantastisk flott melkeutsalg – vi ungene syntes i alle fall det var flott med «automatsystemet» som fylte våre melkespann med riktig mengde melk.
29. **Aase Bjørnstad Hansens frisørsalong** lå i hennes hjem, innenfor bakeriet.
30. **Harald Nilsens skomakerverksted** hadde i flere år tilhold på hans eiendom innenfor Bjørnstad Hansens hus.
31. **Boligeiendommen Grønli** tilhørte papirmester Karl Christiansen. Det pene bygget, med lysthus,

Ormåsens bakeriutsalg og Meieriutsalget. Tegning Birger Hammerstad.

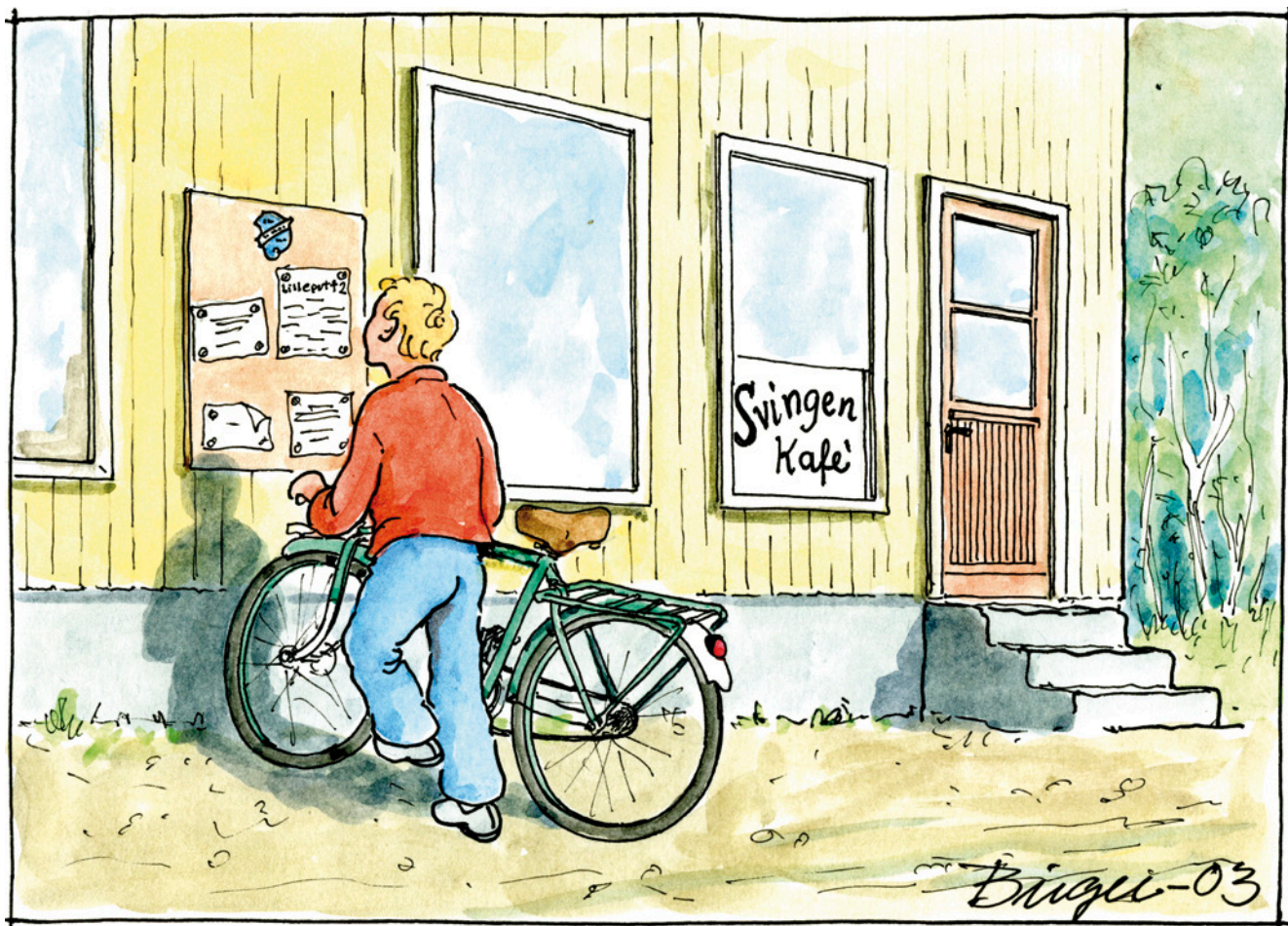
lå omgitt av plener, blomsterbed, epletrær og kjøkkenhage. Speidertroppen på Åmot, som ble startet i 1923, hadde sine første troppsmøter i det store bryggerhuset på Grønli.

32. **Kooperativen**, eller Samvirkelaget. Butikken hadde store uthus inne på gårdsplassen og var «arbeidernes» butikk. Bestyrer Haug var kasserer for det lokale vannverket, så alle måtte dit en gang i året for å betale.

Så runder vi Samvirkelaget i Engerkrysset og svinger nordover. Riksveien gikk den gang, frem til dagens nye vei kom i 1950, i en liten bue, dvs. slik den fortsatt går mellom helsesenteret og parkeringsplassen. Videre gikk veien den gang helt opp mot dagens kirkegårdsmur, og

videre ned dagens Embretsfossveien, over «Skaustupet» og opp til Steinbru.

33. **A. L. Therkelsens tekstil- og skobutikk**. Therkelsen kom fra Rjukan til Åmot i 1919. Han kjøpte det som den gang var en mindre bygning med leilighet og butikk. I 1932 ble det foretatt en stor utbygging. I min barndom var det Stein Therkelsen, sammen med fru Kari, som drev butikken.
34. **Henry Syvertsen**, A. L. Therkelsens svigersønn, drev i en periode under krigen produksjon av treleker og annet i butikkens store sidebygning.
35. **Gudmund Bergs sykkel- og motorsykkelbutikk** hadde tilhold i samme bygning som:

Svingen kafé i Birger Hammerstads strek. Innenfor var det ishockeyspill, 5-øres spilleautomat og en Wurlitzer jukboks. I sørveggen samlet mange seg for å kaste på stikka så snart snøen var borte. Tegning Birger Hammerstad.

36. **Skomakerne Anton Varsla og Harald Nilsens verksted.** Dette var et fargerikt samlingssted for folk som ikke hadde så mye annet å gjøre, og som ville «rive kjeft» med skomakerne og andre.
37. **Knut Kristoffersens kolonialbutikk.** Bygget hadde to lokaler; i det sydlige var det avdeling for sport og elektrisk. Thorvald Enger drev butikken frem til 1938, deretter overtok Bjarne Skistad, og så Kristoffersen. Det sydlige lokalet ble overtatt av Gudmund Berg, som drev med sport og elektrisk samtidig som han hadde sykkel- og motorsykkelbutikken. Etter Kristoffersen drev Hilmar Jørgensrud butikk der noen år.
38. **Åmot stadion.** Se egen omtale side 5.
39. **Georg Rustand, «Greven»,** hadde sin lille, men for stedet så viktige, sports- og tobakksbutikk. I 1949 ble tipping innført i Norge, og «Greven» var østsidens kommisjonær. Noe tid etter veiomleggingen i 1950 flyttet han bolig og butikk til sitt nye bygg inntil den nye veien.
40. **Keiserpaléet,** som fikk navnet sitt etter en tidligere beboer som ble kalt «keiseren», inneholdt, ved siden av leilighetene, en hattebutikk som ble drevet av søstrene Eugenie Nilsen og Berthine Saastad. Damene var modister, dvs «hatteskapere».
41. **Torbjørn Pettersens kiosk.** Kioskbygget ble satt opp av barberer Erland Disen i 1955. De første årene drev fru Anna Disen kiosk der, før Gudmund Berg overtok. Og så var det Torbjørn Pettersens tur.
42. **Fotballsletta** var veldig mye brukt. Mange av de som senere ble dyktige Åmotspillere, la grunnlaget der. Uttrykket «tre-corner-straffe» var velkjent.
43. **Ekengården** er navnet nå. Fra 1867 hadde baker Gren bygninger også for småbruk og smie på eiendommen. Eiendommen var et bygselbruk under Mælum og het «Melvold». Bygningene brant ned ca. 1925. Området øst for Grengården og rundt nåværende nedre del av Krokveien, var fra gammelt av havnehagen til Gren, og hadde derfor navnet Grenshavna. Etter krigen, i 1947, ble det arrangert kostymehopprenn i Grenshavna. Rennet ble åpnet ved at «Smør-Klausen» kom kjørende i en av sine åpne jeeper med «Kongen», Reidar Lund, i sin jernbaneuniform i baksetet.

Åmot sentrum, ca. 1928. Til venstre i bildet sees Lilleåsgata ved siden av Samvirkelagets butikk. Til høyre for Samvirkelaget ligger A. L. Therkelsens tekstil- og skobutikk. Den neste lyse bygningen er Knut Kristoffersens kolonialbutikk. Den lyse bygningen til høyre i bildet er det såkalte Keiserpaléet. Bak denne bygningen ligger Bårudmoen, et område som seinere ble Åmot idrettsforenings arena. Foto: O. Skarbo.

Senere år ble det arrangert kostymehopprenn på idrettsplassen.

Byggmester Olaus Eken overtok tomte etter Grens hus, og bygde forretnings- og boligbygget Ekengården. I den sørlige delen av bygget hadde Trygve Røste fra 1942 lampevirksomhet. Senere ble lokalene brukt av Sigrid Eken Haugtomts Svingen-kafé. Dette var i mange år et sentralt samlingspunkt på Åmot. Her var det lenge en populær jukeboks. I den andre enden av bygget var det i en periode meieriutsalg. Senere hadde urmaker Kaugerud sin virksomhet der. Å «kaste på stikka» ved sørveggen i Ekengården, eller andre steder, når snøen var i ferd med å smelte, var populært.

44. **Åmot kapell.** Se egen omtale side 4.
45. **Bårud skole.** Se egen omtale side 6.
46. **Modumheimen.** Se egen omtaleside 5.
47. **Embretsfoss fabrikk.** Se egen omtale side 4.
48. **Norvald Fardals butikk** lå på Steinbru, nord i Åmot. Han startet i 1932. Fardal kjørte også drosje. Vi var nok mange som var imponert over den store 7-seter Volvoen han hadde.
49. **Samvirkelaget** hadde i tillegg til butikken i Åmot sentrum også en butikk på Steinbru.

Så skal vi tilbake igjen til nederst i Lilleåsgata, og videre nedover. På Åmot gikk det i min barndom en åpen bekk fra Øståsen og ned til Drammenselva, Sparbekken. Der den krysset «Gamleveien», dagens Gamle Sigdalsvei, dannet den et slags skille; vi øst for bekken var «ovafærringer», de vest for bekken var «neafærringer». Bekken ble lagt i rør i 1952–1953.

50. **Søster Mari Sisjord** var utdannet sykepleierske og drev med noe «spennende»: Kortbølgebehandling av revmatiske lidelser. Og så kom folk dit for å ta «høyfjellssol» – noe helt nytt.
51. **Tulliks frisørsalong.** Tullik (Marie) Nyborg, som giftet seg med Bjarne Ødegård, drev sin salong fra 1950 til 1960.
52. **Karl Hansens snekkerverksted.** I et, den gang, stort lokale, var det imponerende maskiner som bråket og foredelt trevarer og annet. Karl Hansen var også oppfinner. Han konstruerte blant annet en spesiell sagflisovn, samt metallkasser som bedre skulle utnytte varmen fra vanlige ovner. En spesiell sag konstruerte han også. Arne Arnestad drev i lokalene i noen år under krigen og laget lampefoter av tre for Røste lampefabrikk.
53. **Folkets Hus** ble bygd etter at losje Åmots Vel og Embretsfoss Fagforening i 1910 besluttet kjøpe en tomt under Enger gård. Det tok ca. 10 år før lokalet var klar til bruk. Kino, juletreffester, konserter, bibliotek, syskole og mye annet hadde gjennom årene tilhold i lokalene. Etter at A/L Folkets Hus ikke fikk valgt et styre til å ta seg av driften og betjene gjelden, overtok Åmot Idrettsforening, ved Tenklubben, bygget i 1972. De ansvarlige gjorde en stor jobb med å utbedre og fornye. Bygget endte opp i kommunal eie, og ble i 2009 solgt for nedrivning.
54. **Doktor Wilhelm Foslien** hadde i løpet av noen år kontorer i tre forskjellige nabobygninger: først i sidebygningen til Ola Vinnord, så inne i Vinnordhuset, deretter i bygningen til Sigrid Semmen. Senere flyttet han kontoret inn i den nye Apotekgården.
55. **Telefon- og telegrafstasjonen.** Her regjerte Rebekka Ekstrøm Pedersen sammen med sine «damene på sentralen». Den gang måtte en ringe opp sentralen for å bli koblet til ønsket mottager. Hvis vi, fra Buxrud-butikken, bestilte en rikstelefon, til for eksempel Drammen, var det ikke sjelden at det tok mange timer før det var ledig linje. Så kom telefonen: «Nå får du Drammens Glasmagasin.»
Det var de færreste hjem som hadde telefon, derfor var det på «Telegrafan» små «boder» for dem som måtte dit for å ringe. Telegram ble daglig syklet ut til mottagere.
56. **Johan Warps matvarebutikk.** Warp var av Wærp-folkene fra Eiker. Han arbeidet i USA noen år, og der var æ-en umulighet, og navnet ble Warp i stedet. Sønnen Kjell forteller at faren ikke var så veldig interessert i å overta butikken. Men på grunn av dødsfall, og at han hadde handelsutdanning, ble det slik. Butikken ble nedlagt i 1970.
57. **Vangens bokhandel** ble startet av Laura Vangen i 1924. I 1932 flyttet de inn i det bygget jeg kjenner. Carl Otto Vangen overtok bokhandelen etter sin mor. I min barndom arbeidet begge i butikken,

som var veldig full av varer i høye reoler. Det var ikke uvanlig å høre at barn hadde vært der og skaffet seg samlefrimerker på uhederlig vis. I vinduet på inngangsdøren stod det ofte en plakat som fortalte: «Pengelotteriet utsolgt.»

58. «**Sunnekafeén.**» Bygningen og kafeén ble i 1948 kjøpt av brødrene Åge og Roald Sundet. Brødrenes søster, Randi, stod i kafeen til å begynne med. Ganske snart ble det Åges kone Tutt (Inger) som hadde ansvaret i kafeén.
59. **Sverre C. Baches møbelfabrikk** ble startet av Bache i 1935. Etter at ny fabrikk ble bygd i ca. 1938 ble det blant annet produsert finere produkter som skatoller, skrivebord, stoler, senger og anatomiske stolseter. De produserte både egne produkter og bestillingsprodukter. Bache var også en foregangsmann i å dyrke og pakke epler.
60. **Beinveien** syd for Åmot hospits, som tidligere var veien ned til sundstedet over Drammenselva, var en praktisk forbindelse til og fra jernbanestasjonen.
61. «**Meieritomta.**» Syd for beinveien ble det rundt 1925 gravd og skutt ut et område. Planen var å bygge nytt meieri, til erstatning for meieriet i bygget som senere blant annet huset skobutikken i Strandgata. Melken skulle transporteres til Drammen med jernbanen. Men det ble det ikke noe av.
62. **Åmot hospits.** Eiendommen heter Toppen, derfor ble hospisset i tidligere tider kalt «Hotellet på toppen». Den nærliggende brua over jernbanen og veien heter Toppen bru. Fra 1919 ble hospisset drevet av Tora Hole, som gikk under navnet «Tora Toppen». Senere var Gerda Kullenberg driver, før Charles Nystrøm overtok i 1941. På hospisset satt gjerne et fast, snilt klientell med sin helgeøl. Charles Nystrøm og kona ordnet i stand til konfirmasjoner, bryllup og andre større samlinger. For meg som kjøpmannssønn var det store opplevelser å være med på «utpakninger». Da var det «reisende» for store engrosfirmaer som Drammens Glasmagasin, Lyche, Sundt & Co, Kløverhuset, Rognlien og andre som hadde utpakninger i lokaler i annen etasje. Dit kom inviterte kjøpmenn fra distriktet for å se på utvalget og bestille varer.
63. **Åmot apotek** lå på andre siden av gamleveien for Åmot Hospits. Det var provisor Leif Hedenskou som hadde apoteket. På den andre siden av den høye og mørke disken var bakveggen full av skuffer med imponerende skilt som fortalte hva innholdet var. Hedenskou var en dyktig pianist; jeg husker ham fra Folkets Hus der han trakterte pianoet med sånn innlevelse at det nesten var skremmende.
64. **Åmot jernbanestasjon.** Jernbanen var livsnerven ut til den store verden. Rutebilene til og fra Sigdal, Eggedal og Vikersund var også der. På søndagskveldene var det vanlig å møtes «på

I svingene ned mot Korketrekkeren har det i en periode vært livlig forretningsvirksomhet. Bildet er av nyere dato, men bygningene er de samme som i 1950-årene. Fra høyre finner vi «Sunnekafeén», Vangens bokhandel, Johan Warps matvarebutikk og Telefon- og telegrafstasjonen og to privatboliger. I samme område, men utenfor bildet, lå Åmot apotek, Åmot hospits, Åmot postkontor og Åmot broderiforretning. Foto: Asbjørn Lind.

stasjon» for å se på trafikken når 9-toget skulle gå. Det var ekstra populært å møte opp for å oppleve påsketraffikken. Spesielt annen påskedag når hyttefolket fra fjellet kom brune og fine med Eggedalsruta og mange skulle videre med toget. I 1951 ble Erling Kroken fra Nedre Sigdal norgesmester i hopp. Da han mandagen etter bragden kom med toget til Åmot, og skulle hjemover med rutebilen, var det rene folkefesten; jeg var der! På stasjonen var det også kiosk med et godt utvalg av blader. Hver morgen var det stor skiftevirksomhet på stasjonen; vogner skulle hit og dit, og ikke minst til Embretsfoss. I forbindelse med at jeg som guttunge flere ganger måtte sykle ned til stasjonen for å poste brev med morgentoget til byen, fikk jeg «maset» meg til å være med inne i skiftelokomotivet, jeg fikk skuffe kull og fikk dra i snora for fløyta.

65. **Wassends sag og trelastutsalg.** Toralf Wassend kjøpte eiendommene Hengsle og Åmotsbakken for å bygge opp sin sagbruksvirksomhet, som han startet opp i 1936. Hele anlegget brant ned i 1946, men ble bygd opp igjen.
66. **Badeplassen** for de fleste av oss på østre Åmot var ved saga. Ved å gå tømmerveien i forlengelsen av Bårudveien, og krysse jernbanen, var det raskt å komme dit. Vi var stolte av denne fine sandstranda. Mange lærte seg å svømme der, enten ved å gå på kurs, eller ved hjelp av familien eller andre. Etter at Døvikfoss kraftverk ble satt i drift i 1975 skjedde det forandringer i elva som gjorde det lite aktuelt å bruke badeplassen.

67. **Åmot broderiforretning** ble startet i 1920 og drevet av Asta Skjelsbek. Den hadde tilhold i Skjelsbeks store, mørke laftede bygning. Det førte en lang trapp opp til butikken. Bygningen brant ned i 1974.
68. **Postkontoret** lå også i Skjelsbekgården. Der var datter av gamle lensmann Skaar, Kirsten Skaar Pedersen, sjefen. Sammen med sine medhjelpere, ikke minst Berit Bergan, ble vi kunder betjent, mens vi så på reklameplakatene som blant annet forkynte: «Ta vare på fyrstikkospa». Senere flyttet postkontoret inn i lokaler ved Åmot hospits.
69. **Fram-Pettersens kontor**; Olaf Pettersens forsikringsvirksomhet.
70. **Lensmannskontoret**, med lensmann Martin Bakken og hans ansatte. Bakken var også en auksjonarius av ypperste klasse, både underholdende og dyktig.
71. **Marie Eriksens blomsterbutikk**. Den ble senere overtatt av Egil Thoresen, og var vel den gang den eneste blomsterbutikken sør i Modum.
72. **A/L Apotekgården** er nesten for ung til å få plass her; den ble tatt i bruk i 1960. En gruppe Åmot-folk hadde gått sammen i et aksjelag for å få det bygd. I første etasje hadde Åmot Apotek og Buskerudbanken lokaler, i andre etasje var det leilighet for apotekeren samt kontorer for doktor Foslien, tannlege Strand og tanntekniker Holmsen.
73. **Distriktslege Ruuds kontor**. Før Kristian Ruud bygde og tok i bruk sitt kombinerte bolig- og kontorbygg i 1955 hadde han bolig og kontor på Åmots vestsida.

Så er vår vandring i østre Åmot slutt. Vi slutter med Åmot-sangen. For fremtidig bruk er det ønskelig å forbedre og utfylle informasjonen om østre Åmot. Hvis du har forslag, vennligst gi det til Per Ole Buxrud, 3340 Åmot, e-post: pobuxrud@frisurf.no

Åmot-sangen

Av Margit Hermansen (1916 – 2011)

Mel. Nisser og dverger

Åmot er stedet, å hvilken glede
at vi kan slippe å bo inn i by'n.
Ingen som låter. Ingen som gråter.
Jenter så vakre at de er et syn.

Her får du svaling, uten betaling.
Her er det enda nok helse-rik luft.
Ut i fra stua, tar du med frua
går i naturen og sniffer inn duft.

Tømmer fra skogen, mold under plogen,
gårder og hus rommer store og små.
Kanskje du finner, historiske minner
hvis du blandt fosser og gruver vil gå.

Alt hva du trenger, får du for penger,
butikkene bugner av næring og klær.
Ungdommen trives, idretter drives,
særlig er fotballen svært populær.

Prikk over i'en, er industrien
kvinner og menn tjener daglig sitt brød.
Pensjonen kommer, avskjed med blommer,
på heimen i Furulund lir ingen nød.

Vår nye kirke, daglig i virke,
bygget av stein, den står stødig som fjell.
Kirken skal samle, unge og gamle
helt i fra dåpen og til livets kveld.

Ingen skal jages. Ingen skal plages.
Fins ikke forskjell på liten og stor.
Bygda er vakker, jo da, vi takker,
hyller det deiligste stedet på jord.

Birger Haugen:

Minner fra Geithus i 1920-årene

Forfatteren fire år gammel. Foto: Johanne Berger, Gjeithus.

Som toåring til Geithus

To år gammel kom jeg til Geithus, sommeren 1918, som den yngste av seks søsken. Min far, Gustav Haugen, som var lærer, var ansatt ved fabrikkskolen i Susenlund ved Majorud. Min mor var også utdannet lærer, men hun hadde mer enn nok med hus og seks unger. Hun arbeidet bare som vikar når det var noe ledig.

Det var jobbetid og dyrtid, første verdenskrig raste fremdeles. Jeg husker selvfølgelig ikke noe fra disse første årene frem til 1921-22. Vi kjøpte et elendig,

dårlig hus oppi Hontvedtåsen, bygget av umalt, laftet plank. Bare kjøkken og stue i første etasje var kledd på innsiden. Det var to soveværelser og et par alkover i annen etasje.

På kjøkkenet stod en diger vedkomfyr, og i de andre rommene var det kakkellovner. Brensel var en relativt stor utgift på Geithus den gangen, for det fantes ikke noen allmenning der folk kunne skaffe seg ved selv. Den måtte kjøpes. Henrik Solheim drev forretning med ved og kull og transport. Han hadde en firehjulet vogn som rommet akkurat en favn ved, og så hadde han en liten brun hest som trakk denne.

Det var ungenes jobb å holde vedkassa full med ved, og ovnene slukte svære mengder. På kjøkkenet foregikk allslags arbeide. Der blev det laget mat, vasket klær og vasket unger. Vi hadde en diger sinkkjele som stod oppå komfyren. På den måten skaffet vi oss varmt vann. Hver lørdag tok min mor frem en vaskestamp. Så måtte min bror Reidar og jeg efter tur stå oppi der og bli vasket fra topp til tå. Rundt omkring på Geithus var det vel ellers så som så med rensligheten.

Et merkelig trekk den gangen var at alle skulle ha stasstue eller bestestue. Hos oss hadde vi bestestue, det var det største rommet i huset og det blev praktisk talt aldri brukt. Det blev bare fyrst opp i jula, og hvis det var spesielle anledninger, bursdager eller noe sånt noe. Dette var utbredt på Geithus. Stasstue skulle man ha. Vi hadde fine salongmøbler med rød plysj og gulldusker. Noe som var et veldig statussymbol, det var å ha et stort speil. På et lavt bord i edelt tre hadde vi et speil som gikk på skrå opp mot taket, slik at vi kunne speile oss i helfigur når vi gikk over gulvet. Vi hadde et flott speil, mye større enn naboen, maler Hansens. Men det spørs om ikke lærer Standnes hadde et som var enda flottere. Jeg husker at innramningen var av et slags mørkt tre som jeg beundret storlig. Familien Standnes hadde også piano, og til og med en datter som kunne klunke litt på det. Vi hadde et gammelt treskeverk av et orgel, som ikke var til noe særlig hygge.

Innlagt strøm og vann

Alle steder der jeg vanket, var det elektrisk lys, og de aller fleste hadde innlagt vann. Begge deler var elendige greier. Strømmen fikk de så vidt jeg husker fra en liten kraftstasjon som lå borte på Østsida, og som fikk vann fra Heggenbekken. De hadde demmet opp Damheggstjø. Nettet var så dårlig at når det var

skikkelig uvær, spesielt om vinteren, var det ikke uvanlig at strømmen gikk. Den kunne være borte i timer og dager. På et tidspunkt, da det hadde vært mye nedbør, røk simpelthen hele dammen oppe i Øståsen, så vannet fosses nedover og ødela mye. Men da hadde vi fått strøm også fra andre kanter, fra Gravfoss og Embretsfoss.

I 1922 fikk vi en kokeplate på 1000 watt, og det reduserte jobben med å bære brensel hele sommeren. Vi slapp jo også det glohete kjøkkenet. Noe senere fikk min mor også en elektrisk stekeovn. Den kokeplaten og den stekeovnen hadde vi så lenge vi bodde i Hontvedtåsen. Jeg kan ikke huske når vi fikk elektrisk komfyr, jeg tror det var lenge etter at vi kom ut på Stalsberg høsten 1932.

Utover i tyveårene begynte det å komme flere elektriske apparater i bruk. Det som var det helt store, var elektrisk støvsuger. Flere agenter reiste rundt og demonstrerte og forsøkte å påvirke oss. Men vi syntes ikke vi hadde råd til en så stor investering. Det endte med at fem fruer, derav tre lærerfruer, slo seg sammen og kjøpte en Nilfisk støvsuger på avbetaling. De hadde møter med jevne mellomrom hvor det blev betalt inn andeler, og støvsugeren blev betalt i tide og i god orden. Så blev det satt opp en kjøreplan, som også blev overholdt veldig nøyaktig. Hver enkelt skulle ha støvsugeren i så og så mange dager, og så skulle den leveres videre. Jeg for min del hadde da mange turer med sykkel eller spark for å levere den til fru Standnes ute på Stalsberg. Dette systemet fungerte utmerket, slik at da støvsugeren var betalt, fortsatte de å holde møtene, og de fortsatte også å betale inn. Og da fru Standnes flyttet fra Geithus, blev hun løst ut for sitt beløp. Saken sier vel egentlig ganske mye om den økonomiske situasjon på den tiden.

Vannverket var også spinkle greier. Inntaket lå oppe i Myra, og det var altfor liten dimensjon på ledningene. Flere steder lå de for grunt. Det var på denne tiden mange kalde vintre, og det hendte ustanselig at vannet frøs. Da var det to, tre mann som hadde mer eller mindre fast jobb med å reise rundt og tine vannledninger. De hadde et par lange stenger med ledninger som de hengte opp på kraftledningene. Så sendte de strøm gjennom vannledningen, og på et eller annet tidspunkt kom vannet tilbake. Det hendte jo til og med at røret sprakk, og det blev ei skikkelig sklie. Da måtte de grave opp ledningen, hvilket ikke var så helt enkelt.

Noe slags kloakk fantes jo ikke. Vi hadde en utslagsvask som førte ned til Hontvedtbekken. Der havnet mesteparten av avfallsvannet fra Geithus. Og Hontvedtbekken førte jo vannet greit ut i Drammenselva. Det fantes ikke et eneste vannklosett i Geithus.

Hus og hage

Geithus var på den tid et ganske stort sted fordi man hadde to fabrikker, Drammenselva og Katfos, og lille,

men solide Westad Armatur. Drammenselva hadde vært i drift helt siden 1870-tallet. Det var et stort antall ansatte som efter hvert hadde fått bygget seg sine egne hus. De fleste var av samme type som det vi bodde i, med et par rom og kjøkken i første etasje og soveværelser i annen.

Jeg må smile litt når jeg leser våre dagers definisjon av fattigdom. Skulle man gått ut fra den, måtte 95 prosent av Geithus' befolkning blitt betegnet som fattige. Det var de ikke. De greide seg. Men det var jo slik den gangen at ungene måtte hjelpe til. De fleste husene hadde en haveflekk hvor de dyrket poteter, litt frukt og ganske mye bær. Rips, solbær og stikkelsbær blev syltet og saftet. Dette gav utmerket pålegg og godt drikke vinterstid. Hvis vi sammenligner med Oskar Braathens beskrivelser fra arbeidermiljøet på Oslo østkant, så var det vesentlig bedre på Geithus. Vi oppdaget aldri noen direkte mangelsykdommer.

Svært mange hadde gris. Maler Hansen, vår nabo, hadde to. Det var stor stas om høsten, for da vanket det blodklubb. Selv hadde vi høns. Det var ungenes jobb å samle gras og annet og fore hønene. Egg var selvfølgelig et verdifullt tilskudd til kostholdet.

Store ungeflokker – mye sykdom

Noe som var typisk både på Geithus og andre steder i Norge på den tiden, var de store ungeflokkene. Vi var seks, og det var det svært mange som hadde. Naboene Hansen og Frøyd hadde åtte hver. Familien Bromark i nabolaget var også stor. Lærer Standnes, som først bodde i annen etasje på Susenlund, hadde også åtte.

Epidemier og andre sykdommer herjet. Selv slapp vi unna den farlige spanskesyken som herjet i 1918 og 1919. Jeg fikk difteri. Det er kanskje mitt eldste minne at jeg ser en mann i hvit frakk i døren inn til sovealkoven. Jeg kom meg, men fikk også de fleste andre vanlige barnesykdommene. Jeg hadde krilla, altså meslinger, som var meget utbredt. Jeg var spraglete i hele ansiktet. Så hadde jeg røde hunder og vannkopper, og hva det nu var. Dette er jo alt sammen sykdommer som i dag nærmest er avskaffet takket være vaksiner. En jul hadde jeg en aldeles forferdelig tannverk, og det var ikke mulig å skaffe tannlege eller lege. Første juledag dro jeg med min far opp til Vikersund, på Helseheimen til doktor Haavik. Efter mye roting fant han frem en riktig tang, ut gikk jekselen og jeg blev kvitt lidelsene.

Det var den gang mange som fikk tuberkulose, den hvite pest, og den var meget fryktet. Maler Hansen hadde som sagt åtte barn, men to døde av tuberkulose. Det er et særdeles tydelig minne jeg har. Jeg står på trammen og ser et opptog komme ut fra Hansens. Min far går foran med åpen salmebok og synger. Efter ham kommer det folk i mørke klær, og mellom seg bærer de den rare hvite kassen. Nede i veien stod det hest med trille. Alle tok plass og kjørte av gårde.

Forskjellige folk i Geithus

Vi hadde verken lensmann eller prest i Geithus. Men vi hadde en del spesialister. Det var ikke mindre enn to fotografer der.

Vi hadde en god del krøplinger – fysisk handikappede sier vi i dag. Det var folk som enten hadde vært ute for ulykker eller hatt polio som barn. Den mest kjente av disse var utvilsomt skomakeren Thorolf Eriksen på sine hjemmelagede trekrykker. Han humpet omkring. Han stiftet Modum Vanførelag. Senere startet han oppe på Moane et feriested for vanføre – Sommersol. Der gjorde han i sin tid en genistrek. Han inviterte statsminister Einar Gerhardsen og Werna opp dit. De kom, og det var festlig å høre, det blev servert fersk suppe og et glass vann. Dette gjorde inntrykk på Gerhardsen, og resultatet blev at ute på Sevals fikk man et mønsterbruk av en vanføreinstitusjon.

Formodalen var en stor, kraftig kar, som var lam i bena. Han hadde strikkemaskin, så han skaffet seg levebrød ved å strikke. Min mor rekte opp strømper og annet, og han strikket blant annet to høyhalsede gensere. Genserne var grå med rød hals. Det var stasplagg. Jeg hadde min i mange år.

Min bror Reidar fikk i sin tid premie i juniorklassen i Holmenkollen. Da hoppet han i sin genser.

Det bodde et par dverger på Geithus den gangen. Og så var det gjennomtrekk av slusk og loffere. Kremmere kom med sine kasser eller koffert og solgte knappenåler, sytråd osv. Av og til kom det tiggere, og min mor ga bestandig mat til disse, men ikke penger.

En spesiell gruppe var taterne. De insisterte på å bruke navnet «resande». Oppe på Skuterudflata bodde familien Storjohan, som var en taterslekt. Hver sommer reiste de rundt med tohjulet kjerre, og oppi der satt hele familien. De kjørte som regel over til Flisa og Åsnes borte ved svenskegrensen. Der var det et annet samfunn av tatere. De forsøkte å briljere litt med sitt eget språk, romani. Det var ikke mange gloser de kunne. Det var mye diskusjon fordi mange av taterjentene og tatermødrene blev sterilisert. Det har også vært mye omdiskutert senere. Jeg mener at det var riktig, for når man så denne farten rundt så var det er ikke tvil om at en del av disse ungene blev direkte vanskjøttet. Det var jo også mye fyll og spetakkel. Det som var typisk for taterne, var at om kvelden samlet de seg rundt et svært bål.

En eneste gang passerte et ekte sigøynerfølge Geithus. Det var litt av en opplevelse. De hadde store husvogner bygd av tre og dekorert i sterke farver. Hver vogn blev trukket av to hester. De slo seg til oppe på torvet et døgn. Dette var jo fryktelig spennende. Både mannfolk og kvinnfolk hadde farvesterke skaut på hodet og gullringer i ørene. Det blev straks satt opp en bod der man kunne bli spådd. Jeg fikk ikke lov av mor å gå opp og være med på lekene. Det var virkelig ekte sigøynere. Det er vel de som i dag kalles romfolket.

En meget spesiell kar var jøden Krupp. Han kom med lang kjortel, kalott og langt, hvitt skjegg. Han var selve sinnbildet på Ahasverus, Den vandrende jøde, diaspora. Han gikk med koffert og solgte tøy. Jeg lærte siden at han bodde på Rykkinn i Bærum, like ved der jeg bor nu. Han hadde to sønner, Israel og Isak. Israel blev center forward på Lyn i Oslo, og spilte på landslaget i fotball. Da krigen kom, skaffet han seg passerpapirer, dro ut på landet og oppnådde stor anerkjennelse for sin innsats med organisering av hjemmestyrkene.

Forretningslivet på Geithus

I begynnelsen av 1920-årene var det ganske mange butikker på Geithus. Koopen var den dominerende. Så hadde vi Søstrene Hontvedts landhandel hvor vi kjøpte melk og annet småtteri. Der handlet «de fine». Videre var det Gjerstad, Ørjansen, Berg, Tangedal, Tangerud og jeg tror enda flere. Koopen, Tangedal i Tomta og Tangerud ute ved Sønstebø hadde lastebiler.

Geithus torv. Fra venstre Koopens lager, kontor, kjøtt- og bakeriutsalg, Koopens kolonialbutikk og Gjerstadgården. Foto: Bygdeposten.

Søstrene Hontvedts kolonialbutikk. I bakgrunnen fra venstre familien Haugens uthus og bolighus og maler Hansens hus. Foto: Bygdeposten.

Det var de første biler jeg kan huske. De hentet varer på stasjonen. De andre kjøpmennene måtte pent hente sine varer med håndkjerre eller med kjelke på vinterstid.

Melk kom med en svær lastebil fra meieriet i Vikersund. Nede hos Hontvedt ble det plassert et 50 liters spann med helmelk. Skummet melk stod utenfor inngangsdøren sommer som vinter. Det ble målt opp i spann når vi kom og handlet. Hver lørdag kom det et lite spann med fløte. Det med melken var et stort problem, spesielt for familier med barn. Kjøleskap og fryser lå jo langt inn i fremtiden. Vi måtte forsøke å holde melken søt ved å lagre den i kjelleren eller andre kalde steder. Hjemme hos oss hadde vi ikke noen skikkelig kjeller, den var bare gravet ut halvveis. Vi hadde en kjellerlem uti gangen. Der gikk vi ned i kjelleren hvor det verken fantes lys eller andre hjelpemidler. Det var bare jordgulv, og så var det noen hyller som vi satte melken på. Oppunder taket gikk vannledningen som frøs så å si hver eneste vinter. Min far strevet verre med varme kluter med vann for å tine opp. Det var et spetakkel.

Den dominerende forretning var som nevnt Koopen allerede den gang. I den ene store bygningen var det vanlig kolonialforretning. I den andre bygningen, som gikk ned mot Hontvedt, var det kjøttforretning og bakeriutsalg. I underetasjen var det pølsemakeri, bakeri og garasjer. Det var også det eneste sted jeg vet, hvor de hadde noen form for kjøleanlegg. De brukte isblokker som de fikk fra et ishuse som stod litt bortenfor torvet. På vinteren var det et salig slit å skjære blokker på dammer eller nede på Bergsjø. De ble skåret for hånd med ei diger sag, lempet opp på sleder og kjørt opp til dette ishuset. Der ble blokkene pakket i tykke lag med sagflis. Og den fuktige sagflisa, den isolerte slik at isblokkene holdt seg faktisk uten særlig minskning gjennom hele sommertiden.

Josse, Josef Andreassen, hadde tobakksbutikk i en brakkebygning bortover langs veien. Han hadde fotballdilla, og i butikken hans ble det hele sesongen fra morgen til sent på kveld diskutert fotball.

Hans Bakken hadde et hus på toppen av Hontvedtbakken. Han og hans kone drev en slags manufakturforretning. De solgte nål og tråd og litt av hvert utstyr for hjemmearbeide. Jeg har aldri sett kona utenfor butikken, og jeg så faktisk aldri en kunde inne i butikken der heller.

Som før nevnt hadde Henrik Solheim transportforretning og kull- og vedforretning i Skargården. Han falt dessverre bort ganske tidlig, men hans kone Bertha og de to sønnene Torleif og Arnt var meget driftige. Da Skargården brant, bygget de opp igjen Solheimgården, hvor de også startet opp med slakterforretning, de fikk flere lastebiler og startet drosjetrafikk og bensinstasjon. Solheimbrødrene var i det hele tatt meget aktive.

Geithus sentrum. På venstre side av veien Hans Bakkens hus og «Jossebua». På høyre side litt av Koopen, «Stabburet» og Solheimgården. Foto: Bygdeposten.

Biler, busser og tog

Som nevnt var det et par lastebiler i Geithus. Så var det vel to, tre privatbiler, blant andre hadde vaktmester Melbye på Stalsbergskolen en ekte T-Ford. Jeg kan aldri huske at jeg fikk kjøre med den. Han var ytterst sjelden på veien.

Bror til Henrik Solheim, Emil, startet den første bilruten. Tross ville protester fra Norges Statsbaner fikk han tillatelse til å opprette en rute Åmot – Vikersund – Øderud. Den var veldig nyttig for folk som bodde f. eks. på Gustadhøgda eller oppe i Bråtan og skulle til Vikersund. Den første bussen var usannsynlig kald på vinterstid, for det var ikke noe varmeanlegg.

Omtrent midtveis mellom Geithus og Vikersund stod det en diger snøplog parkert. Når det kom skikkelig snøfall om vinteren, ble den trukket av fire eller seks hester. Det var litt av et syn når de kom så snøsprut og gnister stod høyt.

Det fantes ikke asfalterte veier. Det var grusveier, så de kunne ikke kjøre plogen helt ned, ellers ville de rive opp grusen. Derfor ble det liggende igjen en såle med is og sne i veien. Og de bilene som kjørte, laget efterhånden spor slik at det så ut som om det var trikkespor som gikk der. Hvis to biler var så uheldige å møtes, var det litt av en jobb å komme ut av sporene og forbi hverandre. Da hjalp det en god del at på den tid brukte alle kjettinger på bakhjulene vinterstid.

Ute i Vassbånn og øverst oppe i Bråtan stod det noen små, runde blå skilt: Motorkjøretøy, 15 km. Noen år senere var man uvøren nok til å forandre dette til 24 km. Jeg har bare hørt om én mann som overholdt denne fartsgrensen, og det var Kong Haakon.

På jernbanen var det stor trafikk. Geithus stasjon var faktisk et betydelig sted med 3 – 4 sidespor. Narvesen hadde en av sine standard kiosker der, men den ble ganske snart revet. Den store trafikken skyldes selvfølgelig leveransene til og fra fabrikkene.

Svære lastetog med kull kom det mest av. Så kunne man ikke kjøre frem til Drammenselva med disse tunge lokomotivene. Fabrikken hadde derfor sitt eget skiftelokomotiv, den berømte Geita. Jeg kvakk mer enn en gang når den merkelige, svære tanken kom trillende aldeles lydløst på sporet, dels for å hente godsvogner og dels for å levere varer som skulle selges. Vi gjorde store øyne når vi så på de svære ballene med ferdig papir. Det var malt noen bokstaver, og så stod det London. Tenk fra Geithus gikk papiret til de store Londonavisene.

Skolegang

Høsten 1923 begynte jeg på skolen. Det var på Fabrikkskolen i Susenlund. Det var to bygninger der. I den ene regjerte frøken Olsen og frøken Krantz som hadde småskolen. Jeg gikk for frøken Olsen. Hun var meget religiøs. Det første vi gjorde, var å lære salmevers og syngte salmer. Det var spennende å treffe nye barn og få nye venner. Første dag i en pause gikk vi ned til butikken til Per Bye, og der var det utstilt godterier. En kjekk gutt hadde tydeligvis fått nye klær for anledningen, jakke og korte bukser. Vi så på godteriene som var utstilt, og han imponerte alle da han sa: Jeg har penger. Så tok han opp fra lommen en hel femøring, og den blev omsatt i drops som blev broderlig fordelt. Det var Alf Hovland, som fulgte meg gjennom hele folkeskolen. Jeg har mange ganger tenkt på at det var synd han ikke fikk utvikle seg som friidrettsløper. Jeg har aldri sett en som var så lett på foten som ham. Når vi hadde gymnastikk, kunne han være flere hundre meter foran oss andre. Han blev center forward på Geithuslaget i dets storhetstid på 1930-tallet. Jeg mener likevel han heller skulle konsentrert seg om friidrett, men dessverre var det ikke slike anlegg på Geithus i den tiden.

Så kom vi frem til 1924. Det var et år da det skjedde mye for meg. For det første så begynte vi på den splitter nye Stalsbergskolen, som første elevkullet der. Jeg forstod ikke den gangen at denne skolen var noe helt spesielt for sin tid. Det var den første sentralskole. Jeg begriper ikke hvordan Modum kommune hadde hatt råd til å bygge en skole som var så godt utstyrt. Det var gymnastikksal og dusjanlegg. Dusjanlegget blev for øvrig ikke tatt i bruk før flere år senere. Det hang sammen med at foreldrene sa nei. Det kan hende at ikke alle var like rene og pene, så de ikke ville ha noe vask på skolen. Videre var det meget vel utstyrt sløydssal, og håndarbeidssal for jentene. Det var til og med vannklosetter, som ingen av oss hadde sett før. De blev riktignok ikke tatt i bruk for mye senere, for det var ikke noe kloakk- og renseanlegg. Det blev bygget opp noen midlertidige toaletter i en gammel tregård på baksiden. Det var alt i alt ni lærere, fem menn og fire damer. Oppunder taket var det en stor tegnesal, som jeg hatet inderlig fordi jeg aldri har kunnet tegne. Men der var det overlys og alt mulig

flott utstyr. Likeledes var det der oppe i tredje etasje et kartrom.

Vi hadde også her frøken Olsen i småskolen, tre timer daglig, hver dag i uken. Storskolen hadde seks timer annenhver dag. Lørdagen var som en vanlig hverdag. Frøken Olsen og jeg kom aldri helt overens. Hun var som sagt meget religiøs, og en gang – enten i første eller annen klasse – skulle vi be til Gud om et eller annet, og så skulle vi etterpå fortelle hva han svarte. Jeg satt stille der og ba da, og så blev de forskjellige eksaminert om hva de hadde hørt om hva han hadde svart. Og alle sammen svarte i tur og orden at de lissom hadde kjent noe, men de kunne ikke riktig si hva det var. Jeg sa – som sant var – at jeg hadde ikke kjent noe som helst. Frøken Olsen blev meget stram i maska. Alle lo, og jeg gråt. Tenk seg til han som ikke hørte at Gud snakket til ham. Så fortalte frøken Olsen hva som var forklaringen. I tredje klasse var jeg også uheldig, fordi hun spurte om vi hadde aviser hjemme. Og de som svarte, sa de hadde Fremtiden. Jeg sa også Fremtiden, også «Tørrfisken» føyde jeg til. Da blev hun særdeles stram i maska. «Tørrfisken» var et passende navn på «Oplandske Tidende», var det vel den het. Ei blekke som blev utgitt av hennes far, klokker Ole Olsen. Den gikk nu inn kort tid etterpå. Frøken Olsen og jeg blev som sagt aldri noe særlig på talefot.

Derimot, da jeg kom opp i storskolen, fikk jeg lærer Oplenskedal. Han var en trivelig kar, og det var en hyggelig klasse. Jeg husker Alf Aslesen, Alf Hovland, Rikard Eriksen, Viktor Holm, Olav Ødegården, «Snippen» Carlo Kjølstad og Martin Dammen. Blant jentene var det Gudrun Andersen, søsteren til Gunnar, som dominerte. Så var det en Bottegård-jente og en fra Gravbråtan. De andre har jeg glemt.

En vårdag i 1924 hadde vi en sensasjonell opplevelse på veien hjem fra skolen. Vi hørte en kraftig dur og trodde det var en lastebil underveis. Vi kom oss derfor ut av veien, men ingen bil kom selv om duringen fortsatte. Og da, rett over hodene på oss, kom en vaskeekte flyvemaskin! Ingen av oss hadde sett en flyvemaskin før, og flere visste ikke at noe slikt fantes. Den fløy nordover langs jernbanelinjen, og det oppstod en heftig diskusjon om hvem som hadde vært nærmest. Sutrimark vant, for der hadde flyvemaskinen strøket like over hustakene. Hendelsen var så spesiell at den blev omtalt i Fremtiden neste dag: Flytur fra Etterstad til Hønefoss.

Kulturlivet på Geithus i 1920-årene

Om økonomien var trang og forholdene små, blev det alltid plass til et kulturtilbud. Jeg vil først og fremst nevne hornmusikken. Den skapte stemning ved mange anledninger: I julen, under Gustadrennet, 1. og 17. mai, ved oppvisninger på Rolighetsmoen etc. I noen år stilte musikken seg opp i åsen ovenfor maler

Hansen 1. påskedag. Det var unektelig stemningsfullt når de kl. 8 intonerte «Påskemorgen slukker Sorgen».

Videre hadde vi mannskoret under den eksentriske kjøbmann Marius Bergs ledelse. De var virkelig gode, og hadde utmerkede solister i Sverre Werner og senere hans bror Olav.

Vårt møtested var Folkvang. Her blev det med vekslende hell forsøkt amatørteater, elevoppvisninger etc. Uten sammenligning viktigst var Folkeakademiet, ledet av Hansen Hauger. Han var en mester til å få frem dyktige aktører. Min mor var ivrig tilhører, og jeg travet med henne og hørte foredrag med lysbilleder fra fjerne land som Madagaskar og Chile. Fra selveste Nationaltheateret kom der kjente skuespillere som fremførte enkle, gripende teaterstykker. Særlig populært var opplesninger, ikke minst ved den kjente Stub Wiberg. En årlig gjest var den blinde organisten Geburg Aasland med sine kåserier. Omreisende teatertrupper spilte folkekomedier. En fast schlager var «Brødrene Östermanns huskors», et tydelig forbilde for tante Sophie i Kardemomme by. Dessverre var min mor fullstendig umusikalsk, så jeg var aldri på konserter.

På Stalsbergskolen var det innredet folkebibliotek, åpent hver torsdag. Lærerne delte på jobben som ledere. På den måten fikk vi hjem alle høstens nye bøker. Den gang leste man virkelig bøker. Det gikk i Hamsun, Sigrid Undset, Johan Bojer, Mikkel Fønhus og mange flere. Særlig efterspurt var Remarques «Intet nytt fra Vestfronten», den første realistiske skildring av redslene fra den første verdenskrigen.

I annen halvdel av tyveårene kom filmen. Jeg har faktisk sett den første norske, «Fiskerlivets farer» eller «En tragedie på havet». På en blikkstilte Frognerkilen ser man to mann i en båt. Den yngste faller over bord og drukner, mens kjæresten står inne på stranda og vrir sine hender i fortvilelse. Den første egentlig norske spillefilm var «Kaksen på Øverland». Den rike og mektige bonden, og den vakre datter som forelsker seg i husmannsgutten. Faren bestemmer at hun skal gifte seg med en rik, gammel stygging. På kirkeveien skjer et eller annet så helten kommer ridende til kirken med bruden foran seg på hesteryggen. Da reiser kaksen seg i kirkestolen – det var selveste Egil Eide – og sier: «Ja, ja, når det er slik fatt så får disse to gifte seg.» Uten flere dikkedarer går vielsen sin gang med en ny brudgom.

I 1927 blev den første lydfilm laget: «Sonny Boy» med Al Jolson. Allerede i løpet av et år blev den vist på Folkvang. I salen var intet øye tørt da han sang de mektige sluttstrofer – i norsk oversettelse: «Hjertet kan breste, Allting kan jeg miste, Men ikke deg, Sonny Boy!» Senere blev det vist film de fleste søndager, og interessen for teaterkunst og opplesning dabbet av.

I 1928 fikk vi vårt første radioapparat. Sendingene begynte allerede i 1925. Da drev vi og plundret med de såkalte krystallapparatene. Hvis vi var heldige, kunne vi faktisk sitte og peke med en pinne på en

krystall, vi hadde høretelefoner og så kunne vi av og til få inn litt av sendingen. Men så kom de første skikkelige radioene. Også dette gikk jo ut over underholdningslivet på Folkvang.

Svømming og sykling

Det hendte mer enn skolestart i 1924. Jeg lærte å svømme og jeg lærte å sykle. Badeplassen vår var nede i Hæsjdær'n. Lurer på om det skal være Halsdalen. Like før Kattfossen danner elva ei stor vik hvor det er langgrunt, delvis med sandbunn. Så var det enkelte kulper, hvor det var dypere vann. Her var det en veldig trygg og fin bade plass. Jeg har aldri hørt at det har hendt noen ulykker der. Akkurat ved utløpet av vika var det en kjerrat. Denne blev brukt for å levere frem tømmer til Katfos. Man stengte rett og slett av hele elva med ei lense, slik at tømmeret lå klart på oversiden. Så var det lagt ut en stor flåte der. Kjerraten blev drevet av et slags paternosterverk. Skovlene var vel plassert ute i strømmen. En og en tømmerstokk blev tatt inn på to haker av folkene som stod på flåten. Så blev stokkene løftet opp av kjerraten i tur og orden og lempet inn på en ganske enkel hengebro som var strukket over elva. På den blev tømmeret dratt over til fabrikkområdet, hvor det blev stablet. Dette var i bruk i mange år.

Så lærte jeg å sykle. Min far hadde jo sin sykkel som han brukte. Etter min mor hadde vi en gammel damesykkel. Nu var vi seks barn som alle hadde slitt på den. Så mens jeg holdt på med opplæringen, skjedde det av en eller annen grunn at sykkelen gikk tvers av nede i kranken. Fatter tok med sykkelen til en sykkelreparatør, og kom hjem og fortalte at det ville koste 14 kroner å få den sveiset og reparert. Da brøt jeg fullstendig sammen og flyktet. Ingen kunne jo ha råd til å bruke 14 kroner på å reparere en sykkel. Så mange penger fantes ikke. Men sannelig, noen dager senere kom min far hjem med sykkelen. Min bror Reidar og jeg konkurrerte da om å bruke den. Og jeg fikk etterhånden lov til å dra ut på lengre ekspedisjoner, og fikk kjennskap til store deler av Modum.

Min første biltur

Sommeren 1924 hadde jeg inntil da og også senere i livet en av mine største opplevelser. Da var jeg nemlig på min første biltur. Min søster Anna var blitt forlovet, og forloveden skulle komme hjem og besøke familien. På det tidspunkt var det en av Dyregrav Moen-guttene – mener jeg det var – som hadde anskaffet en svær, åpen syvseter, som han brukte for transport når folk skulle til kirke, til brylluper, begravelser osv. Denne blev leiet av min tilkomne svoger, og rommet hele familien, syv stykker. Vi kjørte til Åmot, opp Sigdal og over til Krøderen. Underveis hadde vi pause med bål og kaffe og greier. Og så kom

vi hjem over Vikersund. Det var som sagt en av mitt livs store opplevelser.

Sport og friluftsliv

Det var jo ikke stort vi hadde råd til av utstyr, spesielt ikke om vi sammenligner med dagens ungdom. Men vi moret oss, og hadde det minst like hyggelig den gang. I veien nedenfor oss i Hontvedtåsen går det en gangsti bortover mot Banebrua. Den var såpass stor at vi hadde en ganske god bane hvor vi slo ball. I perioder når vi ikke hadde noen ball, og det hendte jo, så drev vi med noe vi kalte å vippe pinne. Det er en lek jeg ikke har sett praktisert noe annet sted. Jeg tror faktisk det er en svært forenklet utgave av det engelske cricket. Over to stener blev det langt en pinne. Så hadde vi en stokk. Med den vippet vi pinnen ut. Vi hadde et innelag og et utelag. Så gjaldt det for utelaget å få fatt i pinnen. Stokken som vi vippet med, blev lagt over stenene. Så kastet de pinnen til hverandre, og så gjaldt det å treffe stokken som lå over stenene.

På et tidspunkt da vi ikke hadde noen ball, blev det arrangert en innsamling, slik at vi fikk inn noen øre. Da syklet Arne Mikal og jeg til Åmot, for der var det sportsforretning. Vi kjøpte en ball på størrelse med en tennisball, i hel gummi. Den kostet 60 øre. Vi hadde den i mange år, og jeg var materialforvalter. Så sparket vi selvfølgelig fotball. På et tidspunkt fikk vi en gammel, utslitt ball av idrettsforeningen. Min far hadde lært meg å sy beksøm. Vi kunne faktisk lage bekatråd. Og når det gikk hull på ballen, så sydde jeg på en lapp, enten på utsiden eller på innsiden. En gang sprakk hele ballen på langs. Da vrenget jeg den, og med dobbelt beksøm sydde jeg den sammen. Den fikk en merkelig oval fasong, omtrent som de bruker i amerikansk fotball. Men det gikk like herlig. Så hadde vi selvfølgelig lekkasje på blæra. Da var det Boss Hansen, min nabo og nærmeste lekekamerat, som hadde som oppgave å reparere den. Vi fikk stor erfaring, for når vi var ute og syklet, var det ofte at sykkelen punkterte. Da brukte vi solusjon, litt sandpapir og en gummilapp som vi limte på. Det måtte vi også gjøre med fotballen, og det gikk like herlig. Vi hadde en bane nede under Banebrua. Det var ikke så store plassen, men det gikk nu. Det var bare et minus, og det var at midt på banen stod det et kjempesvært grantre. Hvis du fikk en riktig dreis på skuddet, så gikk det ikke i mål hos motstanderen, men det gikk i granstammen så det smalt. De som deltok, var ungdom fra nabohusene. Ikke minst kom en del fra Suggestrike og oppe fra Geithus sentrum. Jeg vil gjerne peke på en ting, at det blev aldri antydning til mobbing. Selv om noen av ungene var dårlig kledd, var det aldri noen som ikke aksepterte dem og sa at de ikke skulle få være med å leke.

På sommertiden gikk de aller fleste barbent i skjorte og korte bukser. Det var hele antrekket. Jeg

for min del hadde altfor tynn hud, så jeg måtte ha sandaler. På vintertiden gikk det i ski og i aking. Boss hadde en diger tømmerkjelke, grønnmalt og vi kalte den «Den flyvende hollender». Vi gikk bakken oppover mot Rønning, eller helt opp til toppen mot Moane, alt etter som føret var. Vi hadde ei lang styrestang. Boss var mye sterkere enn meg, så han var som regel den som styrte. Og så kjørte vi utfor så det dundret og braket. Vi huiet og skreik. For akkurat i bønn av bakken utenfor Suggestrike gjør veien en liten S. Hvis det hadde kommet en unge ut i veien, så ville den blitt kjørt i hjel når vi kom rasende. Vi hadde så god fart at vi kunne ake nesten helt opp forbi Hontvedtforretningen. Det var virkelig minneverdige dager.

Ellers så var det skihopp. Vi hadde Gunnar Andersen som det store forbildet. Den tids ski kunne brukes både til langrenn og hopp. Det første paret jeg hadde, var et par askeski med bindinger i spanskrør. Forferdelig komplisert system å få klemt på plass. Og de var også nesten umulige å smøre. Men så fikk jeg meg et par solide hickoryski med huitfeldtbindinger, førsteklasses utstyr. Dem hadde jeg i mange, mange år. De kunne brukes til turgåing, til langrenn og til hopp. Noen stor idrettsmann var jeg ikke, tvert i mot så var jeg en stor pyse. Jeg var den dårligste av alle når det gjaldt å løpe fort eller hoppe. Jeg kan nevne at min personlige rekord på 60 meter flattløp er 14,8. Så har jeg hoppet 15 meter, dog med fall og velvillig målt av meg selv.

Gustadrennet

Den store begivenheten på vinterstid var Gustadrennet, som faktisk hadde høy status i sin tid. Jeg tror det må ha vært i 1925 at jeg så på første gang, og da startet langrennet på Folkvang. Det blev hvisket fra mann til mann: Kanskje kommer Thorleif Haug. Han hadde gjort bravader under den første vinter-OL i 1924. Han kom nu ikke, men det var mange andre deltagere. Løypa var lagt opp bakom Suggestrike og opp på Moane, og så gikk de en runde der og tilbake til Folkvang. Jeg husker ikke så mye av hvem som vant. Siden blev løpet flyttet ut til Stalsberg, for da fikk deltagerne bruke dusjene på skolen. Fra Stalsberg gikk løypa ned over Bergsjø og i ei sløyfe oppe på Øståsen. Vi fikk ikke mellomtider eller noe sånt den gangen. Klassen mellom 20 og 32 år måtte gå kombinert, altså langrenn første dag og hopp andre. For old boys, over 32 år, var det hopp. Det samme var det for juniorklassen, 18 til 20 år. Jeg husker veldig godt det første av rennene fra Stalsberg. Vi stod langs løypa og jublet, og særlig da det kom en mann i B-klassen som bare hadde en stav. Han hadde fått amputert det meste av høyre hånden, så han løp med en stav og brukte det som var igjen av den amputerte hånden til å dytte på ekstra. Han fikk veldig jubel. Han het Petter Jansen og kom fra Bærum. Han var

en mann jeg senere kom til å få mye med å gjøre. Han blev nemlig gift med søster av min tilkomne svigermor. Senere fikk jeg kjøpt en tomt av ham oppe i Kolsås, der jeg bygde det huset jeg har i dag. Til stor ergrelse for oss geithusinger blev langrennet vunnet av Kristian Hovde fra Vikersund, mens vårt håp Hans Ingelsrud blev nr. 2. Vi håpet jo at Ingelsrud skulle ta ham igjen i hoppbakken i Gustadrennet neste dag.

Selve hopprennet var virkelig en fest de gangene jeg var der. Det var faner og flagg, og det var hornmusikk. Noen av storbøndene fra Østsida kom med hest med dombjeller. Det var veldig stemning i bakken. Kristian Hovde hoppet 38 ½ meter. Ingelsrud klarte 39 ½. Dessverre var ikke det nok til at han greide å gå forbi, så Hovde fikk første premie. Det var vel et eller to år senere at det var et renn der det stort sett var folk fra distriktet som deltok. Da blev det arrangert ei ekstraløype i hoppbakken. Per Bye gikk omkring med ei lue og samlet inn penger til en ekstrapremie, og guttene hoppet som villmenn. Bakkerekorden var 47 meter, men flere tøyde seg forbi den. Sverre Werner fektet noe forferdelig i lufta, hadde hue mellom skituppene, kom igjen fullstendig på huet og gikk kast i kast nedover bakken. «Er'n dau nå», spurte Boss. Det viste seg at han kvikna til igjen, selv om hans visstnok hadde fått skulderen ut av ledd. Det blev målt 48 ½, 49, og jeg tror det var Reidar Moen som til slutt greide 50 meter. Stormende jubel.

Neste år blev hopprennet åpnet av en 16-åring fra Hønefoss. Han fikk ikke lov til å delta i rennet fordi han var for ung, men han hoppet 49 ½, flott stående som åpning av rennet. I pausen mellom første og annen omgang hoppet han 54 ½ og gikk på hue. Hans navn var Reidar Andersen. Han blev jo siden en av våre aller best kjente hoppere.

Severdigheter i Geithus

I *Kartbok for bilister*, som er utkommet mange ganger, var selvfølgelig Geithus også omtalt. Og der stod det, av severdigheter: Helleristninger og jettegryter. I dag tror jeg ikke det er det mange som kjenner noe til noen av delene. Helleristningen ligger på noen svære svaberg like nedenfor Banebrua. Men nu er elva regulert, slik at store deler av året går vannet over der. I min barndom var disse helleristningene streket opp med rødt. Så vidt jeg husker forestilte de bare reinsdyr. Det hendte ofte at det kom studenter og en eller annen professor fra Universitetet for å studere disse helleristningene.

De omtalte jettegryter har jeg bare sett et par ganger, og jeg tror ikke det er mange i dag som ville greie å finne dem. Hvis du er innerst i Hørsjær'n, ser du en bekk som kommer ned fra Gravbråtan. I et kraftig stup der er det gravet ut to-tre dype gryter. Tydeligvis må det ha vært mye vann som har gått i bekken, dessuten er det forholdsvis løst fjell. Jeg var der oppe en to-tre ganger, også fordi jeg borti der hadde funnet et sted med en hel del markjordbær

som smakte meg fortreffelig. I fjellet der gikk det også en svær, hvit åre av kvarts. Det blev skjerpet en del der, men det blev aldri noe resultat ut av det.

Modum bad

På sommertid var det spennende å gå over Moane inn til Modum Bad. Det var en helt ny verden. Modum Bad var bygget efter badeanleggene nede i Tyskland, som Baden Baden, Karlsbergbad osv. Det var for folk som var meget velstående. Bakgrunnen for anlegget var en kilde der, St. Olavs kilden. I den var det noen mineraler. Faktum er at i følge min lærebok i kjemi, så var det en helt spesiell jernforbindelse som fantes i vannet i St. Olavs kilde. Det smakte noe aldeles forferdelig. Det var bygget en veldig flott nedgang som var besatt med grønne stenfliser eller emaljepliser. Og der nede stod det et glass. Så gikk gjestene høytidelig ned og drakk et glass av det grusomme vannet morgen og kveld for å komme til krefter og styrke selvfølelsen. Modum Bad var jo ellers veldig fint. Salongen var en stor konsertsal. Kjente kunstnere opptrådte der. Det var jo ikke adgang for oss til å se på det. Flere av disse som bodde der årlig, hadde satt opp sine egne hytter eller villaer innover på Moane. Og disse hadde fantasi, det var Villa Flora, Villa Casa Nova, og hva husker jeg. Noen av dem er beholdt. Modum bad er jo nu restaurert og gjort om til sykehus.

Stort sett lovlyding geithusinger

Kriminalitet var det lite av på Geithus. Det blev nasket litt, men innbrudd av noe større slag, kan jeg ikke huske. Dessuten var det litt hjemmebrenning, stort sett til husbehov. Derimot hadde vi i tyveårene to store kriminalsaker som berørte distriktet. Det var først det bekjente Ådalsmordet. En kjøpmann som var ansett for å være velstående, bodde alene. Han blev funnet drept og ranet for penger. Det blev satt i gang en svær jakt. En arbeidsløs nabo blev pågrepet i løpet av 14 dager, og da hadde han sier og skriver hele to øre igjen av pengene. Hele mordet hadde innbrakt ham 746 kroner, så det var ikke noe særlig godt resultat.

Det andre var lensmannsmordet, også det i Ådal. Lensmennene Solumsmoen og Aalde blev funnet drept, og det blev satt i gang en menneskejakt uten like efter svensken Svensson og en ung nordmann han hadde med seg. Over 300 mann deltok, derav en del fra hæren. Ved alle broer og overganger blev det satt ut væbnede vakter, også nedover mot Modum. Efter to måneder blev rømlingene påtruffet borte i Aremark. Nordmannen overga seg, men svensken skjøt seg. Stemningen var ganske spent over hele Østlandet den sommeren.

Dette utnyttet Boss og jeg. Boss hadde en gammel salongrifle og jeg en kruttlappistol. Vi spleiset på 5 øre i kruttlapper. Ovenfor gangveien som fører frem til Banebrua, er det en bratt skrent med ei hylle i

fjellet der vi gjemte oss godt. Når det kom noen på gangveien, smelte vi løs og moret oss kongelig over å skremme vettet av kjerringer og unger. Heldigvis blev vi aldri tatt, for jeg tror ikke min far ville satt pris på våre bedrifter.

Politikk og fagorganisering

Det var sterk strid innen arbeiderklassen på denne tiden. Det norske Arbeiderparti blev medlem av Komintern – Moskvainternasjonalesen – etter verdenskrigen og erklærte seg som kommunistisk. Sosialdemokratene brøt ut og dannet sitt eget parti. I 1923 blev Arbeiderpartiet ekskludert av Komintern. Da blev Kommunistpartiet stiftet av dem som ville forbli innenfor. Dermed hadde vi tre forskjellige arbeiderpartier.

Dessuten var det en veldig kamp for og imot fagorganisering. Det var mange streikebrytere, spesielt i fløtingen. Bondegutter som det ikke var bruk for hjemme på gården, søkte seg av gode grunner ut for å få arbeide. De var jo inderlig forhatt av de organiserte, og det kom flere steder til regulære sammenstøt. Det var sørgelig at det var så bitter motsetning mellom grupper innen arbeiderklassen. Til og med Modum lærerlag, som ikke var noen stor organisasjon, sprakk. Jeg husker ikke hvorfor, men min far var medlem av noe som het Modum nye lærerlag.

Men så sluttet Arbeiderpartiet og Sosialdemokratene seg sammen igjen før valget i 1927. Det husker jeg veldig godt. Ved valget blev Arbeiderpartiet, som da hadde modernisert seg, det største partiet på Stortinget med 57 representanter. Og i 1928 dannet de regjering med Christopher Hornsrud, som kom fra Modum, som statsminister. Arbeiderpartiet er gått fra vettet nå, sa min far da dette skjedde. Regjeringen kom med en meget pompøs erklæring om at dens mål var det sosialistiske samfunn, de ville sosialisere fabrikker, banker osv. Det var jo rene selvmordet. Det var vel i 18 dager de satt, så blev de kastet. I 1960 fylte Hornsrud 100 år, og han var da en av de aller første som blev intervjuet på norsk fjernsyn. Dette var før de hadde startet ordinære sendinger, de hadde bare prøvesendinger, men jeg hadde fått meg et apparat. Hele familien hørte på dette intervjuet med Hornsrud. Han var ikke senil, det skal jeg si. Han var så sinna at han slo i golvet med spaserstokken. Han blev spurt om hva han syntes om mistillitsvotumet som felte hans regjering. Simpelt, freste han. Vi fikk jo ikke vist hva vi kunne. Norges første Arbeiderpartiregjering. Hornsrud blev senere stortingspresident, en meget ansett mann. Han levde til han var 101 år.

Fløtingen

Det var som nevnt en periode med arbeidskonflikter innen fløtingen. Men ellers utgjorde den en stor arbeidsplass på sommertid på Geithus, på Delinga, Bergsjø lense. Mange ungdommer tjente noen kroner her. Deriblant var det to personer ved navn

Arnt, nemlig min eldste bror og Arnt Diesen. De konkurrerte sterkt om å fly på laustømmer, en ikke helt ufarlig sport.

Allerede i annen halvdel av 1850-tallet fikk man en slepebåt som kunne dra tømmeret som kom ned Storelva fra Hønefoss, til Vikersund. I min tid lå der en liten grønnmalt båt i Vikersund med det stolte navn Grev Wedel, på folkemunne aldri omtalt som noe annet enn Greven. Den rommet en kjempesvær dampmaskin. Ved Storelvas utløp i Tyrifjorden samlet man tømmeret fra Ådal, Hadeland og de andre skogdistriktene i veldige grimer, som Greven slepte ned til Vikersund. Når man så den svarte røyskyen ute på fjorden, og Greven i arbeide som tømmerleper, var det ikke mulig å se at den beveget seg. Men frem kom tømmeret i store mengder. Ved Vikersund åpnet man grimene, og tømmeret blev tatt av strømmen ned i Bergsjø. Her blev det så sortert av folk med store tømmerhaker. Hver stokk var merket med en merkeøks, som anga hvor de skulle. Det var litt av en opplevelse å se de svære tømmerlassene komme fykende gjennom Geithusfossen med dunder og brak og ned i Bronesevja.

Det var ikke til å unngå at en del stokker da blev brukket, og vi ungdom mente at disse kortendene – som vi kalte for «stokkender» – var herreløst gods, som vi halte i land, dro hjem og brukte som brensel. Når vi fant en slik stokkende, halte vi den opp skråningen, over jernbanelinja og under nettinggjerdet. Men så skjedde det en stygg ulykke. Boss drev og slet med en stokk som han skulle ha opp, samtidig som han holdt med venstre hånd i en stein. Stokken veltet over og knuste venstre lillefinger, så han måtte amputere den. Etter det sluttet vi å drive i Bronesevja. Jeg for min del holdt meg da mest i nærheten av Banebrua. Når det var mye tømmer i elva, var det ikke sjelden at en kunne få halt i land en stump. Den slepte jeg så med en tømmerhake opp skråningen, over heia og ned til huset vårt. Ingen dårlig sportsprestasjon, om jeg så skal si det selv.

Navnet skjemmer ingen

Fra 1924 opplevde vi her i landet den store gjendøpingsperioden. Stortinget vedtok først at Fredrikshald skulle døpes om til Halden, og Fredrikshald til Stavern. Det gikk temmelig smertefritt. Men det blev et svare spetakkel da man ville gå løs på hovedstaden Kristiania og døpe den om til Oslo. Merkelig nok ville arbeidsfolk stort sett beholde det gamle navnet «Krestjania». Men Oslo blev da vedtatt. Det virkelig store spetakkelet kom for alvor da Stortinget døpte om Trondhjem til Nidaros. Jeg har sett filmopptak som viser rasende demonstranter slå i stykker skiltene på Dovrebanen. Her gjorde Stortinget for en gangs skyld retrett. Men i stedet for å gi seg helt så laget de en bastard. De kalte byen for Trondheim, en betegnelse som ingen brukte den gangen i hvert fall. All ækt trøndera sier Trondhjem

Forfatteren 95 år gammel. Foto: Anine Gutubakken Byles.

med bred æ. Stortinget hadde også planer om å døpe om Kristiansand til Storesand og Bergen til Bjørgvin. Men etter alt spetakkelet om Trondhjem, blev det slutt på denne gjendåpsperioden.

På den tiden var det folk på Geithus med lærer Standnes i spissen som forsøkte å befri stedet for

det skrekkelige navnet Geithus. Forslag til navn var Bergsjø, Elvik og Ilaug. Men hele ideen falt død til jorden. Geithusingene var fornøyd med navnet sitt. Det eneste som betydde noe her i verden var å slå Vikersund i fotball, noe som dessverre skjedde sørgelig sjelden.

Konfirmasjonen

I 1930 var jeg ferdig med folkeskolen. Som alle andre, så gikk jeg da for presten. Sogneprest Amlund var for lengst død, og vi hadde fått Bjerkeseth. Vi gikk eller syklet den lange veien om Vassbånn og opp til konfirmantundervisningen på Heggen. Det var den gangen en merkelig skikk at en uke før selve konfirmasjonen blev det holdt overhøring. Alle konfirmantene stod oppstilt i kirken, og blev forhørt av presten. Det minnet litt om gamle dagers katekisasjon. Jeg blev hørt om hva sier så Gud om alle sine bud. Så siger han... osv. Så kom selve konfirmasjonen. Som konfirmant skulle man ha blådress, lange bukser, vest og hvit skjorte og slips. Om mulig også hatt, det fikk jeg tigget meg til et par år senere. I konfirmasjonspresang fikk jeg noe som var meget efterspurt, jeg fikk klokke. Et Longines ur til å ha i vestlommen med kjede. Det fulgte med en bitte liten nøkkel, og hver kveld måtte klokka trekkes opp. Jeg har den den dag i dag.

Men så gikk tiden. Jeg blev ferdig med middelskolen, og før jeg fylte 17 år flyttet jeg til Oslo for å begynne på gymnaset. Så mine opplevelser på Geithus opphørte med det.

Kåre Norli:

Sangkor – mer enn sang

Drolsum Mannskor ble stiftet i 1933 og var i aktivitet fram til 1951. Til høyre kan vi så vidt se fanen til Modum Sangerforbund. Foto: Ukjent.

Sangbevegelsen i Norge hadde sin glanstid fra 1900 og fram til 1950-årene. Slik var det også i Modum. Sangkorene var mer enn sang. Gamle protokoller og beretninger viser et mangfold av aktiviteter, og ikke minst samhold og sosialt engasjement.

Allerede på 1800-tallet var det kor i Modum. Et blandet kor på Øst-Modum er nevnt i 1878, og i 1887 var det et blandet kor på Drolsum: Nordre Modum Kristelige Sangforening.

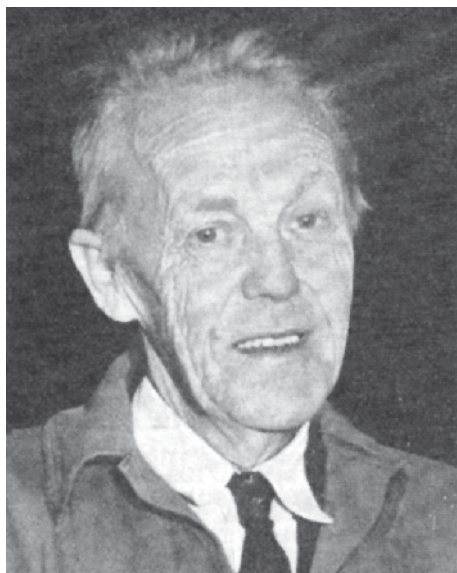
I 1906 ble Geithus Mannskor stiftet, i 1907 Vikersund Mannskor og Nymoens Mannskor i 1916, som skiftet navn til Åmot Mannskor i 1926. Det ser ut til at mannskorene blomstret på denne tiden. Høsten 1933 fikk også Drolsum sitt mannskor, etter at Solhov Blandede Kor var lagt ned tidligere på året. Det siste mannskoret som holdt tonen var Åmot, der ble sangerluene først lagt på hylla i 2010.

Sysle Blandede Kor ble stiftet i 1908. Det gikk litt opp og ned, og koret skiftet navn til Ekko i en kort periode. I 1964 gikk Øst-Modum Blandede Kor inn i Sysle Blandede Kor. Av korene som var med i Modum Sangerforbund, er Sysle det eneste som fortsatt er i aktivitet.

I 1929 kom også Åmot Blandede Kor med i forbundet og året etter Bondeungdomslaget Kor.

Modum Sangerforbund

I 1914 ble Modum Sangerforbund stiftet. Det startet med at flere kor kom sammen på Grand Hotell i Vikersund «til drøftelse av et sangerstevnes avholdelse til sommeren», som det heter i protokollen. Der deltok representanter fra Vaaraans, Aamots, Snarums og Øderuds Blandede Kor, samt mannskorene fra Geithus og Vikersund. Protokollen forteller at det ble en

Jens Tandberg, lærer på Flattum skole, dirigerte flere av korene i Modum Sangerforbund. Allerede i 1942 ble han tildelt forbundets hederstegn. (Foto fra jubileumsberetningen.)

lang diskusjon om stevnet skulle holdes på Snarum eller i Vikersund. Til slutt kom man fram til Vikersund, og datoen ble fast satt til søndag 7. juni. Entre var 50 øre for voksne og 25 øre for barn.

Stevnet ble omtalt i Oplandske Tidende, som blant annet skrev: «*Det var sikkert mange som ingen anelse hadde om at bygden selv kan prestere saameget god flerstemming sang som man ved denne leilighet fikk høre. Sangerne kunne glæde sig ved en stor skare tilhørere. Alt i alt var det bortimot et tusen tilhørere ved lokalet Fram og alle lot til at finde sig udmerket vel tilfreds.*»

Overskuddet ble 128 kroner og 14 øre, som ble satt på bankkonto merket «Modum Sangerforbund». Forbundet fikk altså bankkonto før det formelt var stiftet. Samme året ble det holdt et møte for å stifte sangerforbundet, og det første styret ble valgt 24. juni 1915. Det besto av formann Anton E. Hansen, Vikersund, August Tangerud, Geithus, Hans Evensen, Snarum og August Bottolfs, Drolsum.

Det gikk vel fem år før det første stevnet ble arrangert, på Åmot i 1921. Årsaken var nok den første verdenskrig, med utrygge år og det at mange var innkalt til nøytralitetsvakt. Men korene eksisterte, og interessen for sang var økende. På stevnet i 1921 deltok Øderud Blandede Kor, Flattum Blandede Kor, Søndre Tyristrand Blandede Kor, Geithus Mannskor, Nymoen Mannskor og Vikersund Mannskor. Deretter var det årlige Modum-stevner og sangerfester fram til 1940.

I 1927 arrangerte Sysle Blandede Kor Modum-stevnet. Hele ni kor deltok på lokalet Røstvang. Det var satt opp ekstratog fra Vikersund, og rundt 2000 mennesker var med på stevnet. Det forteller at

Styret i Modum Sangerforbund ved 50-års jubileet i 1964. Fra venstre Gunnar Bråten, Arne Fjeldvik, Trygve Øderud, Ottar Hæhre og Jacob Aamdal. (Foto fra jubileumsberetningen.)

sangerstevnene var en stor kulturell begivenhet på den tiden.

Trange tider

Da Drolsum Mannskor ble stiftet i 1933, var det trange tider, og den årlige kontingenten på en krone kunne være tung nok. Noter og sangerluer var en stor investering. Koret ba pent om et lån på 100 kroner i Modum Sangerforbund, men det ble avslått. Løsningen ble lotteri, med en favn bjørkeved i gevinst. Salget må ha gått tregt, koret måtte søke lensmannen om to måneders utsettelse av trekningen. Men lensmannen ville ikke gå med på mer enn en måneds utsettelse.

Til tross for trange tider, både sangergleden og pågangsmotet var stort. I 1935 hadde koret konsert i Rud kapell. Folk strømmet til kirken, nærmere 200 betalte inngangsbilletten, som kostet 50 øre for voksne og 25 øre for barn. Resultatet var vellykket, både rosende omtale og 85 kroner i kassa.

Solidaritet

Sangergleden var blandet med stort sosialt engasjement – og solidaritet. I januar 1940 kjempet finnene tappert i Vinterkrigen. Det vekket sangernes engasjement. Buskerud Mannssangerforbund engasjerer seg og gir 25 øre for hvert medlem fra stevnefondet, samtidig som de oppfordrer alle sangere til personlig å gi samme sum, eventuelt holde en solidaritetskonsert der inntektene går til Finland. Brevet fra forbundet avsluttes slik: «*Det er alvorlige tider vi lever i, og vi vil bare ønske at vi sangere kan få lov til å spre glede blandt folk med vår sang, og at vi aldri må miste troen på at Sangen er lysning.*»

Protokollen til mannskoret på Drolsum forteller om stor omtanke for andre. I 1935 var det aftenunderholdning der inntekten gikk til arbeidsledig ungdom, i 1944 til bombeofrene i Bergen og like etter krigen ga koret et betydelig bidrag til tre foreldreløse barn. I 1946 løftet det norske folk i flokk og samlet

inn over 100 millioner kroner til Frihetsgaven, et fond som skulle støtte krigens ofre. Her deltok også sangkorene. Drolsum Mannskor gikk sammen med ungdomslaget, musikkorpsset og husmorlaget og arrangerte fest med pakkeauksjon. Resultatet ble 1000 kroner til Frihetsgaven.

Krigsårene

I årene mellom første og annen verdenskrig, og særlig i okkupasjonsårene, var det stor oppslutning om korsang. Mens den tyske okkupasjonsmakten og Nasjonal Samling forsøkte å nazifisere idretten og andre organisasjoner, fikk kor og korps stort sett være i fred. Det ble utnyttet, og øvelseskveldene ble viktige samlinger, der fellesskap og samhold sto i fokus. Øvelser ble avsluttet med «Ja, vi elsker».

Stevnet i 1940 var bestemt lagt til Sysle, med Sysle Blandede Kor som arrangør. Allerede i januar sendte sekretæren i Modum Sangerforbund, Arne Salvesen, ut programmet og valget av fellessanger. Men stevnet ble naturlig nok avlyst. I stedet ble det felleskonsert i Heggen kirke Olsok-kvelden. Både sangerne og det store publikummet var preget av stundens alvor. Vikersundbrua ble sprengt i april dagene, og fergemannen fikk en stri tørn med å få alle over fra den nord-vestre delen av bygda.

I 1941 var Modum-stevnene i gang igjen. Det første ble arrangert på Åmot, men bare med fellessanger under konserten. På programmet sto «Gamle Norge», «Norsk sjømannssang», «Jeg vil verge mitt land» og «Gud signe vårt dyre fedreland». Patriotiske sanger, med innhold som gjorde sterkt inntrykk på både sangere og publikum. I 1942 var det stevne i Vikersund og 1943 på Snarum. I 1944 og 45 ble det ikke avviklet stevner, fredsåret var preget av feiring og av at mange av sangerne var opptatt i Hjemmefronten.

Protokollene fra krigsårene viser at det var vanskelige tider, man kan lese mellom linjene at alt ble gjort med forsiktighet. I 1944 henvender Leif Thon i Drolsum Mannskor seg til Buskerud Mannssangerforbund og spør om det er lov å bruke sanger med svensk tekst. I svarbrevet heter det: «*Det tror jeg ikke det er noe vanskeligheter med. Vi har i vort kor ved flere anledninger brukt kirkesanger med svensk tekst og komposisjon og vi har ikke fått noe innsigelse angående disse sange.*» Men formannen i forbundet, Olaf Thomassen, legger til at man for sikkerhets skyld kan sende teksten til forbundet.

På slutten av krigen ble Arne Grøterud brutalt og umotivert skutt av tyskerne på vei hjem fra øvelse i Vikersund Mannskor. I dyp medfølelse og sorg ble han fulgt til graven av en stor skare av sangerbrødre. Vi finner hans navn på bautaen over krigens ofre fra Modum.

Sangere og begersvingere

Sangerstevnene var årets høydepunkter, med sanger-

tog og vaiende faner. Det var arrangement med høy stemning – sangerne kunne også svinge begrene og leske strupen. Stevnene fulgte samme opplegg, med hilsningsanger, svarsanger, særsanger og fellessanger.

Et stevne var en lang forestilling. I 1949 var Geithus Mannskor arrangør. På den tiden gikk alt på skinner, og alle gjestende kor kom med tog. Kl. 10 på formiddagen var korene samlet på stasjonen. Der var det hilsningsanger med faneoverrekkeelse til arrangørkoret, som kvitterte med svarsang. Så gikk sangertoget, med Geithus Musikkorps i spissen, til Furumo.

På stevneplassen var det fellesøvelser og bespising. Så var det å trave ned Furumobakkene til samling på torvet i Geithus kl. 16. Nytt sangertog opp bakkene og så startet konserten kl. 17. Åtte kor fremførte særsanger, og så ble konserten avsluttet med fellessanger. Etter en pust i bakken, med nødvendig næring i fast og flytende form, startet festen og dansen kl. 20.30. Festen fortsatte til langt ut i de små timer. Først ut på morgenkvisten og etter 20 stevnetimer kunne deltakerne legge sangerlua på hylla. Da var både stemmen og beina temmelig medtatt.

Stevnet samlet mye folk. Geithus Mannskor satt igjen med et overskudd på vel 2200 kroner, en betydelig sum i 1949. Inngangspengene var en krone for voksne og 50 øre for barn, det betyr at det var samlet nærmere 2000 mennesker på Furumo.

Sosiale aktiviteter

Sangkorene var viktige arenaer for sosiale aktiviteter. Det ble satt opp skuespill, arrangert aftenunderholdninger, basarer, dansefester og skirenn. I 1937 var det hopprenn i Rudsbakken på Drolsum. Bare 12 av sangerne satte utfor, men rennet samlet 200 tilskuere og ble en folkefest. Om kvelden var det premieutdeling og fest på Solhov. Der var det høy stemning og selvsagt sang, i tillegg til at sangerne svingte seg på dansegulvet.

Av og til ble både promillen og stemningen litt for høy. I 1936 arrangerte Drolsum Mannskor dansefest. Protokollen forteller om en vellykket fest og penger i kassa, men så blir det nøkternt lagt til: «*...men da der mot festens slutt blev en del slagsmål blev festen avlyst et kvarter før kl. 2.*»

Korene kunne også kose seg selv. På nyåret 1946, et knapt år etter krigen, skulle Drolsum Mannskor samle sangere og ektefeller til festlig lag. Men det var trange tider og mangel på det meste, ikke minst mat og drikke. Sangerbrødrene fordelte oppgavene med å skaffe mat og drikke. Man kunne ikke bare punge ut av korkassa, man måtte også ha rasjoneringskort for å få kjøpt det meste, eller det måtte skaffes under hånden.

Leif Thon pätok seg å skaffe kjøtt, som det skulle lages pølser av. Det var viktig å drøye kjøttasjonene. Nils Bjørnsbråten skulle kjøpe inn kaffeerter (erstat-

ningskaffe) og 30 flasker øl. Nils Ødegård skulle skaffe poteter, Erik Danielsen en liter kaffebløte, mens Gunnar Ørpen fikk i oppdrag å skaffe 12 flasker brennevin. Ellers skulle damene, som var gjester, ta med seg kaker.

Alt må ha gått i orden, for det heter i referatet at festen ble vellykket.

Kor kom – og gikk

Modums korhistorie viser at kor kom – og forsvant. I årene mellom første og annen verdenskrig, og kanskje særlig okkupasjonstiden, var det stor oppslut-

ning om korsangen. Sang- og musikklivet blomstret som aldri før. Alle trodde at med overgangen fra krig til fred skulle sangen blomstre. Slik gikk det ikke. I slutten av 40-årene og utover i 50-årene sank interessen. Mye tyder på at andre oppgaver ble prioritert. «Det ser ikke lyst ut for korsangen i Modum,» står det i Modum Sangerforbunds jubileumsskrift i 1964.

KILDER:

Modum Sangerforbund 50 år, 1964.
Protokoll for Drolsum Mannskor 1933-1951.
Sangerliv, Børrehaug & Co, Oslo.

Magnesittverket på Morud

Produksjonen av ildfast magnesittegl på Morud i første halvdel av 1900-tallet skapte et eget industri-samfunn. Det ble kjærkomne arbeidsplasser til mange snaringer, og effekten av dette spredde seg i nabolaget. Hus i området ble kjøpt opp av verket til arbeiderboliger. Disponentbolig og 2 funksjonærboliger ble etter hvert satt opp nær fabrikkbygningen. Nærbutikk, postkontor og jernbanestasjon fulgte i kjølvannet av denne enestående bedriften, som det bare fantes to av i hele Europa. Den andre lå i Veitsch i Østerrike.

Magnesiumkarbonat eller magnesitt var etter-spurt som isolasjonsmateriale fordi det er et av de mest ildfaste stoffene man kjenner til. Magnesittegl fra Morud var kjent for sin gode kvalitet, den ble ved et laboratorium i Berlin målt til å ha et smeltepunkt på over 2030 grader Celsius. Den ble brukt til foring i smelteovner i Sverige, Storbritannia, Italia, Tyskland og Danmark foruten i vårt eget Sulitjelma. Teglsteinen var viktigst, men magnesitten ble også solgt i sekker i form av korn eller mel som ble brukt til sammenføyninger og reparasjoner. I gode år kunne produksjonen ligge på over 1000 tonn brent magnesitt og 700 tonn teglstein.

Første magnesittfunn var på Vestre Snarum

Det første funn av magnesitt i Norge ble trolig gjort av Th. Scheerer, som var ansatt ved Blaafarveverket. Han sendte i 1845 en steinprøve fra Vestre Snarum til analyse i Tyskland. Ifølge analysen inneholdt prøven magnesitt av meget høy kvalitet.

I 1873 ga Peder Korsbøen advokat Schirmer rett til uttak av magnesitt/serpentin på Langerud mot betaling av 1 spesidaler pr. kubikkfavn. Schirmer hadde tydeligvis ikke benyttet seg av retten, for i 1885 skriver Korsbøens sønn Andreas ny kontrakt med Carl Bock. Heller ikke denne satte i gang utvinning, selv om forekomstene var drivverdige. Men i 1902 overtar ingeniør Otterbech kontrakten, han setter i gang prøvedrift på Langerud og i Dypingdalen. Samme år ble det første parti råmagnesitt eksportert til Skottland. Nå hadde direktør Franz Daumann ved Höganæs teglverk i Sverige fattet interesse for magnesittforekomstene. Han reiste i september 1902 til Snarum sammen med sin sønn for å se på forholdene. Sønnen Emil A. Daumann var akkurat i ferd med å fullføre sin utdannelse som bergverksingeniør, og han så nok et magnesittverk i Norge som en passende utfordring, Grunneierne på

Magnesittverket. Foto: Widerøe.

Langerud (H. A. Korsbøen) og Uhlen skog (Landfall Bruk) ble kontaktet og kontrakter ble skrevet. Disse sikret Daumann enerett til gruvedrift og utvinning av magnesitt eller serpentin i området mot en avgift på 50 øre pr. tonn bortkjørt stein. Et familieaksjeselskap ble dannet i Sverige for å skaffe penger, og allerede i 1903 kunne oppbyggingen og planleggingen av Norska Magnesittaktiebolaget ta til med Franz som direktør og Emil som daglig leder. I første omgang ble 6 mann ansatt for å rydde tomt til fabrikkbygningen. De 6 var: Carl og Truls Saastad, Johannes Bøhn, Olaf

Familien Daumann. Foto: Ukjent.

Ingeniørboligen. Foto: Ukjent.

Saastadhagen, Benhard Skuterudflaten og Gustav Storhaug.

Hallingdalsveien gikk tvers igjennom fabrikkområdet

Arbeidsstokken økte nå i takt med at flere bygninger ble reist. Fabrikken sto ferdig i 1905, så fulgte «Villaen», som var disponentbolig, verksted, smie, sag, bordhus, lagerhus, stall og vognskjul. For å imøtekomme magnesittverkets transportbehov bygde NSB sidespor nedenfor fabrikken. Her ble «brygga» med vekta satt opp, for av- og pålesing av jernbanevogner. Senere ble Morud stasjon satt opp her, da Ula stasjon ble nedlagt.

Fabrikkens produkter ble fraktet til «brygga» i vagger, trukket av hester på en smalsporet skinnegang. På samme vis ble kull til driften fraktet fra jernbanen til magnesittverket. Store mengder kull trengtes, for dampmaskiner var drivkrafta ved verket de første åra. Selv om elektrisiteten kom i bruk i 1915, ble dampen brukt til flere operasjoner til siste slutt. Den gamle Hallingdalsveien, som gikk tvers igjennom fabrikkområdet fram til 1940, måtte krysses utallige ganger, men med datidens trafikk tetthet ble ikke dette sett på som noen ulempe.

I 1912 ble det satt opp en funksjonærbolig, da administrasjonen ble mer omfattende etter at verket utvidet til to teglovner. Produksjonen økte, og i 1917 ble det bygd kontorbygg og bolig.

Gruvene og transporten av råmagnesitten

Ingeniør Daumann skulle engang ha uttalt at det var råmagnesitt nok til drift i 50 år på Modum, noe som senere skulle vise seg å være en korrekt spådom.

Fram til 1918 ble all råmagnesitt hentet fra Dypingdal gruver, som ligger ca. 2 km øst for verket. Den ble transportert i jernvagger trukket av hester på en 60 cm bred skinnegang. Hver hest dro 4 vagger. I de

Magnesitt-transport fra øvre Dypingdal gruve. Hver hest dro fire vagger. Foto: Ukjent.

bratte bakkene ned fra det øvre bruddet var dette en farefull transport. Derfor ble hestene spent fra og gikk bak lasset, mens kjørekaren hang i ei lang bremsestang bak på vaggene. På fabrikkområdet ble vaggene trukket opp på ei bro som førte til sjaktovnspipa der steinen ble tippet ned i det store hullet.

I Nedre Dypingdal gruve ble to mann tatt av ras i 1932. Wilhelm Ødenes havnet i vannet på bunnen av gruva og holdt på å drukne fordi han ikke kunne svømme, men han slapp uskadd fra det. Andreas Skinstad landet i steinrøysa og ble ufør. Men han berget livet, takket være Kristoffer Hallerdalen, som dro ham opp med et tau helt alene.

Som takk for dette overtok han formannsjobben til Andreas. Året etter ulykken ble Nedre Dypingdal nedlagt på grunn av rasfaren. Skinnegangen lå da urørt til 1953, da ble traktorvei bygd på banelegemet. Den skulle brukes til å hente ut resten av magnesitten i øvre gruve.

I 1918 startet uttaket av råmagnesitt fra Langerud gruver. Denne måtte fraktes på isen vintertid med hest og slede oppover elva og opp til Ula stasjon. Dette ble for tungvint, og en taubane ble bygd fra Langerud til Morud, hvor fundamentene til endestasjonene fremdeles er synlige. Taubanen kom også til nytte for annen transport, bøndene på vestsida av Snarumselva kunne nå sende ved med denne til Morud stasjon for videresending med jernbanen.

Fra 1934 gikk transporten fra Langerud til Morud over på lastebil kjørt av Skyliholt, som var fast sjåfør resten av magnesittverkets levetid. Det ble også brutt noe magnesitt ved Overntjern og Tingelstadjern. Den ble kjørt til Morud med lastebil.

Øvre Dypingdal gruve. Arbeidere høyt oppe i gruveveggen blir små. Foto: Ottar Jøsang.

Produksjonsprosessen

Sjaktovnen var en stor sylindrisk ovn med ei pipe vid som ovnen, men som smalnet av til vanlig pipe på toppen. Her ble de mannshodestore magnesittsteinene brent for å fjerne urenheter. En blanding av malm og koks ble antent, og når magnesittsteinen nådde smeltepunktet, ble kornene i malmen smeltet sammen til større klumper. Sintring ble denne prosessen kalt. Deretter ble magnesitten knust i «kule-mølla», en trommel som gikk rundt med stålkuler i og banket steinen til mjøl. Så ble det tilsatt vann, og deigen helt i former i ei hydraulisk presse. Dermed fikk magnesitten form som teglstein som kunne leveres i forskjellige dimensjoner.

Så fulgte 4 ukers herding i ca. 50 varmegrader på tørkeloftet, som ble oppvarmet av dampkjelen og teglovnene. Deretter ble steinene stablet i teglovnene for annen gangs brenning. Etter 3 dagers gradvis oppvarming fulgte 3 dagers hardfyring. Det trengtes 30 tonn kull til hver brenning. Brenninga ble fulgt med argusøyne gjennom små kikkhull i ovnen. Inne i denne var det nemlig «segerkjegler», som begynte å smelte når riktig temperatur ble nådd. Når dette

Nedre Langerud gruve. Fra venstre: Kittil Hansen, Kristian Dahl, Gustav Åsen og Erik Fragot. Foto: Ukjent.

skjedde, ble hele ovnen forseglet, slik at ikke kald luft skulle slippe inn. Dette kunne få steinen til å sprekke. Brenninga ble utført av to mann på 12 timers skift!

Ovnen ble åpna etter 2 ukers avkjøling, og steinen ble kjørt til sliperiet nedenfor fabrikken. Her ble steinen slipt og kontrollert før den ble pakket i kasser.

Elsa Malmsten, ingeniør Daumans datter, fortalte at faren trakk et lettelsens sukk hver gang brenninga var vellykket. Temperaturendringer under prosessen kunne nemlig føre til at all stein måtte knuses, og da var det bare å starte på nytt.

Lange arbeidsdager og hardt arbeid

Arbeidsstokken varierte mellom 25 og 35 mann ved full drift. De første driftsåra var det 12 timers arbeidsdag hele uka bortsett fra lørdag, da nøyde de seg med 8. Som en skjønner var det skralt med fritid den gangen, for ferie ble ikke innført før i 1940-åra.

I 1907 ble arbeidsdagen redusert til 10 timer (7.00–17.00). Likevel ble arbeidsdagen lang, særlig for de som bodde langt unna fabrikken. Det meste foregikk med håndkraft, så det var hardt arbeid, særlig i gruvene, der all stein ble håndlastet helt fram til driftstans.

Lønna var lav, slik det var på alle arbeidsplasser på den tiden, men kom i 1930-åra opp i 7–8 kroner dagen, noe som slett ikke var dårlig i tider med stor arbeidsløshet. Mange jobba på bondegårder uten annen lønn enn kosten den gang. Arbeiderne hadde egen spisesal og dusj, noe som ble sett på som nærmest luksus den gang. «Kule-mølla» produserte mengder av støv i tillegg til steinmjøl, så det var sikkert kjærkomment å kunne ta en dusj etter endt arbeidsdag. Trass i støvplagen ved fabrikken ble det ikke påvist støvskader i lungene hos noen av arbeiderne ved skjermbildefotografering i 1949.

«Magnesitten» må nok etter datidens normer karakteriseres som en sikker og god arbeidsplass, for ved 40-årsjubiléet i 1943 ble følgende tildelt Norges

Kjørebrua ut til sjaktovnspipa. Sjaktovnene var en stor sylindrisk ovn med ei pipe vid som ovnen, men som smalnet til vanlig pipe på toppen. Foto: Ottar Jøsang.

Magnesittverket produserte murstein til smelteovner. Foto: Ottar Jøsang.

Vels medalje for lang og tro tjeneste (ansatt i mer enn 30 år): Karl Saastad, Andreas Solberg, Ludvig Skinstad, Karl Olander, Ole Bakken, Kristian Dahl, Andreas Skinstad, Gustav Skinstad og Anton Gubberud. Over halvparten av arbeidsstokken hadde da mellom 20 og 40 års tjenestetid. Ved jubileet ble det også utdelt gratiale til alle ansatte, og en pensjonsordning for funksjonærer trådte i kraft.

Tobakksdyrking på «Trekanten» og annen produksjon

Ingeniør Daumann ville at «Magnesitten» skulle være sjølberga på de fleste områder, så i tillegg til hestene ble dyrebstanden utvidet med noen kuer, sauer,

gris, høns og gjess. Anna og Magda Saastad sto for dyrestell og rengjøring.

Under okkupasjonstiden kom nok dyreholdet til sin rett. Da ble «Trekanten», et jorde nord for fabrikkene, kjøpt opp for å drive litt egenproduksjon av bl.a. tobakk til ingeniøren og disponenten. En regning fra Norsk-Engelsk Tobakkefabrikk datert 22. desember 1943 til disponent Malmstein, pålydende kr. 50 for 50 esker hjemmeavlet tobakk, vitner om at tobakksbladene ble sendt til Oslo for videreføring og pakking i esker. Arbeiderne var også delaktige i tobakksdyrkingen og fikk nok sin del av produksjonen som et frynsegode.

Et annet litt spesielt frynsegode for arbeiderne var en

Tobakkfaktura.

N° 123409

NORSK-ENGELSK TOBAKKEFABRIKK (NETO)

TELEFON 71870   POSTBOKS 4239 - OSLO   TELEGR.ADR. NETOBAK - OSLO

22.12.43

FAKTURA

BEREKNINGEN   OEN _____

DEKORERT   Herr O. Malmstein,

POSTADR.   Eckersbergsgt. 57 A. 1etg.Oslo.

VAREADR. _____

Ref.nr. 1024.

SENDT FOR DERES REGNING OG RISIKO PR.
REKLAMASJON MÅ SKJE SENEST INNEN 8 DAGER.

ANTALL	PRIS	KR.	DEBET
50	esker Hjemmeavlet Tobakk	1/-	50,00
			50,00

BETALT

A/B NORSK-ENGELSK TOBAKKEFABRIKK (NETO)

[Handwritten Signature]

Utsikt fra Magnesittverket. Foto: Ottar Jøsang.

godt kamuflert spritproduksjon i mindre målestokk. Slagghaugene etter dampkjelen holdt en ideell temperatur til oppbevaring av sats, noe arbeiderne benyttet seg av. Ledelsen ved fabrikken var vel vitende om dette, men valgte å overse den hemmelige produksjonen, for Daumannfamilien hadde et liberalt forhold til alkohol.

Familien Daumann hadde høy status i bygda

Den populære «Frua», fru Margrete Daumann, var kjent for å ordne opp i det meste for arbeiderne, enten det gjaldt småskader (da vanket det gjerne en dram eller to som medisin) eller en fridag når noe måtte ordnes. Ingeniøren selv var kjent for å være streng, men også en mann det gikk an å snakke med. Som fabrikk-eier hadde han en høy status i bygda. Det fortelles at han fikk et tog som var på vei til Vikersund til å gjøre vendereis for å hente seg på Morud, da han var blitt frakjørt. Toget hadde nemlig forlatt stasjonen litt for tidlig.

Da datteren Elsa nådde skolemoden alder, ble en guvernante ansatt for å ta seg av undervisningen. Dette nøt også noen av arbeidernes barn godt av, for fire jevn gamle barn fikk følge undervisningen gratis. Skolen holdt til i etasjen over kontoret, der hadde også guvernanten leilighet.

De første åra brukte Daumann hest og trille med kusk når han skulle rundt i bygda. Da bilene kom på markedet, gikk han over til motorisert ferdsel, noe som skremte både folk og hester i nabolaget. Et 2-timers kjørekurs i Drammen var nok i minste laget til å bli en habil sjåfør, så det endte med at Karl Saastad fikk jobben som privatsjåfør i tillegg til sine mange andre oppgaver.

Okkupasjonsår og nedgangstider

Okkupasjonsårene førte med seg store transportproblemer for magnesittverket, og i likhet med mange andre bedrifter måtte de avstå arbeidere til andre foretak som tyskerne anså som nyttigere.

Likevel ga både krigsårene og de 5 påfølgende år tilfredsstillende driftsresultater. Men i 1950 begynte vanskelighetene å tårne seg opp. Magnesittforekomstene begynte å tømmes. Selv om det ble gjort nye funn på steder som Hulbakk, Amundrud, Skuterudåsen og Lieset, var ikke disse drivverdige. Forekomstene i Langerud var fremdeles av god kvalitet og drivverdige, men disse lå lavere enn vannspeilet i Snarumselva. Det lakk stadig vann gjennom demningen mot elva, og man var avhengig av pumper for å holde vannet ute. Etter utbyggingen av Kaggefoss og oppdemningen der steg vannstanden i elva og forverret situasjonen ytterligere. Jan Fredriksen, som er den eneste gjenlevende av gruvearbeiderne, forteller at to pumper gikk kontinuerlig for å holde vannet ute. I 1952 gikk det hull på dammen mens karene jobbet, og de rakk bare så vidt å få med seg verktøyet opp før gruva var oversvømt. Med dette var det slutt på drifta i Nedre Langerud gruve.

Liten tilgang på råmagnesitt av etter hvert dårligere kvalitet i tillegg til sviktende etterspørsel på grunn av nye produksjonsmetoder i stålindustrien, gjorde at bedriften nå gikk med tap. Ingeniør Daumanns svigersønn, Otto Malmstein, som hadde vært disponent ved bedriften siden 1937, fikk den tunge oppgaven med innskrenkning, avvikling og til slutt salg av den over 50 år gamle familiebedriften. Lagrene ble etter hvert tømt, og i 1956 var det full stopp. Fabrikbygninger med boliger ble solgt i 1959, og de siste rester av råmagnesitt i 1963. Emil Daumann slapp å oppleve dette, han døde i 1952 mens det fremdeles var drift i fabrikken.

Steinsamlere saumfarer gruvene

I sommerhalvåret er nå steinsamlere fra inn- og utland til stadighet å treffe i de gamle gruvene. Noen vil sikre seg steinprøver, da bergarten er sjelden, også i verdenssammenheng. Andre er på jakt etter emner til å slipe smykkesteiner av. Den vanligste magnesitten er lett å finne, den er sukkerkornet og hvit, iblanda serpentin av forskjellig grønnfarge. Men det finnes gule, rosa og lilla varianter. Edelmagnesitten har større glinsende silkeaktige flater. Geologiske muséer over store deler av verden har sikret seg prøver av magnesitten fra Snarum.

KILDER:

Brita Malmstein: *Historien rundt magnesittverket*

Eli Moen: *Ei bygd, tre elver*

Samtaler med Harald Valstad, Sverre Johansen, Johan Valstad,

Erik Fragot og Jan Fredriksen

Jon Mamen:

Fest for universitet 1811

Universitetet i Oslo feirer dette år sitt 200-årsjubileum. Beslutningen om å gi Norge et universitet ble fattet i København av Kong Fredrik VI i 1811. I 1809 var det grunnlagt et Selskab for Norges Vel. Dette selskapet arbeidet for at Norge skulle få universitet.

Vedtaket ble fattet ved kongelig reskript av 2. september. Etter dette tok Selskapet initiativ til å feire vedtaket over hele landet. Det var stiftet lokale foreninger for Norges Vel i mange prestegjeld, også

på Modum. Det gikk ut en anmodning til alle lokal-lag om å lage fest, også for almuen. Disse festene ble holdt i desember 1811.

Året etter ble beretninger om festene samlet inn og trykket i en egen bok. Sokneprest Christian Teilmann har vært en drivende kraft i dette arbeidet. Han har forfattet beretningen om hvordan vedtaket om et norsk universitet ble feiret på Modum.

Bondemanden Niels Natved, som er anden Forligelses-Commisair, havde f.Ex. indrømmet alle sine Værelser til 50 fattige, som bleve beværtede med Erter, Flæsk og Kjød i Mængde, og hvor der endog blev dandset.

Tegning: Birger Hammerstad.

Christian Teilmann:
Indberetninger
om
National-Festen
den 11te December 1811,
i
Anledning af Hans Majestæts
Kong Frederik den Sjettes
Befaling om et
Universitet i Norge.
Utgivne af
Det Kongl. Selskab for Norges Vel
ved
Ludvig Stoud Platou,
Selskabets Secretaire, Overlærer og
Ridder af Dannebrog.
Christiania 1812.

Modums Præstegjeld

Ved en stor Almue-Forsamling i Fattig-Commisionen, den 5te Nov. f. A., blev den af Direktionen i det Kong. Selskab for Norges Vel foreslaaede Universitetsfest for Almuen bekjendtgjort, dens viktighed forestillet, og et Sammenskud foreslaaet til at gjøre de Fattige til gode paa denne Glædesdag. Derefter paalagdes det alle Medhjælpere og Fjerdingsmænd, hver i sit District, at ombære en Liste med alle Gaardmænds Navne, og Plads til at antegne deres Gave. Dette havde god Virkning; der vilde næsten ingen lade sit Navn staae ledig. For de indkomne Summer indkjøbtes Levnetsmidler, og bestiltes beqvemme Huusrom til at samle og bespise de Fattige districtsviis paa denne Festdag.

Dagen kom. Der vare sendte 200 Exemplarer af Sangene til Festen for Kongsberg Provstie; disse bleve alle opkjøbte ved Kirkedøren. Kirken var saa fuld af Tilhørere, som paa en Nytaarsdag. Undertegnede prædikede over Ordspr. 8,10, forestillede «den større Oplysnings Indflydelse paa et Lands Velstand,» og endte med at takke Gud og Kongen for det skjænkede Universitet.

Efter Kirketjenesten samledes Sognets Honoratiores af begge Kjøen, over 30 i Tallet, i Præstegaarden, og bleve kuns tarvelig beværtede til Middag. Derefter begav Selskabet sig til et offentlig Sted, hvor Beværtning var bestilt for Aftenen og Natten, som bleve

tilbragte med Dands og munter Samtale, hvorunder Kongens store Velgjerning blev under Glassenes Klang taknemmelig erindret. Undertegnede begav sig forinden til det nærmeste Sted, hvor Fattige vare forsamlede, og der mødte mig et Syn, som jeg aldrig har nydt behageligere: der sade 30 Krøblinger og udlevede Mennesker omkring et Bord ved god, varm Mad, Alle med glade ansigter. Medhjælper og Fjerdingsmænd med deres Koner gikk og vartede op ved Bordet.

Siden befandtes dog, at dette Selskab var kun et af de middelmaadige; de vare paa andre Steder i Gjelddet bedre. Bondemanden Niels Natved, som er anden Forligelses-Commisair, havde f.Ex. indrømmet alle sine Værelser til 50 Fattige, som bleve beværtede med Erter, Flæsk og Kjød i Mængde, og hvor der endog blev dandset. Denne brave gamle Mand og hans 74aarige Kone vartede selv op ved Bordet, og til de sengeliggende Fattige blev rigelig sendt af det tillavede Forraad. Bondemanden Anders Kjølstad, som i en anden Fjerding havde bidraget Meget til de Fattiges Bispiselse, gav desforuden et Tractement for alle sine Tjenere og Husfolk, som udgjorde til sammen en Mængde Personer. Paa alle Steder blev gjort Alt til høitidelig at udmærke Dagen.

Modum Præstegaard den 9de april 1812.
Chr. Teilmann.

Denne brave gamle Mand og hans 74 aarige Kone vartede selv op ved Bordet. Tegning: Birger Hammerstad.

Peder Sandager

Peder Sandager.
Foto: Ukjent.

I Modums historie er Peder Sandager et betydelig navn. Han var materialforvalter ved Blaafarveværket og landhandler. Han var blant stifterne av Modum Sparebank, i mange år var han formann i direksjonen. Han er omtalt en rekke ganger i *Modums Historie*. Noen samlet fremstilling av hans liv og slekt har jeg likevel ikke sett. Det følgende bygger på det jeg har klart å finne i den lokale

litteraturen, samt kirkebøkene og folketellingslister.

Peder Sandager ble født på Jar 28. april 1802. Han ble døpt i Nykirke 2. søndag etter påske, 9. mai. Foreldrene var Cornelius Gulbrandsen og hans hustru Johanne Pedersdatter. Peder var deres fjerde barn. Ved folketellingen i 1801 bor denne familien på Brekke, hvor Cornelius er husmann. Hans bror Erik er gårdbruker på en av Brekke-gårdene. Cornelius er 30 år gammel og Johanne er 39. De har på den tiden tre barn: Mari 6 år, Gulbrand 4 år og Maria 2 år. Peder er altså fjerdemann, oppkalt etter morfar. Cornelius er sønn til Gulbrand Ellevsson Hilsen og Maria Kolbjørnsdatter. Denne slekten makeskiftet Hilsen mot Brekke slik at lærer Nils Olsen Brekke fikk Hilsen, mens Erik Gulbrandsen fikk Brekke. Nils Olsen giftet seg med Dorthe Gulbrandsdtr. Hun var Peders tante.

Cornelius med familie bodde altså på Jar (som husmannsfolk?) i 1802. I 1817 ble Peder konfirmert. Da bodde de på Morud. Cornelius døde i 1823 på Sandaker. I skiftet etter ham er brukt titelen 'halvningsbruger'. Jeg tror det vil si en slags leilending, en som brukte halve gården. Sandaker er siden delt i flere selvstendige bruk. Navnet 'Sandager' har familien hentet derfra.

Av søsknene ser det ut til at broren Gulbrand er død tidlig. Søstrene Mari og Maria ble begge gift på Gundhus.

Det ser ut til at Peder har tjent som lærer i ungdommen. Kai Hunstadbråten gjengir i sin bok om Blaafarveværket fra 1997 en fortelling av Maximilian Graff, som kom til Modum på vegne av de nye tyske eierne etter den engelske perioden. Det var i 1856. Graff skulle bo hos Peder Sandager. Han forteller at verten nylig var blitt enkemann. Sammen med Sandagers eldste barn var det datter av en lærer, frøken Hilsen, som sto for husholdningen. Graff var

utlending og kunne ikke delta i den livlige samtalen rundt bordet. Men verten hans hadde tidligere vært lærer, står det, og han gjorde mye for å lære gjesten litt norsk. Graffs barnebarn Else zur Løven har oversatt og gitt ut denne fortellingen. Den sto trykt i Drammens Museums årbok 1976-77. Som skolegutt fra Morud hadde vel Peder hatt Nils Hilsen som lærer. Lærer Hilsen kunne være et godt forbilde. Dorthe Hilsen var som nevnt Peders tante. Nærheten mellom disse holdt seg. Peder Sandagers eldste datter ble gift med Nils Otto Hilsen, barnebarn av lærer Hilsen på Snarum.

Peder klarer å få en posisjon som privilegert levedør av varer til Blaafarveværket. Kanskje hans ferdigheter i regning og skriving har vært en inngang til handelsfaget? Seinere driver han landhandel. Han ble materialforvalter ved Værket. Han bodde i mange år på Nymoen, og så på Ny-Fossum. Der hadde han skyss-stasjon 1856-66. Hans navn er altså nært knytta til Blaafarveværkets historie.

I 1841 ble Modum Sparebank grunnlagt. Peder Sandager ble direksjonsmedlem i banken i 1844, og fra 1848 var han formann i direksjonen. Han gikk av som direksjonsmedlem i 1880. Forfatteren av *Modums Historie* gir Sandager mye av æren for at banken klarte seg gjennom de første årene. Han var sindig og klok, står det.

I 1843 er Peder Sandager nevnt som kirkeverge i Nykirke, og i 1847 er han nevnt som formann i byggekomiteen for den nye Nykirke.

I 1861 ble Modum misjonsforening stiftet. En av foreningens tre første ledere var Peder Sandager. Han var i styret sammen med presten Christen Mamen Glückstad, som var på kapellan på Komperud 1851-63 og lærer Lars Olsen, som var lærer på Nymo-skolen fra ca. 1840 til sin død i 1870.

Peder Sandager var først gift i 1831 med Berte Caroline Trulsdtr. Natvedt. Hun døde alt i 1832, bare 22 år gammel. Deres felles sønn døde også, ti måneder gammel. I 1835 giftet han seg på nytt med Eline Olsdatter Skinstad. De fikk seks døtre som vokste opp. Den eldste ble som nevnt gift med Nils Otto Hilsen. Han var jurist. De har stor etterslekt. Døtrene var: Berthe Karoline, Anne Johanne, Karen Otilie, Maren Marielle, Kornelia Marie og Emilie Kristine. De to yngste ble også gift.

Peder Sandager døde på Ny-Fossum 28. mai 1885. Han ble gravlagt ved Nykirke den 5. juni. I kirkeboken har presten skrevet: «Enkem. Landh. og Materialforvalter forhen Peder Sandager.» Som dødsårsak er oppgitt 'alderdom'.

To år med «Hjemmets Lykke» i Geithus

Modum Historielag har fått i hende «Referatbog for Hjemmets Lykke», et dokument som dekker to år av virksomheten til ei avholdsforening i Geithus ved slutten av 1800-tallet. Ifølge en artikkel av Kristian Linnerud i *Gamle Modum 2000* blei Gjethus Totalafholdsforening fra 1889 omdøpt til «Hjemmets Lykke» i 1894 og hadde da 187 medlemmer.

Etter årsmøtet like før jul 1897 er Christen Knudsen sekretær. Han fører en grei og tydelig penn, men har den særegenhet at han skriver mange ord med «i» istedenfor «y». På omslaget står «Hjemmets Like». Ellers finner vi ord som «stikker» (stykker), «betidningen», «nitte», «udfiltes», «skildsat», «tie» (ty), «beginder», «forlistelsessted», «nidt» (nytt).

I løpet av 1898 holdt foreninga ikke mindre enn åtte møter, to fester, fem styremøter og ett møte på demonstrasjonsdagen for totalavhold 19. juni på Geithusbakken. På grunn av regn måtte man ty til läven hos Anders Myra på demonstrasjonsdagen, men folkehøyskolestyrer Øvretvet holdt et fengende foredrag mot rusdrikkens skadelige følger.

Foreninga arbeidet aktivt med å få eget hus dette året. Det skulle koste 3000 kr., og i løpet av året fikk en tilsagn fra brennevinssamlaget i Drammen om 300 kr. i støtte. Tomt blei skyldsatt, og huset skulle hete Solvang. Det blei også vedtatt omfattende statutter for lokalet. «Dans, hasardspill og alt annet som kan demoralisere foreningen er forbudt.» En fra styret burde være til stede ved utleie for å se til at alt gikk riktig for seg.

Det var foredrag på festene og mange av møtene. Disse er ganske utførlig referert. Likeså hva som blei sunget fra Aarrestads sangbok.

På møtet 24. april gikk bølgene høyt om hvordan avholdsløftet rett skulle forstås. Saka gjaldt om medlemmer av foreninga kunne bruke heimelagd øl og vin. «Enstemmig blev det vedtaget at man ikke burde ense disse ting. Derpaa avsang mand Saa vil vi nu sige verandre farvel, og mødet sluttede.»

Noen fant nok konklusjonen utilfredsstillende, for 6. mai kom spørsmålet opp igjen. «Formanden fremsatte et forslag saaledes: Mand ønsker at Totalister havde lov til at bruge hjemmelavet Øl og Viin som Drikk.» Dette blei enstemmig vedtatt.

Mot slutten av året oppsto det tvil om hvem som var medlemmer i foreninga.

Styret vedtok da en nokså vidtløftig prosedyre. Det skulle holdes tre møter med minst fjorten dagers kunngjøring. Da måtte «alle de som formener sig at staa i Foreningen møde og melde sig paa nidt (!). Skriftlig bestemmelse kan ogsaa modtages.» De som ikke hadde

meldt seg da, skulle strykes.

På årsmøtet nyttårsdag 1899 blir papirarbeideren Gustav Ekholt innvalgt i styret. Han var opprinnelig fra Rygge og var blitt gift med svenskfødte Beda Josefine Andersson og bodde på loftet hos svigerfar i Utrimark. Han blei ny sekretær og viderefører de fyldige og velformulerte referatene.

Referatboka slutter med en fest på bedehuset Betlehem 12. februar 1899, der Gustav Ekholt gir følgende stemningsbeskrivelse:

Hjemmets Lykke avholdt Fest Søndagen den 12te Februar i Bedehuset Betlehem. Festen begynte kl 5 med et Velkomsthilsen til Forsamlingen af Foreningens Formand Hr Andr. Reiersrud, og med Tak til Foredragsholderen From og Frue, for den beviste Ære mod Foreningen at komme til Festen.

Saa blev der afsunget en sang. Nr 3 i Foreningens lille Sangbog. Videre blev der af Sekretæren opsendt en Bøn til Gud om hans Naadige Nærværelse og om at Gud vilde velsigne Taler og Sang.

Formanden opleste derpaa et Stykke af en Bog skildrende Drikkens Makt og Ødeleggelse, derpaa afvekslende med Sang og Guitarspil.

Foredragsholderen Hr. Julius From blev derpaa af Formanden opfordret til at begynde sit Foredrag. From besteg Talerstolen begyndende sit Foredrag:

Ærede Forsamling Damer og Herrer. Han holdt et meget Interessant Belysende Kunskabsrigt og Belærende Foredrag, som jeg ikke vil inlde mig paa at nedskrive, da det kun vilde være at forkvakle et saa Indholdsrigt Foredrag.

Kun vil jeg faa bemærke af Froms Uddtalelser at Afholdssagens Frembærere

Særlig skylder Videnskaben sin Tak for den sande og klare belysende ødeleggende Fordervelse som paaføres Menneskets Legeme og Aandsliv ved Nydelsen af berusende Drikke, som er en ren Gift, Gift ren som Rottekrudt, Stryknin og Arsenik. Saa fremholdt Taleren Mennesket som den fremste Guds Skabning, gav en klar og grei Skildring af Legemets Bestanddele og kundgjorde vilken kunstig og fint sammensat Maskin Legemet var, vilke Stoffer det bestod af og vad for Næringsmidler det trengte.

Videre fremholdtes en grei Analyse om de berusende Drikkes Bestanddele og det interessante Studium af de forskjellige Vignetter voriblandt særlig blev bemærket en – hvor Ølet brusende gikk over Glaset og en Gjetdebuk staaende paa begge Bagben strekkende sig op for at sluge Øllet. Taleren bemærkede at Illustratørens Tanke var at sammenligne det Menneske som skulle nyde Øllet med vedkommende Dyr. Saa kunde det saa være – vis ikke trodde Taleren det var at gjøre Dyret uret, – da han forudsaa at

nevnte Dyr slet ikke vilde nyde den slags Drik.

I det hele taget var Foredraget som før sagt meget belærende vori man kunde faa et Indblik i vor store Gaver Gud har nedlagt i Mennesket til at udgranske de mange Hemligheder der ligger skjulte for den mindre Oplyste.

Da Foredraget var til ende blev Salmen vor Disk og Dug og saa videre afsunget.

Til ende blev der underholdt med Sang og Spil under Beværtningen, der serveredes med Kaffe og Julekage.

Derpaa fortsattes med oplæsning av Hr Røkeberg en liden Piges fortelling vori var skildret Drukkenskaben og dens følger. Edruligheden vor den brakte Glede og Velferd i Hus og Hjem blandt Familie og Slektninger. Derpaa optrådte Foredragsholderen Emissær A. Ernstsén fra Trondhjem og fremholdt Afholdssagen seet fra Aandelig Synspunkt, begyndende sit Foredrag med Profeten Esaias Ord: Bring Andstøds-stenene bort fra mine Folks Veie, siger Herren. Og Foredragsholderen troede da med rette at kunde sige at Berusende Drikke var en af de største Stene de mange der laa i Veien for Religionens og Evangeliets Udbredelse og at disse Ord fra Herren nettopp var talt til de Troende Menigheder og at det maatte være

enver Kristens pligt at tage et alvorlig Tag med i denne Sag, Han ansaa det for at være en god Sag omenskjønt Sagen ogsaa berørtes endog af smudsige Hender. Sagen i og for sig var derfor lige god, og maatte være fra ham som er alt godes Giver. Taleren fremholdt Maadeholdenheden

Frelsesarmeen holdt i mange år barnemøter på Solvang. Bildene er utlånt av Bodil Arnesen.

som meget skadelig ikke alene for Familiefaderen, men sagde han tænkte på Barnehjærtet – der ligesom Voks er modtagelig for vilket som helst Billede man vilde trykke ind og sette Mærke. Og i Barnehjærtet er det et myldrende Liv og bringer i Udvikling vad det modtager. Han bemærkede vilken fordervelig Last Drukkenskab gav indom vaare Fængsler. Undersøg vilken aarsag til de mange Forbrydelser. Han udtalte ogsaa sin beklagelse over at der var Kristne – merk her som gaar under Navn af Kristne – som hadde bragt de berusende Drikke over til de Hedenske Lande, og som der var en slem Fiende og Modstander af Guds Riges Sag.

Taleren fremholdt videre om der fantes de som ytrede saadant at Brendevinet ogsaa var til nytte, kand vi med Tryghed sige at Gud ikke har plantet verken Brendevinsbrenderi eller Ølbryggeri, han som er al Godhets Giver og vil Mennesket idel godt. Nei det er kun Menneskeværk og maa derfor ogsaa af Mennesker bortryddes ivorvel Kraften maa søges af ham som er al Magten i Himlen og paa Jorden.

Saa Afveksling med Sang og Spil.

Ordet blev derpaa frit. Opfordring af Formanden om nogen af Forsamlingen vilde benytte anledningen. August Pettersen (hersteds) optrådte på Talerstolen fremholdende sin beklagelse over vor blinde og Fatige paa oplysning Folk fra hans Hjemtragt var i hans barndom. Til bevis fremsatte han et eksempel:

Den Dag Folk gikk til Alters skulde de være fastende, men derimot straks de kom ud af Kirken op med Lommerlerken og have en Sup. Han skildrede Drukkenskab og dens fordervelige følger og ytrede at han selv hadde lagt under for denne fordervelige last, men nu ansaa den for en av sine største Sjelefiender.

Emmisær Erntsen fremholdt videre et eksempel paa vor vidstragt Maadeholdenheden er. Han fortalte om en Mand fra Trøndelagen, boende to Mile fra Byen, brugte 6 Dage til en Byreise for at selge en Ko, kom til Byen mandag, solgte Koen, fik godt betalt, traf Kjendtfolk, blev buden paa en Dram, kom i et snaksomt Lag, tilbragte den dag og de 4 efterfølgende Dage, fik eftersyn fra Hjemmet af sin Ukonfirmerede Søn, tragterede han med et Glas, kom Hjem Lørdag kveld, havde forsaavidt opført sig nokså skikkelig hadde værken været i Aresten eller i Politihender, men – Pengene for Koen hadde ruslet og ikke at forglemme den nye Lergrimme der ogsaa maatte gjøres om i Penger for at faa en Flaske paa Veien.

Videre blev der oplest et Dikt om Petter som skulde blive Prest, vis Indhold dreide sig om vad den første Dram kan bringe det til —.

Festen avsluttedes af Magnus Johansen med bøn og Tak

til ham der med rette kunde siges havde bragt Festglæden, nemlig vor Himmelske Fader. De besøgendes Antal var 60 a 70. Paa den nye Medlemsfortegnelse blev der paa Stedet indmeldt 19, Formanden bragte Byggeforetagendet i Erindring.

Og videre takkede Forsamlingen for Besøget og med begeistring udtalte sit Haab om lysere udsikter i de kommende 10 Aar.

Sang og Skilsmisse.

G.E. Sekretær.

Da var referatboka fullskrevet.

Lokalet Solvang ble antagelig reist i årene 1899–1900.

I følge folketellingen for 1900, opptatt kl. 2400 natt til mandag 3. desember, bodde «Skredder svend paa eget Verksted», Johan Kristian Ellingsen Nordal, født i Modum i 1852, medlem av Statskirken, på gnr. 88, bnr. 43, Solvang Hjemmets lykke.

I Fremtiden for 4. mars 1910 står det en annonse om at avholdslaget «Folkets Vel» avholder møte på Solvang søndag 6. mars. C. S. Bentzen (seinere ordfører i Hønefoss) skulle holde foredrag om «Alkoholbrukens økonomiske og sosiale side». Det var diskusjon, opplesning, bevertning og entre 30 øre.

I Geithus Fagforenings protokoll fra møte på Folkvang 17.12.1911 står det:

«Disen oplyste at det var Afholdsfest paa «Solvang» Juledag og opfordret en hver at komme, da rusdrikken er arbeiderbevegelsens største forbandelse. Formanden ville understreke Disens uttalelser, og alle burde gaa, selv om han hadde en liten staaende paa hylla».

På sine godt voksne år holdt Anders Andersson søndagsskole i Geithus i følge Håkon Andersen. Det har muligens vært på Solvang. Elling Diesen holdt også søndagsskole i mange år på Solvang. Han var svoger av Gustav Ekholt, og begge var svigersønner av Andersson. Likeså holdt Gjeithus Kinamisjonsforening sine møter på Solvang.

Etter hvert tok Frelsesarmeen over Solvang. I 1920- og 30-åra holdt arméen barnemøte på Solvang, eller på flabærja utafor om sommeren, hver fredag kl. 17. Under krigen ble Solvang brukt som skole, da AT hadde okkupert Stalsberg.

Nå er Solvang revet og erstatta med bolighus, men navnet på lokalet er bevart i Solvangvegen, en sideveg til Markavegen nord i Geithus.

Innvandring fra Sverige på 1800-tallet

Fra Munkedal til Modum

Mange moinger kan spore røttene sine tilbake til Sverige, jeg også. Noen røtter går til Bohuslän. En av mine oldefedre, Carl Fredrik Holm, eller farfars far, kom herfra, nærmere bestemt fra Munkedal. Utallige ganger har jeg tatt veien forbi da jeg bodde i Göteborg og omegn i noen år, men etter hvert har behovet meldt seg for å se nærmere på stedet. Så gikk turen til Munkedal. Jeg finner et sted som på mange måter minner meg om Modum, og jeg har lurt på hva som fikk oldefar til å reise herfra og flytte til Geithus. Han er heller ikke den eneste fra Munkedal som fant veien til Modum. Hvorfor? Hvilke konsekvenser hadde det å flytte hit? Hvordan gikk det? For å prøve å få svar på det har jeg sett litt nærmere på bakgrunnen for svenskeinnvandringen. Etter hvert fant jeg et meget omfattende materiale, bl.a. i bøkene om norsk innvandringshistorie. Det blir bare korte glimt her for å prøve å forstå min og noen andre moingers bakgrunn. Og alt er ikke like lett å finne ut av. Systematiske statistikker over utenlandske borgere bosatt i Norge kom først i 1910. Fra 1866 førte politiet pålitelige lister over alle utvandrere, men tilsvarende for innvandrere fantes ikke. Det var fri innvandring og ikke passtvang. Å lete opp i gamle kirkebøker kan også by på utfordringer. På bakgrunn av det jeg har funnet, er denne artikkelen blitt til.

Innvandring både til og fra Sverige, slik vi ser også i dag og som det vel alltid har vært, er svært konjunkturavhengig og avhengig av arbeidsmarkedene i begge landene. I dag er det stort innslag av unge svensker i tjenesteytende næringer og i byggebransjen. Bare i Oslo regner man at det bor ca. 50 000 svensker om sommeren. Fortsatt er svensker blant de største gruppene av innvandrere, fortsatt er bl.a. høyere lønn noe av det som frister, og fortsatt kommer det mange fra de vestlige delene av Sverige, naboinnvandring – slik vi ser det har vært fra langt tilbake i tida. Og noen kommer til Modum.

Da som det vel er nå, var de tre dominerende områdene for utvandring til Norge Värmlands län, Älfsborgs län med Dalsland og Göteborgs og Bohus län, altså områder nær opp til norskegrensa og tidligere norske landområder. Fra sistnevnte len var utvandringen til Norge større enn til Amerika helt fram til utgangen av 1870-åra. Norge ble da også et «lille Amerika» eller «fattigmanns Amerika» for mange svensker. Fire av fem svensker kom fra de tre lenene som grenser til det sørlige Østlandet. Det

bekrefter at utvandringen hadde preg av urbanisering og industrialisering. Den fulgte også langt på vei norske økonomiske konjunkturer, på Østlandet og på Sørlandet. Folk kom fra et område i Sverige som var økonomisk tilbakefallende, en svensk periferi. Slik var også den sosiale utviklingen på 1800-tallet, med flere småbrukere og eiendomsløse. Det ble stadig vanskeligere å livberge seg.

Den første store flyttebølgen fant sted mellom 1865 og 1875. Årsaken var delvis nødsår i Sverige i slutten av sekstiåra og delvis høykonjunktur i norsk økonomi i 1870-åra. Dette gjaldt særlig industrien rundt Oslofjorden og skipsfart i Telemark og på Agderkysten. Den andre høykonjunkturen for norsk-svensk flytting fant sted i nittiåra, spesielt mellom 1896 og 1899. Deretter sank innvandringen. I hovedstaden opplevde man krakk i 1899, og mange svensker ble sendt hjem, mange med billett betalt av kommunen.

Et viktig moment som gjorde det enklere å forflytte seg, var at passtvangen ble opphevet ved lov den 21. mars 1860. Det skjedde samtidig i Sverige. Det innenlandske passsystemet, som riktignok ikke hadde virket særlig hemmende på folks bevegelser, opphørte samtidig. Dette var ledd i den optimisme og liberalisme som hersket. Man argumenterte for fri ferdsel over grensene. Innvandrere var bare en vinning for samfunnet, passtvang hørte despotiske samfunn til.

Innvandrerens skjebne ble påvirket av en rekke forhold, for eksempel om de hadde familie eller ikke, yrke, hvor de bodde, hvor lenge de hadde vært her eller når de kom. Viktigst var hvor de kom fra, eller hvilken nasjonalitet de tilhørte. Nordmenn oppførte seg ulikt mot forskjellige nasjonaliteter. Det spilte også inn om innvandrergruppene var store eller små, om de bodde spredt eller sammen, og hvordan de organiserte seg.

Kjenner vi ikke igjen mønsteret i dag?

Svenske innvandrere var i en særstilling. Det kom av at de var dominerende mange, de var geografiske naboer og unionspartnere, de var kulturelt nærstående, de var lutheranere, og de representerte noe som liknet på et sosialt og yrkesmessig tverrsnitt av den innfødte befolkningen. Det var ikke minst viktig for mange svensker at selve vandringen ikke var en innvandring på samme måte som for andre nasjonaliteter, eller som utvandringen til Amerika.

Fossen ved Gamla Bruket i Munkedal, ca. 1870.

Foto:
Bohusläns museum
v/S. Sahlberg.

De var også i stor grad arbeidsinnvandrere. En kan sammenlike dem med folk som forflytter seg internt i et land for å finne arbeid og bedre livsforhold. Svenskene var jamt over vanlige arbeidsfolk, som den øvrige befolkningen. Og for mange svensker var det viktig at de ikke var innvandrere i egentlig forstand, selv om eliteinnvandrere fantes. Forholdsvis få klatret oppover i det nye samfunnet. De utmerket seg også ved at flertallet bodde på bygdene. Men Norge var tradisjonelt mer tilbakestående enn Sverige, så hva skulle svenskene hit for?

Norge opplevde en økonomisk ekspansjon fra ca. 1865, til dels sterkere enn i Sverige. Og mange svensker vandret over korte avstander, flyttingen var heller av regional enn nasjonal karakter.

I annen halvdel av 1800-åra flyttet over 100 000 mennesker til Norge, og de fleste, kanskje bortimot 100 000, var svensker. Når Erling Diesen skriver i *Gamle Modum* for 2003 at det bodde ca. 100 personer i Modum i 1900 som var født i Sverige, var det altså bare en brøkdelen av alle som kom til Norge. Men det virket kanskje å være mange for Modum.

Det må ha vært mer enn angivelig høyere lønn som lokket folk hit. Arbeidsløshet var antakelig en viktig årsak. Innvandrerne var i høy grad en arbeidende befolkning, og årsakene var flere. En god del var invitert til landet som eksperter og fagarbeidere av forskjellig slag. Norge var en liberal, aktiv stat opptatt av å bygge ut en infrastruktur, et kommunikasjonsnettverk, som skulle tjene et privat næringsliv og samfunnet for øvrig.

Det fantes ikke noe system for arbeidstillatelse som hindret folk i å bli ansatt. Det var også relativt lett å starte egen virksomhet, selv om det til handelsmenn og håndverkere ble stilt språklige krav. Det var lett å komme inn i Norge, og det var lett å få arbeid.

Innvandrere kunne være privat eller offentlig ansatt. Men selve arbeidsformidlingen, i seg selv en slags infrastruktur, var lenge privat. Det oppsto gradvis private, uregulerte festekontorer som formidlet arbeid mot betaling. Arbeidsgiver og arbeidstaker kunne også finne hverandre gjennom annonser i avisene, gjennom omreisende agenter, gjennom familie og venner, eller gjennom rykte om at arbeid var å få. Gjennom festekontorer ble det en del svindel som gjorde at det kom forslag om offentlig kontroll med disse kontorene. Rundt forrige århundreskifte ble offentlig festekontorer etablert i de største byene, eller offentlig arbeidsformidling, som også ble et tiltak mot arbeidsløshet.

Industrialiseringen av Norge skjøt fart fra 1840-åra, og innvandrerne hadde en framtrekkende rolle i det, først og fremst svensker, tyskere og briter. De var gründere, spesialister av ulike slag, ingeniører, funksjonærer og fagarbeidere. Svenskene var tallrike som hardt tiltrengt ufaglært arbeidskraft i fabrikker og verksteder. Første halvdel av 1870-åra var en industriell høykonjunktur, etterfulgt av etterspørselskrise. I noen år gikk antall industriarbeidere ned, men totalt var hele århundret en periode med uavbrutt industrialisering, målt i antall ansatte. I 1890-åra fantes om lag 60 000 industriarbeidere i Norge. Hvor mange som var utlendinger, vet man ikke nøyaktig, men utlendinger var forholdsvis mer tallrike i industrien enn i samfunnet ellers.

Men så var det Munkedal, som også ble et industristed. Jeg skal se litt nærmere på det, men først litt om navnet. I middelalderen, på midten av 1200-tallet, ble Dragmarks kloster grunnlagt i Bohuslän av den norske kongen, Håkon Håkonsson. Dette var en del av Norge den gang (tom.1658). Klosteret lå noen mil sydvest for Munkedal. I tilknytning til klosteret var gården Munkedal som har gitt navnet til stedet Munkedal, og det som i dag også er kommunenavnet. Örekilselven renner her ut i Munkedalselven. I middelalderen tilhørte vannrettighetene klosteret. Elvene ble tidlig utnyttet bl.a. ved at det ble bygd vannsager og drevet med trelast. Her var også rikelig med laks som munkene hadde rettigheter på. Ja, Örekilselven regnes i dag som en av Sveriges beste lakseelver. Med rikelig tilgang på vannkraft og skog kom industrialiseringen tidlig i gang.

Munkedal er i dag en storkommune med drøyt 10 000 innbyggere. Her er rikelig med skog og vann, terrenget er kupert, og på en høyde med utsikt over bygda ligger Foss Kirke. Den minner meg mye om Heggen kirke med sine tykke hvite murer og sitt røde tak, antakelig bygd i første halvdel av 1100-tallet, Heggen omtrent 100 år senere. Gamle kongeveien mellom Oslo og København gikk forbi. Fra kirken hadde man kontroll over landeveien og sjøforbindelsen gjennom Gullmarsfjorden. Her var tingplass. Dramatiske hendelser har skjedd opp

gjennom historien. I dag kjører man i høy fart forbi på E6.

Munkedals AB ble etablert i 1871. I september 1873 startet den første papirmaskinen opp, men fødselen var trang. Det var krig mellom Frankrike og Tyskland i 1870-71. Den utløste en allmenn depresjon i 1870-åra, først med et voldsomt prisfall på tremasse fra 1872. Maskinell papirframstilling var ennå på eksperimentstadiet, og i tillegg til depresjonstida manglet Sverige i stor grad kompetente folk til å ta seg av produksjonen. Først i 1875 gikk fabrikkens produksjon med et visst overskudd, men først mot slutten av 1880-åra anså man den første vanskelige perioden for å være over. Vanskelige tider kom og gikk, men munkedalsfabrikken viste seg levedyktig, og til tross for svingende konjunkturer har fabrikkens aldri vært helt stengt – og den er fortsatt i drift. Fabrikkens inngår nå i Artic Paper-gruppen, og er en av de fortsatt store og få gjenlevende papirfabrikker i Sverige. Den regner seg som en av verdens mest miljøvennlige bedrifter i sitt slag, og er i dag kjent for innpakkingspapir og fint skrivepapir av svært høy kvalitet. Og da som nå er den en hjørnesteinsbedrift i kommunen.

Tilbake til oldefars tid ble det altså mulighet for fabrikkarbeid i Munkedal, men som nevnt hadde fabrikkens startproblemer, og det gikk noen år før produksjonen gikk bra. Oldefar var født og oppvokst i Munkedal, men han ser ikke ut til å ha vært direkte ansatt ved papirfabrikken. Han arbeidet i en periode som dreng hos en smed, og denne smeden jobbet antakelig for bruket. Carl Fredriks far hadde vært smed i Munkedal, og bakover i slekta var det smeder, men dette var vel et yrke som med moderne industri var på vei ut, selv om smeden kjente til jern- og stålhandtering – viktige kunnskaper i oppbyggingen av industri.

Så flytter oldefar fra et industristed til et annet, og det har fått meg til å lure på hvorfor. Den 4. november 1879 har han havnet i det som i Sverige ble kalt «löslengden», dvs et register ført av presten over de som hadde ukjent oppholdssted. Løsgjengeri, å ikke ha fast adresse var straffbart. Men det er også tilføyd at han besøkte Norge. Carl Fredriks far døde da gutten var 15 år, og han hadde ikke søsken. Hans mor Christina Svensdotter er registrert utflyttet til Geithus i Norge 30.10.1877. Hun var da enke på 46 år, Carl Fredrik var 22 år, og det mest sannsynlige er at de to har reist sammen. Hvordan det gikk her i begynnelsen er også usikkert. Det var antakelig på Geithus han møtte Elenore Olsdatter, født på Eidsvoll i 1854, og giftet seg med henne i 1881. På et tidspunkt hadde hun flyttet med familien til Geithus. Da hun traff Carl Fredrik, hadde hun datteren Alma, født på Geithus i 1876. Carl Fredrik og Elenores første barn, Olga Christine Wilhelmine, er ifølge folketellinga fra 1900 født i Bærum i 1882. Deretter fikk de sønnen Nils Sigurd (min farfar), født i Drammen i 1883. I 1886 kom sønnen Franz Oscar, også i Drammen. Familien må

derfor i noen år ha bodd og arbeidet utenfor Modum. Men neste barn, sønnen Georg Martinius, ble født på Geithus i 1888. Sannsynligvis har Carl Fredrik da fått arbeid ved Drammenselvans papirfabrikker en gang mellom 1886 og 1888. I kirkebøker o.l. står han oppført som fabrikkarbeider. Han skulle bli tilknyttet fabrikkens resten av livet. Ifølge fabrikkens protokoll fra sykekassa i perioden 1895-1904 hadde han en del sykedager. Han fikk slag og ble lam i ene sida, noe som gjorde at han etter søknad ble tildelt fabrikkens pensjon fra 1911 og til han døde 77 år gammel i 1932, 200 kroner i året. I tillegg hadde han inntekter av en liten godteributikk i Majorud. Jeg skrev noe mer om ham da jeg skrev om Majorud i *Gamle Modum* for 2001.

Elenore og Carl Fredrik fikk videre barna Trygve Alexander, født i 1891, tvillingene Elise Fredrikke og Klara Beate, født i 1894. Franz Oscar og Klara Beate døde som barn. De andre barna vokste opp, stiftet egne familier, og det er i dag mange etterkommere rundt om i Modum og langt utenfor kommunens grenser.

Ellers er det kanskje verdt å nevne en, antakelig, pussig tilfeldighet. Vi liker vel å tro at *Skredsvik* er et spesielt navn på Modum. Men det er et sted i Sverige som også heter Skredsvik. Det ligger ikke veldig langt fra Munkedal, litt lenger sydover. Carl Fredriks røtter bakover på morsida går hit, og så skulle han komme til å bli boende på opprinnelig Skredsvik gårds grunn på Geithus til sin død.

En annen som kom fra Munkedal, var Fredrik Emanuel Olsson, populært kalt Manne. Han var født i Trollhättan i 1860, og flyttet med familien til Munkedal i 1872. Han fikk arbeid ved Munkedals Pappersbruk AB. Omtrent samtidig som i Sverige ble det startet opp maskinell papirproduksjon i Norge, først i Modum var Drammenselvans Papirfabrikker AS, som kom i drift i 1876. I 1879 dro Manne til Norge og ble ansatt ved Drammenselvans papirfabrikker i juni samme år. Etter hvert ble han maskinfører. Øyvind Haugen har skrevet en del om ham i boka si om Union. Haugen skriver at Manne var den mest kjente skikkelsen blant svenskene og omtaler ham som en kjempe, over en nitti høy, bred og kraftig, og også stillfarende og godmodig. Han arbeidet ved fabrikkens til like før han døde i 1935, da 75 år gammel. Han ble gift med Maren Andrea Torgersen fra Sporvind på Gustahøgda. Til sammen fikk de ni barn som alle vokste opp og stiftet familier.

Kanskje kom Carl Fredrik først til Geithus, og Manne kom etter ham. Det er sannsynlig at de kjente hverandre fra Munkedal. Kanskje hadde Manne blitt forespeilet bedre betingelser på Geithus av Carl Fredrik. Det gikk som nevnt tregt i starten med papirfabrikken i Munkedal. De var begge unge karer, så hvorfor ikke prøve lykken der mulighetene ga seg. Det var ikke så stor aldersforskjell på dem, og senere skulle det knyttes familieband mellom

Carl Fredrik Holm som ung mann.

dem gjennom giftermål mellom to av barna på hver side. Carl Fredriks eldste datter Olga giftet seg med Mannes eldste sønn, Aksel, født i 1882. Og Carl Fredriks yngste datter, Elise, giftet seg med en annen av Mannes sønner, Gustav Richard, født i 1893.

Både Carl Fredrik og Manne ser ut til å ha giftet seg ganske raskt med norske kvinner etter at de kom til Norge. De ble begge boende i fabrikkens boliger i Majorud. Manne flyttet riktignok senere opp på Susenlund (Gamleskolen) da fabrikkens skole ble

nedlagt og omgjort til boliger. Det var visstnok litt bedre standard der. Begge har vært aktive i foreningsliv, Carl Fredrik i avholdsforeningen i bygda og Manne gikk bl.a. inn i styret i fabrikkens pensjonsfond. Å gå aktivt inn i organisasjonsliv regnes som et bra tegn på integrering. I det hele tatt ser det vel ut til at disse karene ble godt integrert i det norske samfunnet. Manne skal også ha gått inn for å lære seg norsk, så bra at han bare brøt på enkelte svenske ord.

Men hvor norske ble de egentlig? Definisjon av hva en nordmann er, og hvem som regnes som norsk, kan bli omfattende og vanskelig, men det betyr noe for hvor integrert man regnes som. Jeg skal prøve å si litt om hvordan dette forholdt seg tidligere. I dag knytter vi det kanskje særlig til statsborgerskap med fulle rettigheter og plikter i samfunnet. Tidligere hadde statsborgerskap også betydning, men hvordan man ble norsk statsborger var på mange måter enklere enn i dag.

Ifølge folketellinga fra 1900 var både Carl Fredrik og Manne da norske statsborgere. Navnene var allerede fornorsket. Carl var blitt til Karl. Olsson var i folketelling for 1900 blitt til Olsson, men det ble til Olsen. Haugen skriver om Manne at han aldri besøkte Sverige etter at han flyttet hit, og Carl Fredrik, som ikke hadde nær familie igjen i Sverige, gjorde det neppe. Jeg skal si litt om hvilke konsekvenser det kunne få, og hva statsborgerskap eller ikke innebar. Den 21. april 1888 kom *Lov om norsk Statsborgerrett*. En sentral bestemmelse var at norsk statsborgerrett først og fremst ble ervervet ved fødselen, av ekte barn hvis far eller mor hadde norsk borgerrett, av uekte barn hvis mor hadde det. Fremmed kvinne fikk retten ved å gifte seg med norsk mann. Kvinner

fulgte mannens tilhørighet. Hvis en norsk kvinne giftet seg med en svensk statsborger, mistet hun sitt norske statsborgerskap. For innvandrede personer gjaldt at de kunne søke på bestemte betingelser. Dvs. søkeren måtte ha bodd i Norge i minst tre år sammenhengende, ha hjemstavnrett i norsk fattigdistrikt og godtgjøre at han og familien ikke ville falle fattigvesenet til byrde. Dessuten måtte man være fullmyndig, dvs. 25 år. Før 1888 hadde man hatt en uformell rett til norsk statsborgerrett hvis man hadde ervervet hjemstavnrett, som betydde at man måtte ha bodd i landet i minst to år sammenhengende (før 1863 i tre år). Statsborgerrett innebar at man for eksempel kunne ha rett til fattighjelp, kjøpe eiendom og for menn få stemmerett.

Svenskene kom på noen områder til å stå i en særstilling, bl.a. ved at de fortsatt kunne erverve jord og andre naturressurser, som ble innført ved loven i 1888. Ved unionsoppløsningen i 1905 ble det en rekke forandringer i svenskenes særrettigheter mht. dette, men det syntes å være en smal sak for dem som søkte om norsk statsborgerrett å få det – for nå måtte man søke. I 1894 innførte Sverige lov om statsborgerrett, og den innebar bl.a. at hadde man vært borte fra landet uavbrutt i mer enn ti år, mistet man sitt svenske statsborgerskap. Dermed sto mange svensker som statsløse, og det var derfor all grunn til å søke om norsk statsborgerskap. I åra som fulgte var det også svært mange som gjorde det, mange begrunnet i politiske årsaker, stemmeretten. I 1896 mistet man retten til å være valgbar til kommunestyre også hvis man ikke var norsk statsborger. Det var altså all grunn til å sikre seg norsk statsborgerskap, noe disse to da ser ut til å ha gjort.

Munkedal og Modum, det ble kanskje ikke den helt store overgangen å flytte fra det ene til det andre når det gjaldt bakenforliggende forhold. Jeg har prøvd å vise hvorfor i hvert fall noen kom. Carl Fredrik trengte antakelig arbeid, og både han og Manne ville noe bedre. Det ser ut til å ha gått bra med begge. De ble godt etablert på Modum. Fabrikken hadde også en rekke tilleggsytelser til arbeiderne som sykkelønsordning, pensjonsrettigheter, alt antakelig på visse vilkår, arbeiderne hadde rimelig botilbud til seg og sine, fabrikken hadde egen skole for arbeidernes barn, osv. Det har ganske sikkert gjort det lett å slå seg til her.

KILDER

Digitalarkivet: Folketelling 1900, Skannede kirkebøker Haugen, Ø.: *Union-Geithus. A/S Drammenselvans Papirfabrikker*. Espå, 1993

Modum Kommunes arkiver: Protokoll fra Drammenselvans Papirfabrikkers Sygekasse, 1907-1955.

Molen, H.: *Munkedal. En bygd och ett bruk i Bohuslän*. Stockholm, 1949

Munkedals Hembygdsförenings arkiver

Myhre, J. E.: Del II, 1860-1901, i Kjeldstadli, K. (red.): *Norsk innvandringshistorie*. Bind 2, Oslo, 2003

Internett

Erling Diesen:

Bladet «Moingen»

Løssalg 10 øre.

„M o i n g e n“

ORGAN FOR INDUSTRI-, LANDARBEIDER OG ARBEIDERBØNDER.

Nr. 13

Redigert av en komite.

6. August 1927.

Ansv.: G. Granum.

1. årg.

I 1927 kom det her i bygda ut ei lita avis som het «Moingen», organ for Industrierbeidere, landarbeidere og arbeiderbønder. Den ble redigert av en komité med Gudbrand Granum som ansvarlig. Den ble trykket i Caspersens boktrykkeri og kostet 10 øre i løssalg.

Gudbrand Granum er tidligere omtalt i *Gamle Modum* som leder av kampen mot organisasjonsfiendtlige skogeiere og streikebrytere i Henåakonflikten i 1930. Han sto i spissen for organisering av skog- og landarbeiderne her i distriktet. I mange år representerte han kommunistene i Modum herredsstyre, hele tida i kamp for de små i samfunnet. Helt lokalt var han en utrettelig talsmann for Østmodum-veien. Granum var aktiv i motstandskampen, der en sønn mistet livet, og Granum måtte flykte til Sverige.

«Moingen» kom ut med sitt første nummer 1. mai 1927, og den utkom omtrent ukentlig. Den var et organ for venstrefløyen innen arbeiderbevegelsen her i Modum. Det var skarpe fronter den gang mellom på den ene siden Arbeiderpartiet og Sosialdemokratene, som etter flere års splittelse hadde funnet sammen igjen, og på den annen side Kommunistpartiet, som fortsatte som eget parti. Arbeiderpartiet hadde fått ordføreren i Modum ved valget året før, men «Moingen» mente at det nye flertallet ikke var stort bedre enn det borgerlige.

Det tilstundende stortingsvalget høsten 1927 ble viet stor omtale. «Moingen» agiterte for ei fellesliste av kommunister og venstresosialister, der den lokale kandidaten Ole K. Moen sto på tredje plass.

Foruten lange artikler med brodd mot Arbeiderpartiet, borgerskapet og til dels mot kirken, hadde bladet også stoff om samvirkebevegelsen, annonser og fotballreferater. Fotballreferatene er ikke særlig spennende for ettertida, da ingen av spillerne er nevnt ved navn.

La oss først se på hvem som averterte i «Moingen»:

Chr. Fongaard, Vikersund, anbefalte sine bakervarer. Krona kafé hadde kaffe, smørbrød, kaker, cigarer, cigaretter, chocolate, landsøl, mineralvann og lunch hele dagen. K. Ørjansen, Vikersund, solgte skotøy og hadde godt utvalg til rimelige priser. Ole K. Moen, Geithus, solgte både karva blad og skotøy, han reparerte sko til nedsatte priser. Moen var velassortert, i det han også tilbød fotballer, fotballutstyr, sykler med utstyr samt salongammunisjon og blinkskiver. C. O. Røed, Østmodum, både solgte og reparerte kurver. Brødrene Boesen hadde kolonial, mel, fedeverer og bygningartikler. Henrik Solheim, Geithus, tilbød kjøtt, brensel, skyss og kjøring til rimelige priser. H. Gjellum, Geithus, drev også i kjøtt. Ludolf Tangedal, Geithus, averterte i flere nummer for sin kolonialforretning i Tomta. Hjalmar Johansen, Bråtan, Geithus, solgte hjemmestrikkede strømper for herrer, damer og barn i alle størrelser. C. N. Lieng, Vikersund, anbefalte arbeidsklær, kjolestoffer og blåtøier. Modum Samvirkelag, Geithus - Aamot - Vikersund, anbefalte alle arbeidere å støtte sin egen forretning. Modum Systue og Kledelager v/N. Grøtterud førte dresser og kåper med stor rabatt. Trygve A. Tangen førte alt i ur-, gull- og sølvvarer, briller og lorgnetter. Gjerstad anbefalte sin forretning i Geithus. Også Henry Ørjansen hadde åpnet kolonialforretning i Geithus. Gudbrand Granum solgte honning. Anders Johnsen Smieforretning, Vikersund, solgte og reparerte maskiner, arbeidsredskaper, kjerrer og trillebærer til dagens billiste priser.

La oss runde av med en av de mange skarpe politiske artiklene i «Moingen» med lokal bakgrunn. I nr. 3 for 14. mai 1927 skrev signaturen V.V. følgende:

Er Modum en arbeiderstyrt kommune?

Folket i Modum har for to år siden ved sin stemmeseddel fastslått at arbeiderne skal ha makten i kommunen. Derved skulde man tro at arbeidernes interesser var sikret. Jeg tror dog at arbeiderne har blitt skuffet. Og grunnen er den: Så lenge Arbeiderpartiet i Modum lar seg regjere av lærerstanden, så blir det ikke annerledes. De folk sitter med en god lønn som er beskyttet ved lov, og av den grund har det ganske trygt, og helt uberørt av økonomiske sorger. Disse folk har ingen betingelse for å sette sig ind i den fortvilede situasjon rundt om i bygden.

Disse folk har aldri manglet en matbit. Men disse folk er det som er med på å nedsette kontrollkomité over fattigstyret, da de antagelig synes at fattigfolk på Modum lever flott. Disse folk er det som i form av skatt vil indkræve dekning av krigsgjelden. Og det skjer ved en meningsløs forhøielse av skatteprocenten, avknapping av fattigbudgettet og alderstrygd, nedslag i alle lønninger (undtatt lærerne), men kanskje helst de lavere lønninger. Alle de goder som arbeiderne gjennom årene har tilkjempet sig, skal nu ofres på det kapitalistiske alter.

Det kan sies at kommunen ikke kan make å fremføre alle de krav som stilles til den. Men som arbeiderstyrt kommune, skulde man tro at det var arbeidernes interesser i første rekke der tas hensyn til og ikke kapitalistklassen. Det kan også sies at de private får også gjøre noget for å avhjelppe arbeidsløsheten, men da praktisk alle jordbrukere sitter med en knugende gjeld på grund av kronestigningen, kan det ikke ventes noget fra den kant. Det eneste viktige er nu som før, for en arbeiderkommune, å beholde de kommunale goder som er tilkjæmpet uavkortet. Sult ikke fattigfolk! Slå ikke av på de lønninger som trenges for å leve! Anerkjend ikke den gjeld som er forårsaket av kronestigningen.

«Moingen» holdt det gående til i 1933, og avsluttet med et julenummer i 1934.

KILDER:

«Moingen», årgang 1927 og 1928

Nils Drolsum: «Den «glemte» Henåa-konflikten», Gamle Modum 1986

Håvard Altern: «Skal knogen i skogen gi levelige kår, venter styret at du dine plikter forstår», *Gamle Modum* 2003

Kirken og arbeiderbevegelsen

Noen aktstykker fra Modum på 1920-tallet

I sokneprestens arkiv er det bevart noen aktstykker som kaster lys over spenningen mellom arbeiderbevegelsen og kirken på Modum. Det er interessant at disse aktstykkene viser et ønske om å forstå. Arbeiderbevegelsen har forventninger til kirken. Det henvises stadig til Bibelen. På en måte kan en si at det foregikk en kamp om den rette forståelse av Bibelen. Er Bibelen et skrift som inneholder retningslinjer for samfunn, økonomi og politikk, som arbeiderbevegelsen gjerne så det? Eller er Bibelen en bok med veiledning i åndelig spørsmål, som den kristne vekkelsesbevegelsen gjerne så? Heggen menighetsråd måtte ta stilling til noen utfordrende spørsmål. Rådet gikk inn i denne samtalen, og argumentene er ført til protokolls. Rettskrivingen i dokumentene er noe modernisert.

I 1920 vedtok Stortinget *lov om menighetsråd*. I 1921 ble de første menighetsrådene valgt. 14. april 1924 (mandag etter palmesøndag) møttes Heggen menighetsråd for å behandle en henvendelse fra Geithus komm. Kretsforening, sålydende:

Mange arbeiderhjem er i disse dage rammet av stor nød. Tusener av husfedre er på grund av arbeidsgiverforeningens steile og brutale holdning blitt fratatt sine eksistensmidler. For å avhjelpe nøden vil undertegnede organisasjons styre på det varmeste henstille til det ærede menighetsråd om å gjøre sitt til at en hjelpende hånd blir rakt dem. Vi vil peke på følgende:

- 1) Innsamling i kirkene første søndag
- 2) Menighetsrådet appellerer til alle virkelig kristne om i handling å vise sitt sinnelag

Bidragene og de av menighetsrådet innsamlede midler kan leveres til vår forenings kasserer Oskar Larsen, Geithus. I håp om det ærede menighetsråds velvilje og snarlige støtte. A.J. Finsrud, form.

Menighetsrådet kjente seg nok i en knipe. Rådet svarer slik:

De har i Deres henvendelse appellert til oss som valgte representanter for en kristen menighet, og vi må da, så godt vi forstår, svare ut fra det syn som vi tror kristenfolket har på den sak det her gjelder.

Vi ser med sorg på striden mellom arbeidsgivere og arbeidere. Den volder nød i mange hjem og ødelegger meget av den hjertegodhet som finnes i vårt folk, idet den i vide kretser volder hat og bitterhet. Striden bryter med det

som vår Herre, Jesus Kristus, ga sitt liv for å bygge opp. Mens vi samler oss til gudstjeneste og ber om fred i landet og mellom folkeslagene, skaper krigen mellom partiene ufred og avsetter ondt blod. Og vi som står utenfor de stridendes leire kan kun se på ødeleggelsen uten å hindre den.. Arbeidsgiverne har i kraft av sin solidaritet erklært lockout, og arbeiderne i kraft av sin solidaritet streik. Og som solidarisk sammensveisede parter står hver mann medansvarlig for nøden og elendigheten, som ikke bare rammer de stridende parter, men hele folket.

Vi har da også fått det inntrykk at de enkelte medlemmer innenfor partiene helst vil kjempe uten noen innblanding av utenforstående, og at de selv vil bære krigsomkostningene. Vi må dessuten minne om at kristne gjennom alle tider har søkt å respektere gjeldende lov og rett, og kun ved å påvirke samvittighetene arbeidet på å få dårlige eller urettferdige lover forandret. Ofte har de også lidt ondt, fordi de ikke kunne lyde lover som stred mot deres kristensyn. Men de led uten å klage. Vi har disse å takke for det meste av åndelige og sosiale goder vi nå har. Undertrykkelse eller voldshandlinger av hva slag nevnes kan, lå dem ganske fjernt. Det store for dem var ikke kongens makt eller pengenes makt eller partiens makt. Det var kjærlighetens makt.

Som det vil forstås kan vi som menighetens valgte representanter ikke innby kristenfolket til å blande seg opp i en strid som ligger fjernt fra menighetens ånd og liv. Vi må først og fremst i Jesu Kristi navn be de stridende parter om å slutte fred, så velsignelse fra Gud kan senke seg ned i både hjerter og sinn.

Med denne innledningen skulle en tro at alt håp om støtte til de streikende var ute. Menighetsrådet gjør likevel vedtak om ofring.

Menighetsrådet finner det imidlertid å være en kristenplikt å avhjelpe virkelig nød hvor den finnes, så vidt mulig, - uansett hvilket standpunkt man inntar til konflikten, idet spørsmålet om skyld eller ikke skyld da kommer i annen rekke. Man innbyr derfor menigheten til ofring ved gudstjenesten i

Åmot kapell	langfredag kl 11
Rud kapell	-----«-----
Heggen kirke	1. påskedag kl 11
Gulsrud kapell	-----«-----
V.Spone kapell	2. påskedag kl 11

Og vil man på det varmeste henstille til alle å yte etter evne.

Lov om menighetsråd pålegger disse å motta og avlevere til rette vedkommende de gaver som innkommer til kristelige eller veldedige gjøremål som offer på alteret. Menighetsrådet vil derfor oppnevne en komite til å innhente de nødvendige opplysninger samt besørge utdelingen av de innkomne midler til nødlidende i vår bygd. Det blir da særlig å ta hensyn til de familier som står utenfor organisasjonene, idet man formoder at nøden må være størst hos de som intet bidrag får fra sin organisasjon.

Utskrift av nærværende besluttedes samtidig oversendt Arbeidsgiverforeningen.

Ved ofringene i påsken kom det inn kr 435,50. Det ble kunngjort en frist for å søke om bidrag. Fristen var søndag 27. april, 1. søndag etter påske. Denne søndagen var det igjen møte i menighetsrådet. Nå var rådet supplert med fem menn som representerte de vanskeligstilte, nemlig Kr. A. Sønsteby, Ole Ørjansen,

Kristian Eriksen, Katfoss, Anton Lillemoen og Joh. A. Strand. Sammen fordelte de bidrag på størrelse mellom 10 og 20 kr til 29 mottagere. Det var kommet inn 41 søknader pluss fire fra folk som ikke var i konflikt. Disse siste ble ikke tatt i betraktning. Protokollen er underskrevet av følgende, både rådsmedlemmer og tiltredende medlemmer av komiteen: E. Aagaard, Aug. Tangerud, M. Hjelmeseth, Johan Strand, G. L. Gudmundsen, Ole Ørjansen, P. J. Aasterud, G. Egholdt, Jens A. Spone, A. Lillemoen, Kr. A. Sønsteby, Kristian Eriksen.

Det ser ikke ut til at sogneprest Amlund deltok i behandlingen av saken. Den ledende person innen menighetsrådet var Erik Aagaard, som var kontorsjef ved Westad. Han var rådets formann 1922-1927. Antakelig er det hans hånd vi merker i rådets saksframstilling og håndtering.

Aagot Røgeberg

Historien om Aagot Røgeberg startet vel egentlig da hennes foreldre, landhandler Jens Christoffersen Røgeberg fra Fiskum, gifta seg i Heggen 4. juli 1886 med Andrea Audine Andersdatter Engelstad fra Modum, yngste datter av Anders Kristoffersen Engelstad på Østmodum. Aagot ble født i Modum 8. februar 1889, men familien flytta til Kristiania. Ved folketellinga i 1900 er hennes far oppført som disponent for Colonial & Fedevarehandel A/S. I 1895 fikk Aagot en søster Dagny, som er født i Kristiania. En gang mellom 1900 og 1910 er faren Jens død. Moren med døtre flytta da tilbake til Engelstad, der Andrea Audine ved folketellingen i 1910 er registrert som kjøpmannsenke. Aagot, som forble ugift, ble meste-parten av sitt voksne liv boende på Engelstad. De siste årene av sitt liv var hun i forpleining hos familien Rakkestad på Vikerkleiva. Hun døde 8. juni 1970 og er gravlagt på Heggen kirkegård.

Aagot er kjent for sine dikt og kanskje aller mest kjent som forfatter av Modumsangen: «Sus av gamle minner over fremtids vei». Sangen har hele 6 vers:

Modumsangen

*Sus av gamle minner
over fremtids vei,
Tyrifjord som skinner,
speiler eng og hei –
slik du for oss står,
Modum, bygden vår!*

*Her har fedre bygget
trofast livet frem.
Hjemmet vårt de trygget,
og vi takker dem.
Er de lagt i muld –
lyser minnets gull.*

*Elv som stille suser
bærer mangen stakk.
Der hvor fossen bruser
er det virksomt nok.
Travel arbeidsdag –
hjul og stempelslag.*

*Mätte viljer ranke
her få vokse frem!
Brorskaps sinn og tanke
bo i hjerter, hjem –
Arbeidsglede sterk
fyller dagens verk!*

*Drar vi ut i verden –
vil en understrøm
nynne med på ferden
av vår barndoms drøm.
Aldri glemmer vi
hjemmets fjord og li.*

*Sus av gamle minner
over fremtids vei!
Slik du for oss skinner
er vi glad i deg.
Signes år for år
Modum, bygden vår!*

I 1931 skrev hun en sang til innvielse av det nye Gulsrud kapell:

Ved innvielsen av Gulsrud kapell

*Orgelbruset
kirkehuset
fyller med sin sterke sang.
Unge, gamle
hit seg samle,
lytte til den dype klang.
Hjertet banker glade slag.
Gud skje lov for denne dag!*

*Rike skatter
møter atter.
Reist på ny er kirketak.
Her skal være
hjemmet kjære
under striden dag for dag.
Signet sted for oss på jord –
Herrens hus ved Tyrifjord.*

*Villsomt vanker
trette tanker
som en fugl foruten ly.
Salmen, ordet
nattverdbordet
skjenker kraft til strid på ny.
Signe Gud hver stille stund,
senke fred i hjertebunn!*

*Tid skal svinne.
Alltid skinne
himmellys i huset her –
lede mange
hjerter bange
hjem til evig morgenskjær!
Signe Gud de store, små,
at vi alle dit kan nå!*

I 1936 skrev hun en sang for Vikersund der Kristian Wendelborg, bestefar til nålevende Kristian, laget tonen. For dette arbeidet fikk Røgeberg kr. 12,-.

Vikersund

*Ung og frisk ved Tyrifjord,
bygget opp på fedres jord,
sommerlys og vinterskjær –
like vakker, like kjær,
kranset om av skog og lund,
Vikersund.*

*Under Heggenåsens brem
stiger bakken mektig frem.
Her skal ungdoms mot og lyst
samle seg til mandig dyst.
Klang har navnet denne stund:
Vikersund.*

*Kjent du er fra fjern og nær.
Mange, mange fikk deg kjær.
Syke kom på trette fot,
fant her oppe helsebot.
Takker nå med sinn og munn
Vikersund.*

*Lys og glede i hvert hjem
bære dagens gjerning frem!
Rum for ungdom glad og sterk
som skal øve fremtids verk!
Styrke ny på gammel grunn –
Vikersund.*

I 1933 ga hun ut heftet *Modum – bygden vår*. Dette heftet er trykket i nytt opplag, med en del tilføyinger, i 1967 i Caspersens trykkeri i Vikersund

Arnt Berget:

Klesvask ved Snarumselva i gamle dager

Dorthea og Agnes Stryken vasker klær ved Snarumselva. Foto: Ukjent.

Nels Hilsen, sekretær i Modum-Eikerlaget, beskriver i lagets årbok 1938 en vaskedag ved Snarumselva vinterstid. Det er trolig sin mor Berthe Karine Solums opplevelser han skildrer, siden hun voste opp på småbruket Johnsrud ved Snarumselva. Han nevner også Erik Dokka, som var hennes nabo. Sitat:

Da vore mødre holdt storvask, samlet de op klær flere uker i forveien, for at paa en bestemt dag have storvask. I forveien blev klærne lagt i bløt i store vandkar, eller i mindre tilfælder i «avskjæringer» (en tønde delt paa midten). Vaskedagen blev klærne først vasket i varmt vand, derefter lagt i en stor gryte og kokt i lutvand. Gryte etter gryte med klær blev paa denne maade expederet. Man rigget op et ildsted nede ved elven og utførte vasking og rensing (skylling) samme sted. Naar jeg tænker paa de stakkels kvindemennesker som utførte dette arbeide, fryser jeg bare ved tanken derpaa.

Naar klærne hadde kokt lenge nok, blev de tat op av

gryten ved hjelp av en lang kjep for at de ikke skulde faa kokende vann over sig. Derpaa blev de slængt ned i en stor vandtank eller avskjæring som sto paa en slæde som blev dratt ned til elven med hele ladningen. Der hugger man et hull i isen, helst et sted med lidt strøm saa lorten kan komme unda. Saa tar man plagget og rensar av lort og lutvand i vandhullet, derpaa legges plagget på en skammel som er gjort av en tyk planke, for derefter at banke av alle livsens kræfter med et banketre paa plagget saa vandstraa-lene staa til alle kanter, tar plagget ned i hullet igjen og rensar, saa til med bankingen igjen. Slik holder dem paa, inntil all lort og lut er ude og klærne er rene.

Oftest var det surt og koldt, tænk hvor de maatte fryse paa hænderne ved at være i det iskolde vand den hele dag. Ingen under at vore mødre blev plaget av gikt paa sine gamle dage.

Dog kunde det gaa lystig til ogsaa, naar flere av naboerne vasket på samme dag, da kunde tre-fire gryter være i kok paa samme tid. Da kokte dem kaffe og hadde sig en matbit

sammen. Somme tider kunne karer som Erik Dokka komme derforbi med en liden akkevitter paa lommen, og den sa ikke kjærringene nei takk til.

Saa har vi den moderne Amerikanske vaskedag: Tænd paa gasen og varm op vandet, – fyld vaskemaskinen med varmt vand, – læg klærne i maskinen, – skru paa bryteren, – lad maskinen gaa mens maskinens operatør tar sig en lur eller gjør et andet husstell. Om en time hænger vasken på snorene.

Mon tro om de er mer fornøyd naar vasken er over, end vore gamle var naar de sent om kvelden drog hjem kjelken med rene klær.

I 1938, da Nels Hilsen skrev dette, hadde teknikken gjort sitt inntog i Amerika, mens de på Snarum stort sett vasket klær på gammelmåten til langt ut i 1950-åra. Som guttunge opplevde jeg i sommerhalvåret vaskedager ved Snarumselva ganske lik den Hilsen beskriver. Sommeren 1947 var århundrets tørreste, med stort sett tomme brønner i hele bygda, vann

ble båret lange veier fra de få vannkildene som ikke gikk tomme. Klesvask foregikk stort sett nede ved Snarumselva, som da var redusert til en litt stor bekk midt i elveløpet.

Jeg husker at min mor og to nabokoner med hver sin trillebår fullasta med klær og vaskeutstyr gikk den kilometerlange veien ned til elva. På ildsted ved vannkanten på den tørrlagte steinete elvebunnen ble det varma vann og kokt klær i store sinkholker. De vaska på vaskebrett og skylte i elva. Til og med tørking foregikk ved elva på medbrakte snorer som ble strekt på elvebredden. Tørre klær var jo lettere å frakte opp igjen de bratte bakkene. Kaffekoking og mat hørte også med, mens klærne tørka. Ungene måtte hjelpe til med å bære klær, men dagen nede ved elva gikk med til bading og fising. Vi gjorde dette på grunn av vannmangel oppe i bygda, men folk som bodde nede ved elva vaska på denne måten langt ut i 1950-åra.

Barndomsminner fra Olaroa

Hjemme

To rom og kjøkken, utedo og grisehus. Laila hadde finere grisehus med to avdelinger og vindu. Grisen var husvenn, hadde navn, det var sorg da den ble slakta om høsten. Men vi var realister. Når grisen var partert og lå i biter utover bord og benker, var den flesk og ingenting annet. Flesket var grunnstammen i kostholdet.

Dagen etter slaktinga ble grisehuset vaska og rydda, og jentene flyttet inn i det tomme bo med sine kostbarheter. Det var kasser og filler, gamle skåler og ei mugge med bare ett lite hull. Nå hadde ungene et trygt lekestuelev. De hadde dør med krok!

Om sommeren hadde jentene hus under hver busk. Men de flyttet stadig, for gutter var på ferde, utrygge lekestueskjendere som de ofte var.

Skolen

Det var «fint» å ha skinnransel. Unni hadde bare ransel av papp og var sint for det. Hun satte seg på den så den gikk i stykker. Hun fikk ingen ny ransel, men den gamle ble limt sammen med brunt limpapir av en fornuftig mor. Bokmerker ble laget av ullfibre som ble nappet ut av ullgensere. Fargene ble blandet, presset sammen og lagt inn i bøker. Mødrene likte ikke dette.

Under krigen foregikk undervisningen på ulike steder: Klubbhuset, Folkvang, Vaaraan, Bedehuset, Solvang og gamle Stalsberg.

Ulike boforhold

Unni ble forundret da hun kom rundt til andre familier og til andre forhold. I et mer fasjonabelt strøk hadde de fotballbane som var plantet til med pottiter og kålrabi. Der var det klubbhus, og der var Inga strikkedame med strikkemaskin. Imponert ble hun da hun kom til hjem med elektrisk komfyr og flere stuer. Storveis var det å få ei hel brusflaske hver.

Sykkeltur

Den sommeren de sluttet på skolen, dro Unni og ei annen jente på sykkel til Tjøme med spisstelt og lettantennelig primus. De forkastet som utrygg en teltplass der fulle folk sang «Lutefisken lengter ut mot havet.» De trakk videre til Verdens ende på Tjøme og fant en teltplass ved Havna. Jentene fikk tilbud om plass ved siden av noen gutter som bød på plass ved siden av seg, men det torde jentene ikke. Det var tryggere nær andre jenter.

Lommepenger

Lommepenger var et ukjent begrep, men ungene hadde ingen økonomiske bekymringer. Det tilfløt dem noen penger likevel. De passet unger, og de fikk noen øre av slekt og venner.

Besteforeldre

Laila hadde en bestefar som kom på sykkel med bukkehornstyre. Han syklet med rett rygg og gikk av sykkelen med stil og verdighet. Han var en bestefar som hadde tid til å snakke med barna og fortalte morsomme historier.

Bestemora til Laila bodde på Rjukan. Når hun kom på besøk, førte hun med seg en følelse av noe fremmed og spennende. Hun lagde mat på en annen måte. Hun lagde blant annet helstekt torskerogn med viltsaus, en kulinarisk sjeldenhet.

Mat

Laila likte ikke flesk, og det var stor stas for henne når Unni ropte på henne ved middagstid. Da kunne hun sitte på verandaen og spise. Blomstene fikk fleskebitene, og Laila fikk lapskaus som hun ville ha den.

Familie

Begge kom fra kjernefamilier, mor, far og to barn. Unni og Laila var yngst og fikk følgelig minst av jordisk gods. Roy hadde sveivegrammofon. Laila fikk bare låne ei plate, og den var det hakk i. En mannsstemme sang: «Hør gjøken som den galer, galer, galer» og et refreng: «over berg og daler, daler, daler».

Foreninger

Karrieren som sangere startet i sangkor. Debuterte på juletreffest og sang «En rose er utsprunget». Men sangen var så skjærende falsk at dirigenten oppløste koret øyeblikkelig og startet ikke kor igjen før mange år etter.

Ellers var jentene medlemmer av YA, speideren, søndagsskolen og barnemisjonen.

Lek

Jentene hadde rik tilgang på papir i flere farger og tykkelser, og de lagde en stor samling papirdukker. De hadde også noen kjøpte, og de kledde dem opp. Lykken var stor når jentene kunne være inne hos hverandre med tegnesaker og saks. Jentene sydde mye. Det var stor produksjon av dukkeklær. En gang

fikk Laila tak i nøkkelen til bryggerhusloftet hvor det var et «forbudt» rom som jentene snek seg inn i. Unni husker den grøssale gleden over å sitte der med nål og tråd og små dukkebarn. Laila var lykkelig eier av en badedukke, alle småjenters drøm.

Barna var allsidige i lek og alvor. De plukket bær og blomster, samlet kongler og kvist til komfyrer, løvetann til kaninene, vassgras og mose til grisen og ved hjelp av tiltusket sukker, fyrstikker og en blikkboks forvandlet de rennakvae til godkvae.

Skulle de ha seg en «røyk», greide de seg med ei tørkesnor, papir og stjalne fyrstikker. Det hendte de kom hjem med avsvidde øyebryn og øyevipper. Fornuftige mødre bare smilte og bad dem være forsiktede med varmen. Og da gikk glansen av hele røykinga.

Sport

Bading ved Hovlandslanda. Christian Skredsvigs barndomshjem. Glade, dovne dager på tømmerflåter som barna lagde til ergrelse for fabrikkene, fordi de fikk spiker i tømmeret.

Sykling på fedrenes sykler. Barna sto på skrå inn i sykkelramma og fikk gnagsår på hofta. Misunt ble de som hadde mindre sykler der de bare kunne svinge beinet elegant på plass over setet.

Ski ble flittig brukt i fint skiterreng. Jentene hadde furuski, mens storebror Roy briljerte med spesielle utforski.

Skøytene ble brukt før snøen la seg. De hadde krøllskøyter og skruskøyter med remmer og hyssing. Som barn under krigen arvet de sportsutstyret, og det kunne være redusert og skrøpelig når barna fikk det. Men hva gjorde det, - de var likevel stjerner som Laila Schou Nilsen og Sonja Hennie der de «vakla rundt på åkla». Da krigen var over, fikk noen barn skøyter med sko og kunne stille i en helt annen klasse.

Svermeri

Tidlig svermeri gjaldt Ludvig Ludvigsen, en kjekk kar som stod vakt ved Stalsberg skole med spade på aksla. Han var i AT. Senere kom jentene tilfeldig forbi ved 8-tida når guttene kom fra aftenskolen med rattkjelker. Da glemte de beinveien gjennom Skredsvik. De akte i mørket med bankende hjerter og rødmande kinn. Hjemme satt guttemødrene og brukte seg på jentene som lufta gromguttene, og jentemødrene bekymret seg

over jentene som var så sent ute. De skulle ellers være inne kl. 9 om kvelden.

Mote

Moten i tidlig ungdom var røde jakker av farget filt, moteriktig dobbeltspent med herreslag. Tyra var flink til å sy. Mor farget filten, men sømmen måtte Unni klare sjøl. Hun lagde sin egen mote med sjalskrage og enkeltspent knapping. Herreslag var vanskelig å sy.

Aktiviteter

Lommepengene holdt til fest på Furumo på lørdag og fotballkamp eller kino søndag. Venninne Berit hadde god greie på fotball og visste alt om straffe, hands og frispark. Jentene sto ofte bak motstandernes mål og skrek og brakte for å forstyrre den stakkars målmannen.

Som ivrige fotballtilhengere glemte de både tid og sted, avtaler og løfter, – som da Unni hadde ærend fra mor om å dra til Geithus for å kjøpe loff til ettermiddagskaffen. B-laget skulle til Hønefoss og spille kamp. Unni og venninna glemte alt annet og ble med på det viktige oppgjøret. Unni kom hjem utpå kvelden, sliten og sulten og uten loff.

Ungdomstid

Fin tid for presten. Der var ungdom fra et større område. Men folk fra Geithus menga seg ikke med fiffen fra Vikersund, de var helt og holdent patrioter. Avtok med åra, folk holdt sammen uten tanke på stand og sted.

En venninne arbeidet i Bokladen. Der hadde jentene adgang til «Romantikk» og annen «lødig» litteratur. De leste så øyet ble stort og vått. Luksusen var ei blå flaske med Eau de Paris og en cyclamenfarget leppestift.

1. mai et år møtte jentene opp på skolen for å se på toget, et stort kommunisttog og et lite tog av AUF. Jentene støttet de små gruppene og marsjerte inn i AUF-toget og ble med i bevegelsen.

Videre var jentene medlemmer av idrettslagets damegruppe, der det ble drukket kaffe, brodert, diskutert potteplanter og byttet avleggere.

Det var viktig å møte opp på stasjonene til 9-toget. Da var uniformen foldeskjørt, tykke gensere og nedbrettede gummistøvler.

Om hvordan en mann dør

Oscar Magnusson, som vokste opp i Geithus, skrev i boka «Jeg vil leve» om sin oppvekst og om sine opplevelser under 2. verdenskrig. I 1941 ble han arrestert for illegalt arbeid og seinere sendt til Tyskland som fange. Boka kom ut i 1967 og er trykt i flere opplag. Oskar Magnusson var født i 1911. I anledning av at det er 100 år siden, gjengir vi her med tillatelse fra Gyldendal forlag et kapittel, der han forteller om sine foreldre og barndomshjemmet på Geithus.

Far fortalte meg aldri hvorfor han hadde forlatt Sverige, men jeg kan tenke meg det ble for trange kår på småbruket i Jämtland, hvor han var født og vokste opp. I hvert fall – en dag på slutten av 1800-tallet dukket han opp på Geithus på Modum, tok skreppa av ryggen og så seg vel omkring, og der ble han værende. Magnus Johanneson het han og målte nesten to meter på strøpelesten, en senesterk og gudfryktig ungdom på 20 år.

En tid i forveien var også en svensk pike, Caroline, kommet til Modum. Hun var datter på en storgård i Bohuslän, men antagelig hadde foreldrene ment at hun burde se seg litt om i verden. Så nå arbeidet hun som tjenestejente på gården Sønsteby, en ørliten knert av en jentunge som sang hele dagen, mens hun løp mellom kjøkken og stall eller svinget riven i høyonna.

En kveld ruslet Magnus Johanneson inn på tunet på Sønsteby. Ville vite om det var arbeid å få. Jeg vil gjerne tro at det klarte seg med et blikk på den slanke og kraftige svensken, før bonden slo til og ga ham hånden. På kort tid hadde fremmedkaren blitt en gårds- og skogsarbeider som det sto respekt av, selv utenfor bygdas grenser. Et par år senere var Carloline og Magnus gift. De ble norske statsborgere i 1913.

Da jeg ble født den 4. april 1911, hadde mor rukket å sette til verden ti barn før meg. Jeg var sistemann i en søskenflokk på fem gutter og seks jenter. Far arbeidet nå på Drammenselvans Papirfabrik, og med egne hender hadde han bygd et rommelig hus på Skredsvigmoen, noen minutter fra Geithus stasjon. Rundt huset var det en stor hage med frukt og bær, poteter og grønnsaker, og utenfor hageporten lå naturen som skulle komme til å bety så meget for meg.

For et hjem – og for en oppvekst!

Mor og far var i det ytre så ulike som to mennesker kunne bli, han kraftig og kjempesvær, hun så ørliten og spelemmet at hun kunne stå oppreist under armen hans. Men kjærligheten mellom dem varmet opp hele huset, den gav oss ungene en følelse av trygghet og harmoni som skulle prege oss til vår siste dag.

Både far og mor var dypt religiøse, de deltok aktivt i menighetsarbeidet, men det var ikke noen tungsindig kristendom de praktiserte. Særlig mor hadde et tindrende humør, hun var lys og utadvendt, og det jeg best husker ved henne, var de snertne ungpике-bevegelserne – og at hun alltid sang. Enten hun knadde kakedeig eller rørte tyttebær, gjorde hun det med en sang på leppene, det virket som om hennes glede og takknemlighet måtte ha stadig utløp, om hun ikke skulle gå i luften for oss.

Fars gemytt var av det mer stillferdige slaget. Lun og trygg vandret han gjennom tilværelsen, alltid med et vennlig ord til oss og andre – og klar til å være med på en uskyldig spøk. Han var et arbeidsjern med en inngrodd ansvarsfølelse for kone og barneflokk, og selv om jeg ikke vokste opp i noen egentlig velstand, sørget han alltid godt for sine. Når jeg i dag tenker tilbake på det, er det nesten ubegripelig hvordan han klarte å brødfø oss alle sammen og dessuten koste på de fleste av oss en skikkelig utdanning.

Jeg husker en gang det holdt hardt. Da skaffet han materialer og bygde i fritiden et hus som han solgte etterpå. Og da hadde han vel å merke 12 timers arbeidsdag på fabrikken bak seg, før han kunne ta fatt om kveldene.

Far veide sine 100 kilo og var sterk og smidig som få. Ingen klarte å beseire ham i ryggetak eller handbak – vossetak som vi sier i Bergen. – og det gikk frasagn om kreftene hans, langt utenom vårt distrikt.

En dag vi sitter ved middagsbordet, banker det på døren og inn kommer en mann vi ikke kjenner. Han oppgir høflig navnet sitt og forteller at han er fra Mjøndalen. Hva han har på hjertet? Jo, Noen har fortalt ham at far er sann mester i ryggtag, og nå vil han gjerne prøve seg. Hjemme i Mjøndalen er det nemlig *han* som er mester, ingen har fått ham i bakken på aldri så lenge.

– Er du galen, mann, sier far vantro. Mener du at du er kommet den lange veien bare av den grunn?

Jo, mannen må bekrefte det.

– Jaja, smiler far, - vi får ta oss en omgang, da Men du må vente til jeg har spist. Du får sette deg til bordet og ta en bit sammen med oss.

Skal fremmedkaren klare å kaste far i bakken? Det lyder ikke videre sannsynlig, men en kan jo aldri vite.

Det tar urimelig lang tid, syns jeg, før de er ferdige med maten, og så skal de puste på med en kopp kaffe. Men omsider rusler de ut på plenen i skjorteermene, og far sier:

- Vel, siden du har reist helt fra Mjøndalen, får du prøve å legge meg, da...

Men den som blir lagt i bakken er mjøndølingen. Før han skikkelig får summet seg, spreller han i gresset. Han kaver seg opp på bena.

- Nei, dette her må vi ta om igjen....

Far går med på det. Men det samme skjer, far håndterer ham som en guttunge, og enda en gang ryker fremmedkaren i bakken.

Etterpå prøver de med handbak, og mjøndølingen legger kreftene til så han skjelver i kjakene. Det nytter bare ikke, han må gi tapt.

- Jo, han var en kjempe, far min.

Mor og far forsøkte aldri å mase kristendom på oss unge. Det var ikke nødvendig. De forkynte sin tro simpelthen ved å være til, deres daglige adferd var forkynnelse god nok. Men de lærte oss å be for maten, og om kveldene holdt de en liten andakt, før vi ble puttet til sengs. Og mor lot oss forstå at hun tok oss med i sine bønner. Særlig det siste skulle vise seg å få avgjørende betydning for meg senere i livet, et forhold som mange av mine venner har vært nødt til å innrømme, enten de selv tror på bønnens makt eller ei.

Det hendte også ganske ofte at far tok oss med til kirke om søndagene, Heggen kirke som ligger ved siden av den nå så berømte Vikersundbakken. Jeg mener den dag i dag at utsikten fra kirketrappen her er den vakreste i Norge. Vi ser utover hele Modum, vi ser Norefjell og Hallingdalsfjellene som forsvinner i det blå – og nedenfor ligger Bergsjø, hvor Drammenselven har sin begynnelse.

Når vi skulle til Heggen kirke, måtte vi ro over Bergsjø, og da brukte vi en av de gamle, spisse brøtningsbåtene som før var så alminnelige i tømmerdriften. Far kastet jakken og satt ved årene i skjorteermene, og så sang vi så det ljomet utover sjøen. Jeg går ut fra at vi hadde gravær en gang imellom, men når jeg i dag tenker tilbake på det, minnes jeg bare en evig blå himmel, speilblankt vann – og en sitrende søndagsforventning med duft av bjerk og med far i nystrøket skjorte som det trygge midtpunkt i en skjønn og fredfull tilværelse.

Og andre ganger: Med far på tur etter tyttebær og multe, far som spikker seljefløyter, far ved en nying i vannkanten, mens han forteller om blomster og dyr...

Han la vekt på at vi skulle lære å ferdes ute i naturen, og han var glad den dagen jeg kom med i speiderbevegelsen eller tok min første premie i et guttehopprenn. Troppsføreren, senere sogneprest Eystein Poulsen, var åndsbeslektet med mor og far, han gikk foran med sitt kristne eksempel – og han hadde som dem et praktisk grep på tingene. Av ham lærte jeg å grave meg ned i en skavl om vinteren, gjøre opp ild i sneen, lage mat i det fri. Men ingen av dem ante i hvilken grad jeg skulle få bruk for det i voksenalder.

Jeg vet ikke mye om psykologi – det er ikke mitt område. Men når ekspertene i våre dager understreker betydningen av harmoniske forhold i hjemmet, verdien av at et barn vokser opp i en atmosfære av kjærlighet og forståelse, da er jeg med, fordi jeg selv har erfart hva de snakker om. For så vidt kan det være likegyldig om foreldrene selv regner seg som kristne eller ei. Lever en mor og en far i hengivenhet for hverandre og barna, med ansvar for medmenneskene og respekt for det som er godt og vakkert, da vil de likevel ha skapt et hjem hvor harmonien råder, også i kristen forstand. Og barn fra slike hjem vil få noe med på veien som ingen kan ta fra dem.

Snart skulle jeg forlate barndomslandet og begynne min vandring i dødsskyggens dal. Ved inngangen måtte vi levere fra oss alt – selv navnene mistet vi. Men én ting fikk vi beholde, vi som hadde det, fordi ingen makt på jorden kunne røve det fra oss: Minnet om en mor og far som levde i kjærlighet og sannhet, minnet om mennesket som det *kan* være...

Vi bevarte troen på det gode. Og selv om vi var rede til å dø, bevarte vi derfor også viljen til å leve.

Far var rede til å dø.

Krigen var slutt, og han var blitt en olding på 94 år. Den siste tiden måtte han holde sengen på grunn av voldsomme nervesmerter, men tanken var like klar, og han stilte fremdeles krav til seg selv. For eksempel hadde han gjort det til en regel at han hver onsdag og lørdag skulle stå opp og stelle seg, da fikk han inn varmt vann, barberte og vasket seg og skiftet pyjamas.

En tirsdag morgen tilkalte han min søster, Gunna, og ba om at vannet måtte bli båret inn.

- Jamen, far, det er ikke onsdag før i morgen.

- Idag reiser jeg hjem, Gunna...

Hun forsto ikke med det samme hva han mente, men gjorde som han sa. Da han hadde barbert og vasket seg, tatt på seg ny pyjamas og lagt seg til rette i sengen, ga han Gunna beskjed om å hente mor.

- Nå får du sette deg her, sa han.

Og mens hun satte seg hos ham på sengekanten, tok han hånden hennes og begynte å stryke den – slik som han alltid hadde gjort. Han takket henne for alt hun hadde betydd for ham.

- For nå må jeg reise fra deg...

Hun fulgte nok etter snart, og da ville han være der og ta imot henne.

Så ba de to gamle en bønn sammen.

Litt senere kom min søstersønn, Rolf, innom, han studerte til prest.

- Nå skal du lese i Bibelen for meg, sa far.

Og etterpå:

- Nå vil jeg be om Herrens velsignelse...

Da gutten var ferdig, la den gamle hodet tilbake og lukket øynene.

Slik døde min far.

Thorbjørn Egner og Modums Blaafarveværk

Høsten 1942 utgav Thorbjørn Egner en serie med tolv julekort som ble meget populære, dels fordi de er små kunstverk, dels fordi de spiller på nasjonale strenger, dels fordi de var patriotiske.

Ett av kortene – det første i serien – er spesielt godt kjent. Det viser en julenisse som tar seg til det skallede hodet sitt med venstre hånd, men på hodet er det ikke noen nisselue. Noen vil ha det til at kortet har en tekst: «Hvem tok nisselua mi?» Det er ikke trykt en slik replikk på kortet, men det foreligger et kort der det i to av kantene på kortet står skrevet: «Noen har tat topluen! For det får en ikke gå med! Det er jøssinglue – å fy, å fy!!!» Folk har nok latt jungeltelegrafene gå med liknende utsagn. Utsagnet passet jo godt. Nissen har et forundret ansiktsuttrykk og tar seg til sitt skallede hode. Han undrer seg over hvor det ble av lua. Dette var midt under den tyske okkupasjonen, og nisselua var blitt et symbol på nasjonale følelser og motstand mot de tyske okkupantene. Det at nissen mangler lue, er en klar hentydning til at tyskerne forbød bruk av røde topplueer.

Det er lett å skjønne at Egner og nordmenn brukte dette julekortet til å vise en våpenløs motstand mot inntrengerne. Men noen tekst er det altså ikke på kortet, heller ikke på noen av de andre kortene. Navn på utgiver mangler også, noe som er påbudt. Det eneste som står, er nummer på kortet og årstall: 1-42, 2-42 osv. opp til 12-42. Men Thorbjørn Egners signatur står mer eller mindre tydelig på de fleste kortene. Signaturen er forresten unødvendig, for Egners «strek» er ikke til å ta feil av.

Thorbjørn Egner på Modums Blaafarveværk

Det som gjør at disse kortene har interesse for *Gamle Modum*, er at på kort nr. 1 står det en nisse foran en gammel landhandel, som utvilsomt er den vi kjenner fra Blaafarveværket ved toppen av Haugfossen ved Åmot. Hvordan kan det ha seg at Egner avbildet disse bygningene på dette julekortet?

Thorbjørn Egner utdannet seg som billedkunstner før krigen, og han arbeidet en tid som reklametegner. Som tyveåring ble han tidlig i trettiårene ansatt i en slik stilling i det den gang kjente firmaet Høydahl Ohme. Det var firmaets populære sjef Sigurd Winsnes som oppdaget ham og ansatte ham. I en tiårsperiode var Egner ansatt her, og Winsnes inspirerte Egner på mange måter. Det var i denne perioden Egner utviklet den karakteristiske stilen vi kjenner fra mange av

bøkene hans, for eksempel *Gamle hus i Vågå* (1943) og *Gamle hus i Rauland* (1945). Tegningene i disse bøkene ble til dels før krigen, dels under krigen. Egner sluttet hos Høydahl Ohme i 1940, men beholdt kontakten med Winsnes.

Winsnes hadde ei hytte i Modum, kalt «Grete-plassen», dit Egner ifølge Christopher Hals Gylseth i boken *Thorbjørn Egner. Tigergutt kan alt!* kom på besøk flere ganger både før og under krigen. Denne hytta ligger ikke så langt fra Haugfossbutikken, men på den andre siden av elva Simoa, rett overfor fossen.

Ifølge Christopher Hals Gylseth ble Egner inspirert av Winsnes til å tegne et «kamouflert patriotisk julekort med motiv fra Haugfoss landhandel ved Blaafarveværket, der de pleide å handle.» Ifølge Gylseth ser det ut til å ha vært i 1941. Streken i jule-kortene minner om streken i tegningene fra Vågå, der Egner var sommeren 1938 og 1942. Siden oppholdene på «Greteplassen» trolig var nokså korte, er det sannsynlig at han gjorde noen skisser på Modum og ferdigstilte kortene i sitt atelier i Oslo i 1942. I et intervju med Egner i DT&BB i 1981 står det at Egner hadde tegnet landhandelen der allerede før krigen. Winsnes spilte en rolle i de første forsøkene på å gjenskape Blaafarveværket. Dette skjedde i samarbeid med programleder i NRK, Arne Altern, og arkitekt Einride Slaato. Egner fikk også innblikk i dette arbeidet. Dette var før Kjell Rasmus Steinsvik og Tone Steinsvik kom inn i bildet. Egner fortsatte å interessere seg for det som foregikk på Blaafarveværket, og han var til stede ved de fleste åpninger av utstillingene på Blaafarveværket. Det var et meget godt forhold mellom Tone og Kjell Rasmus Steinsvik og Thorbjørn Egner.

Julekort som protest mot tyskerne

Allerede i begynnelsen av krigen ble nisselua brukt som et symbol på jøssingene og kampen mot tyskerne. Dette er tydelig på nissekortene. Mange kunstnere, reklametegnere og andre tegnet julekort med nisser og rød topplue. Mange av motivene er framstilt på en humoristisk måte. Illustratøren Frank Wathne tegnet i 1941 en serie på ti kort for Stavangerforlaget Åsmund S. Lærdal. Den 22. desember 1941 kunngjorde de tyske myndighetene denne ordren:

Kortenes utstyr strider dels mot flaggforordningen og gir dels uttrykk for ulovlig propaganda. [...] Kort som måtte

Norske julekort,

meget morsomme.
Godt assortement.
Pakker a 100 kort,
mapper a 17 kort.
Salg kun til handlende.

P. Kildal Lund,

Kongensgt. 14 – Oslo.
Telefon 26387.

Dette kan ha vært en annonse for julekort med patriotisk innhold.

finnes blant postsendingene bes stanset og straks sendt inn til 1ste postadministrasjon.»

En slik ordre måtte selvsagt provosere nordmenn, og på nyåret 1942 og seinere ble det enda mer populært å bruke røde toppluer, ikke minst i illustrasjoner av forskjellig art. Dette irriterte tyskerne så mye at de reagerte offisielt. Den 23. februar 1942 rykket tyskerne inn en annonse i avisene, der det het:

Bruken av røde toppluer har tiltatt så sterkt i den senere tid at det fra nu av betraktes som demonstrasjon. Bruken av disse luer forbys derfor fra og med torsdag 26. februar 1942.

Fra denne dag vil toppluer bli fratatt enhver som opptrer med sådanne og straffeansvar gjort gjeldende mot vedkommende – for barn under 14 år – mot foreldre eller foresatte.

Til tross for dette forbudet var det mange kjente kunstnere og illustratører som produserte nissekort i krigsårene. Det var bl.a. Kjell Aukrust, Benny Motzfeldt, Ulf Aas, Knut Spange, Vigdis Rojahn - og altså Thorbjørn Egner. Vi skal ikke se bort fra at noen, kanskje også Egner, ble så provosert av forbudet at de demonstrativt laget julekort med nissemotiv. Enkelte kort ble inndratt, og noen av kunstnerne, bl. a. Knut Spange og Vigdis Rojahn, måtte inn til avhør. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, ble kortene populære. Det sies at de ble omsatt til høy pris og ble brukt til å bytte til seg bl.a. mat og tobakk.

Thorbjørn Egners krigsjulekort

Egner illustrerte i alt 12 julekort som han utgav i 1942, ifølge Egners sønn Bjørn Egner muligens på Halvorsens forlag, siden det var der han på denne tiden utgav flere av sine bøker. Han laget også reklame for Halvorsens Forlag og bokhandel. Kortene er nokså like i streken og er trolig blitt til samtidig med det kjente kortet som ble omtalt ovenfor. Det er bare kort nr. 1 som har et motiv fra Modum.

Egner 1-42. Nisse uten lue. Bygningene i bakgrunnen er landhandelen ved Haugfossen, slik den så ut da den var i full virksomhet.

«Greteplassen» ved Haugfossen, der Egner var mange ganger før og etter krigen. Foto: Asbjørn Lind.

Kortene ble som nevnt meget populære. Opplaget ble nesten utsolgt før myndighetene rakk å beslaglegge kortene. De ble mye brukt, også etter

Egner 2-42. Nisser med hest som trekker lastebil.

Egner 3-42. Nisse spiller fløyte med fugl på fløyten.

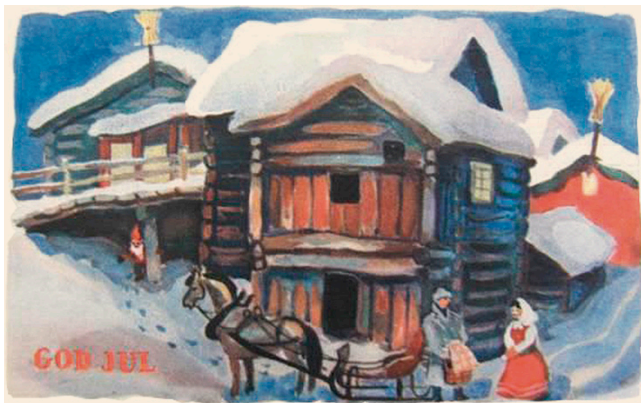
krigen. I dag er de samleobjekt, og man må betale 100-200 kroner pr. kort, ofte betydelig mer for kort nr. 1-42.

Egner 4-42. Nisse i stallen leser for dyrene. Motivet er hentet fra kalvebingen på Ballangrud gård på Hadeland. Motivet er også brukt i «Ola-Ola som alle dyra var så glade i». Familien Egner bodde somrene 1940, 1941, 1942, 1943 og 1945 på denne gården.

Egner utgav alle sine kort etter forbudet. Han visste nok godt hva han gjorde, og hvilken risiko han løp. Men han «dempet» seg ikke. Alle nissene på kortene, bortsett fra nissen på kort nr.1, har nisselue på. På kort nr. 11 danser mange med nisselue på, og i bakgrunnen danser to av dem hallingdans med en nisselue løftet opp på en stav. På kort nr. 5 står nissen delvis skjult bak en stolpe, men nisselua stikkes fram. På kort nr. 10 ligger det en nisse i senga. Han har tatt av seg klærne for natten, men nisselua er på. Alle disse situasjonene må ha ergret sensuren.

Flere av kortene har mer eller mindre tydelige hint til krigssituasjonen. Kort nr. 2 henspiller nok på mangelen på bensin og derav følgende bensinrasjonering. Nissene (og nordmennene) må være oppfinnsomme. Kort nr. 3 henspiller kanskje på at man må være oppfinnsom når det gjelder å gi beskjeder m.m. De to siste kortene i serien sier kanskje noe om at det er en mørk tid for landet, og at en del aktiviteter må skje i det skjulte.

Egner 5-42. Par med hest og slede. Motivet er trolig hentet fra Røysheim i Bøverdalen ved Lom. Egner reiste en del rundt i Vågå og omegn i 1938 og 1942 da han laget boken «Gamle hus i Vågå» (1943).

Egner 6-42. Nisse med gavesekk. Nigard, Rauland. Egner reise en del rundt i Rauland i 1940 og 1944 og laget skisser som han seinere brukte i boken «Gamle hus i Rauland» (1945)

Egner 7-42. Folk på vei til kirken. Kirken er trolig tegnet etter kirken i Vågå, som kjennetegnes ved det spesielle tårnet med fire små spir.

Egner 8-42. Dame med bolle/grøtfat på gårdstun. Fra Gjuvland gård i Rauland.

Egner 9-42. Kone på kjøkken med nisse i dørsprekken. Motivet er hentet fra kjøkkenet i kårstua på Ballangrud gård på Hadeland.

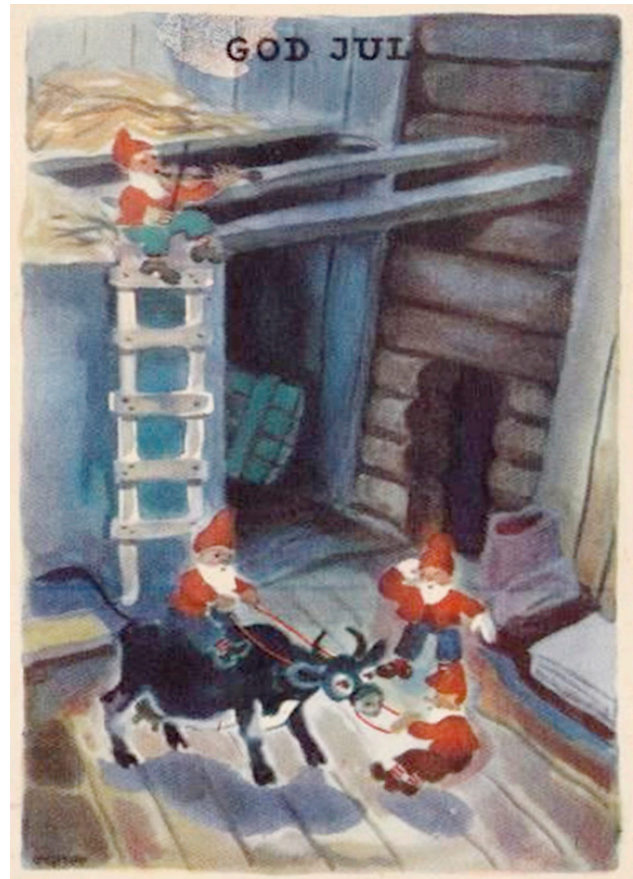
Egner 10-42. Nisse i seng. Fra soverommet i 2. etasje i kårstua på Ballangrud gård på Hadeland. Motivet er også brukt i boken «Da Per var ku» (1945).

Egner 11-42. Dansende nisser, hallingdans i bakgrunnen.

Takket være opplysninger fra Egners barn har det vært mulig å si noe om hvor motivene til kortene er hentet fra. Billedtekstene gir opplysninger om dette. Ett kort har altså motiv fra Modum, der Egner hadde mange opphold i årene før krigen og i de første krigsårene, to kort har motiv fra Vågå, der Egner var sommeren 1938 og 1942. Det resulterte i boken *Gamle hus i Vågå* (1943). To kort har motiv fra Rauland, der Egner var i 1940 og 1944. Det resulterte i boken *Gamle hus i Rauland* (1945). Tre kort har motiv fra Ballangrud gård på Hadeland, der familien Egner oppholdt seg somrene 1940, 1941, 1942, 1943 og 1945. Dette viser at Egner laget de 12 julekortene med utgangspunkt i grundige studier av både byggeskikk og innredning i den norske bygdekulturen. Husenes arkitektur er slik den gjerne var på bygdene før, kjøkkenet er typisk for slike rom på et småbruk eller husmannsplass, klærne er slik mange har hatt. Alt i alt er miljøet i kortene meget lett gjenkjennelige for en nordmann,

Egner 12-42. Nisser og ku.

og – ikke minst – motivene er veldig troverdige. De var vel egnet til å bidra til motstand mot den tyske overmakten. Det var ikke rart at kortene ble populære.

KILDER:

- Thorbjørn Egner: *Et selvportrett*, Oslo 2001
 Christopher Hals Gylseth: *Thorbjørn Egner. Tigergutt kan alt!* Oslo 2000
 Ingrid Sahlin-Sveberg: *Som julekvelden på kjerringa. Folketro, diktning og tradisjon*, Oslo 2000
 Ingrid Sahlin-Sveberg: *Jul gjennom alle tider*, Oslo 2004
 Birger Moen: «Haugfossnissen som nazi-agitasjon...», artikkel i *DT&BB*, 19. desember 1981
 Ivar Ulvestad (red.): *Vennlig hilsen. Postkortets historie i Norge*, Oslo 1988
 Ivar Ulvestad: *Norske postkort. Kulturhistorie og samleobjekter*, Oslo 2005
 Einar Økland: «Nissekort og humorkort» fra *I staden for roman eller humor*, Oslo 1993
 Den viktigste kilden er opplysninger fra Egners barn Bjørn Egner, Harald Egner, Marit Egner Engh og Turi Egner Olderheim. Julekortene er her gjengitt med deres tillatelse.

Ingar Hellerud:

Seterløpet 75 år. Norges eldste skogsløp

„Seter-løpet”

Ole Hellerud og S. Moe
„dødt løp” på god tid

Ole Hellerud.

Vestfossen Idrettsforening

tok atter lagpokalen

Sigurd Moe.

Utsnitt av Fremtidens reportasje fra det første Seterløpet i 1936.

Gjennom alle disse 75 årene, unntatt i krigsårene, har hundrevis av løpere slitt seg fra Solumsmoen i Nedre Sigdal over Skuterudåsen og til innkomst ved grendehuset Gimle på Vestre Spone.

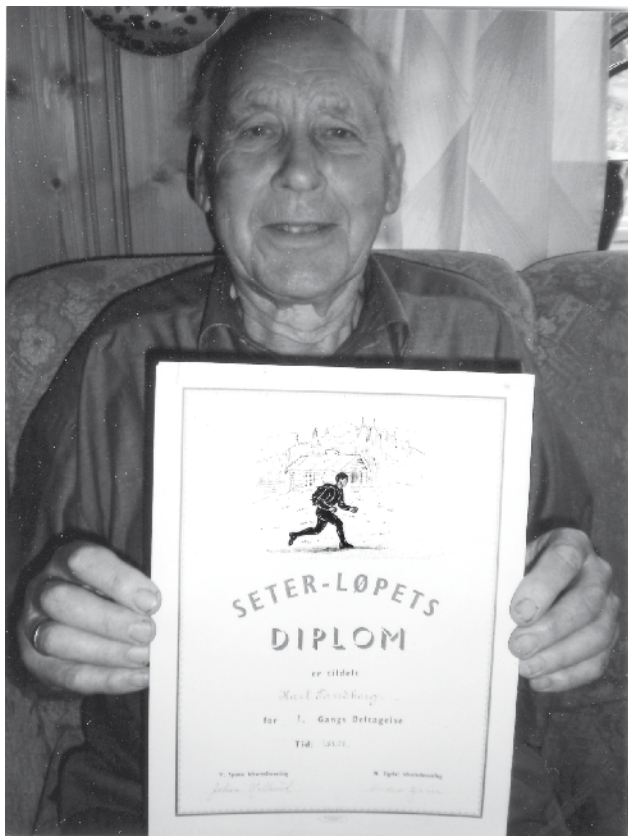
Traséen på ca. 20 km. ble gått opp sommeren 1936 av Hans Blegeberg og Arne Thingelstad fra Nedre Sigdal samt Erland Hansen og Johan Hellerud fra Vestre Spone. Ole Hellerud hadde også et avgjørende ord med i diskusjonen om traséen. Han var på den tid en av Buskeruds beste skogsløpere. Skogsløp var en sport mange menn var opptatt av den gang.

Løypetraséen har vært omtrent den samme i alle år. Men noen små forandringer har det vært. Sist i 1980-åra ble innkomsten lagt til idrettsplassen på Formo. Løpet ble da noen hundre meter lengre. Starten har alltid vært ved Nedre Sigdal Forbruksforening. Løperne passerer flere nedlagte setre underveis samt noen hustuffer fra boplassene som tilhørte arbeidere ved Modums Blaafarveværk. Skuterudseter, om lag halvveis i løpet, ligger på løypas høyeste punkt 470 m.o.h.

Fra starten i 1936 og fram til krigsutbruddet var det stor deltagelse. Det var det også i mange år etter krigen. I 1945 var det over 300 løpere med fra hele Østlandsområdet. Erland J. Nygård fra Vestre Spone vant det løpet. I mange år var pakning obligatorisk, men racerklassen hadde én klasse med pakning

Av dem som gikk opp løypa i 1936, var det Johan Hellerud som deltok i flest Seterløp. Her tar han av fra hovedveien mot mål ved grendehuset Gimle. Året var 1955 da han var 46 år gammel. Tid: 1.51.42.

Av lokale løpere var Karl Tandberg (nå 86 år) en god skogsløper sist i 40-åra og utover i 50-åra. Han representerte Simostranda IL. Her holder han opp diplomtet han mottok i 1945 da han løp Seterløpet for første gang. Den gang løp han med amerikanske militærstøvler som kom til Norge med Marshall-hjelpen.

Kai Hunstadbråten deltok i mange skogsløp. Her fra innkomsten i Seterløpet i 1967.

og én klasse uten pakning. Skotøyet var som regel pluggstøvler. Tøysko og turnsko kom etter krigen. Men også joggesko begynte å komme da.

Noe dusjanlegg med toalett var det ikke på Gimle før omkring 1970. Alle løperne vasket seg i vaskevannsfat ute om været var fint, ellers inne. Det ble jo mye vannsøl, men det ble raskt tørket opp.

Det var ikke vanlig at damer deltok i slike løp før i tiden, men det var noen unntak: Sigrd Semmen, Vestre Spone, Margit Fure, Vikersund og Anny Bratlie, Mjøndalen. Først ut i 1970-åra kom damene for alvor med. Etter hvert ble det også en trimklasse som ble meget populær. Løperne i denne klassen starter før konkurranseløperne.

Det vanker merker, pokaler, medaljer og diplomer til deltagerne, alt etter hvor mange ganger de har deltatt. Flest ganger i Seterløpet har Knut Bye fra Nedre

Sigdal, som har deltatt over 40 ganger. Men mange følger hakk i hæl. Rekorden har eggedølingen Knut Ålien på tiden 1.12.32. Flest seire i løpet har Kristen Åby, opprinnelig fra Nedre Sigdal, men han har representert ulike foreninger opp gjennom årene.

Nedre Sigdal idrettsforening og Vestre Spone idrettsforening har i alle år sørget for et prikkfritt arrangement. Løypekomitéen i begge lag rydder løypa, halvparten hver. Slik foregår også merkingen, som utføres dagen før løpet. Tidligere ble det merket tidlig om morgenen løpsdagen. Men etter at trimklasse ble innført, rekker man ikke å merke før deltagerne kommer. I mange år var det fest med premieutdeling på Gimle. Og selvsagt var det trykte deltakerprogram i mange år. Tilskuerne sto på flere steder etter løypa og heiet på sine favoritter.

Noen gamle flommer i Simoa

I Simoa finnes det målinger av vannstand og vannføring fra 1930 ved Kråkefjorden og i Eggedal fra og med 1972. Det finnes også en kort dataserie fra 1887 til 1902 ved Strandhengelet nederst i vassdraget. Vi kjenner til enkelte store flommer i Drammensvassdraget tilbake til midten av 1600-tallet delvis basert på historiske kilder. I denne artikkelen vil vi gi en oversikt over noen av de gamle flommene. Det er ikke opplysninger fra Simoa for alle disse flommene, og vi vil derfor bruke opplysninger fra nabovassdrag hvor opplysningene er mer fullstendige.

I Kanalvesenets historie fortelles det at det var fire flommer i en bratt fjellside ved Solumsmoen: Et fra 1752 med innmålt høyde 16.42 fot over høstlavvann, et fra 1798 med høyde 18.00 fot, et fra 1822 med høyde 18.70 fot og et fra 1858 med høyde 18.80 fot. Alminnelig flomstørrelse var der oppgitt til ca. 10 fot over laveste høstvann.

August–september 1653

Etter en langvarig periode med kraftig regnvær raste Fresjeborgen ved Larvik ut i et stort jordskred. Det var samtidig stor flom i Numedalslågen, og i Skien ble Klosterdammen tatt. Broer, sagbruk og 50 000 planker ble skylt på fjorden der. I Simoa ble Hovlandssaga tatt.

23. august 1752

En langvarig hetebølge ble avbrutt av kraftig regnvær 23. august dette året. Dette førte til en stor flom i Skienselva, spesielt i Tinn, der det gikk mange jordskred som førte til skade på 34 gårder. Myndighetene hadde ikke mulighet til å støtte bønder som led skade på annen måte enn å gi avslag på landskylden og dermed på skatten for noen år etter flommen. Disse fikk avtak på landskylden og dermed på skattegrunnlaget i 1754. Flommen var også stor i Simoa, hvor nivået er det eldste som ble markert ved Solumsmoen.

21.–23. juli 1789 – Storofsen

Storofsen er den største kjente skadeflommen som har rammet Sørøst-Norge. Den var særlig stor i Glomma, Begna, Driva og Orkla, men det var flom og flomskade til Otra på Sørlandet. Det er ikke opplysninger om flomskade etter Storofsen i Drammenselva sør for fylkesgrensen Buskerud-Oppland ved Begna. Fra Storustefjellet gikk det et skred som tok seks liv på Mansetra i Hedalen. I Sørbygda i Flå gikk det mindre skred etter oppdemning i bekker ved Tromald, Oppsal og Medbøen. Det er også kjent at Storofsen utløste flomskred i Ål. I øvre del av Numedal gjorde Storofsen stor skade. I alt fikk 50 gårdsbruk i Numedal slike avtak i landskylden som følge av skadene. Mange av skadene

skyldtes jordskred. Det er ikke tilsvarende rapporter fra Simoas nedbørfelt, men vi må anta at Storofsen også førte til flom der.

23.–27. august 1822

Sommeren 1822 var varm og tørr. Fra Numedalslågen fortelles det om store problemer for jordbruket og tallrike skogbranner på grunn av tørken. Da varmebølgen tok slutt, satte det inn med kraftig regnvær i siste del av august. Dette førte til storflom i Numedalslågen og i Skienselva, hvor flommen sies å være den største kjente før 1860-flommen. Flommerket ved Solumsmoen i Simoa er det nest høyeste av de fire og viser at flommen har vært meget stor i vassdraget. Broen ved Prestfossen gikk i denne flommen.

3.–5. juni 1853

Vårflommen dette året var en av de største observerte flommene i nedre del av Drammenselva, bare litt mindre enn ekstremflommen i 1860. Vi har ikke opplysningen om flommen fra Simoa, men den har vært meget stor ved samløpspunktet i Åmot.

16. august 1854

En regnflom i august tok Båsum bro som forbandt Eidalsgrenda på østsiden av Sonern med hovedveien. Samme flom tok en kornmølle ved Albrektfossen.

17.–18. juli 1858

Et kraftig regnvær rammet et område fra Nidelva til vestlige deler av Drammenselva 7. juli. Et nytt regnvær rammet samme område 17.–18. juli 1858. Uværet utløste 46 jordskred i Tinn og ødela alle broene over Måna. Flommen var også stor i Numedalslågen og meget stor i Simoa. Kopsengbrua ble tatt av en tømmerlunne 9. juli, mens Kolsrudbrua ble delvis ødelagt.

14.–17. juni 1860

Vinteren 1859–1860 var ekstremt snørik i vestlige deler av Østlandet og på Sørlandet. Lensmannen i Eker skrev derfor ut en advarsel til eiere av dammer, lenser og andre konstruksjoner i vassdraget om den forventete flommen. Denne advarselen var datert 17. april 1860. Våren var kald, men det satte inn temperaturstigning mot slutten av mai kombinert med noe nedbør som gav en flom. 13.–14. juni kom det så inn et kraftig nedbørområde fra sør kombinert med høye temperaturer og sterk vind inn mot Sørlandet. Nedbørområdet forflyttet seg mot nordøst og trengte etter hvert opp over mye av Østlandet hvor kraftig tordenvær kombinert med ekstrem snøsmelting førte til storflom helt opp i høyfjellet i Jotunheimen. Regnværet slo til i Buskerud natt til 15. juni. Det var ekstremflom

i Skienselva, Numedalslågen, Drammenselva og i Glomma unntatt i Østerdalen som lå i regnskygge. Det var også storflom i Lærdals- og Årdalselva. Flomnivået er kjent en rekke steder i Drammensvassdraget, både ved Kverkhengselet, ved Vikersund, i Sperillen, i Strandefjorden ved Fagernes, ved Snarumselva, ved Noresund bro og flere steder langs Hallingdalselva. Likeså er flomnivået kjent ved Labro i Numedalslågen og i Hjellevatnet og Nordsjø i Skienselva. Nybroen i Kongsberg ble tatt av tømmer fra Sølvverkets hengsel, og alle broene ble tatt i Øvre Numedal. I Gudbrandsdalen ble 114 broer tatt av flommen. Flomnivået er ikke kjent i Simoa; merkene ved Solumsmoen ble antagelig påført på fjellveggen før flommen i 1860 i forbindelse med undersøkelser som ble gjort av Kanalvesenet i forbindelse med flomsikring av Solumsmoen et år før. Samlet flomskade i Buskerud i 1860 var 156.330 speciedaler, men i Simoa ble skadene taksert til bare 495 speciedaler. Totalt gikk det med 7 menneskeliv i amtet for det meste som følge av flomskred, men ingen i Simoas nedbørfelt. I slutten av august var det en ny regnflom som særlig rammet Akershus, Østfold og Sør-Hedmark.

29. mai–1. juni 1879

Dette året var det storflom i Snarumselva, Ådalselva og Begna, Numedalslågen, Skienselva, Kragerøvassdraget, Nidelva og Otra. Flommen i Numedalslågen er den nest største målte fra 1879 til i dag; bare overgått av storflommen i 1927. Årsak til flommen var først snøsmelting, men med innslag av varmluft med regnbyger på slutten av smelteperioden. Det er ikke direkte opplysninger om flom i Simoa, men siden det var flom i nabovassdragene, er det grunn til å regne med at dette var et flomår også der.

16. september 1887

Kraftig regnvær førte til flom i Simoa. Flommen ved Strandhengselet er den nest største som er målt der i perioden 1887–1902. 7. september stod vannet 4 alen over veien ved Vadsbogen. Posten ble rodd med båt i veien. Samme vår ble også Kopsengbrua tatt av en tømmerlunne under fløtningen.

8. oktober 1892

Flommen ved Strandhengselet var den tredje største som ble målt der 1887–1902. Denne flommen skyldtes også langvarig regnvær nær kysten fra Sørlandet til Drammenselva. Det meste regnet falt 30. september–1. oktober og 6. oktober.

13. august 1895

3.–4. august falt det en del regn fra Gjerstadelva til Simoa, og 11. august satte det så inn med et kraftigere regnvær. I Eggedal ble det fra 2.–12. august målt henholdsvis: 44.4, 20.0, 12.8, 0.6, 23.8, 2.5, 4.6, 7.8, 55.0 og 8.0 mm regn. Dette førte til det høyeste flomnivået målt ved Strandhengselet 1887–1902.

April 1910

Utover vinteren 1910 falt det mye snø i Simoas nedslagsfelt. Temperaturen gikk opp i begynnelsen av april slik at snøsmeltingen kom i gang. Snøsmelting i kombinasjon med regn til flom førte til flom nederst i Simoa fra Haugsfoss til Solumhengselet. Dette førte til at tømmerflåter og umerket tømmer truet Haugsbrua, Grønlands- og Kjørepladsbrue og måtte redde av arbeiderne ved Haugsfos træsliberi. Vårflommen i 1910 var for øvrig den største målte i Randsfjorden og en stor skadeflom ved Lillestrøm.

10.–11. mai 1916

I mai 1916 ble Østlandet og Trøndelag rammet av en av de største vårflommene i det 20. århundre. Flomstørrelsen kan sammenliknes med vårflommene i 1934, 1966 og 1967 i samme område, bare overgått noen steder av Vesleofsen i 1995. I Simoa kulminerte flommen 10.–11. mai som følge av snøsmelting i kombinasjon med regnvær 9. og 10. mai. Vannmassene og tømmeret fra Kongshengslet ovenfor Haugsfoss rev med seg brua ved Kjøreplassen. Det ble satt inn ferje over Simoa til ut på høsten da ingeniørvåpenet fra Hvalsmoen satte opp en midlertidig peletongbru som sto til 1929, da ei jernbru ble bygget.

29.–30. juni 1927

Etter en kjølig vår satte det inn med regnvær og snøsmelting tidlig i juni i 1927. 29. juni rammet et kraftig uvær fra sør Skienselva, Numedalslågen, Drammenselva og de vestlige delene av Glomma. På Rjukan falt det hele 134 mm nedbør på et døgn, noe som utløste vel 250 jordskred i Tinn og tok 6 liv. Flommen er den største eller nest største målte flom ved Døvikfoss, Bergheim i Hallingdalen, Kongsberg, Jondalselv, Tinne og Skienselv. Det er ikke vannstands- eller vannføringsdata fra Simoa. På Hiåsen på sørsiden av nedbørfeltet falt det 73.7 mm regn, på Grimeli 49.7 mm i Eggedal 39.1 mm, ved Haugfoss i Modum 69 mm, ved Hakavik i Øvre Eiker 98 mm og i Kongsberg 94.5 mm. Dette viser at hovedtyngden av nedbøren falt lengst sørøst i feltet og at flommen derfor trolig var mindre intens i de høyere liggende delene av nedbørfeltet.

Hva gir store flommer i Simoa?

I Simoa er vårflommen årvisst som følge av snøsmelting, ofte i kombinasjon med noe regnvær. Likevel har mange av de største flommene vært sommer eller høstflommer utløst av kraftig regnvær. Flere av flommene fra midten av august har kommet etter langvarige hetebølger.

KILDER:

Drammen Tidende og Buskerud Blad, 16. mai 1916

Fremtiden, 10. april 1910.

Kanalvesenets historie

Mørch, Andreas: *Sigdal og Eggedal*, 1964

Meteorologisk Institutt: Oversikt over Veirforholdene i Norge 1875–1933

Meteorologisk Institutt: Nedbøriakttagelser i Norge, 1895–1975
Skatvedt, Thormod: *Sigdal og Eggedal*, bd I., Grøndahl & Søns Boktrykkeri, Kristiania, 1914

En fergemann og en forherda halling

Overskrifta er ei omskriving av Jacob Sandes kjente «Hestehandlarvise» som går slik: «Ein sognamann og ein forherda halling, kom ein gong opp i krangel om ein hest.»

Fergemannen vi skal omtale, var fra Modum, og fortellinga ei nesten parallell historie. Den beretter om hvordan det gikk nok en «forherda halling» i møte med en moing, kanskje noe av samme ulla, får vi føye til. De som kjenner visa, veit at krangelen endte tragisk: Begge hovedpersonene kreperte, mens hesten sto likesæl «bakom stova, og meska seg med frisk og kraftig hå».

Vår historie utspant seg høsten 1703 i Bøenstøen, en av Modums mange fergesteder i eldre tid, og er omtalt både i lokalhistoriene for Flå og Modum.

Bøenstøa var fergested til Bjørntangbrua ble bygd i 1904. Det gjengitte bildet er fra ca. 1950, så husa i Bøenstøa var vel anderledes på 1700-tallet.

Foto: Norske Gaardsbruk. Buskerud.

Bøenstøen ligger til Snarumselva ned for gamle Sysle mølle. Nordfra kom allmannveien fra Krødsherad over Skretteberg og Røste ned til fergestedet. Øst fra Vikesundet gikk veien over Hære og Hole til Bøenstøen, der en kunne bli satt over av fergemann om så både med hest og doning.

I 1703 satt Peder Iversen som fergemann i Bøenstøen. Ola Syversen Solum, bonde fra Flå, var «utpå bygdene ein tur», som det hette i Hallingdal, kanskje for å selge hest. Det var mye tømmerkjøring på Modum vinters tid, så høstslengen kunne være lagelig tid for hestehandel. Ola hadde vært innom på Hole, og var ikke helt edru da han kom ridende ned til Bøenstøen en dag i oktober.

Der fikk han seg mat, og sikkert nok også mer å drikke. Det fulgte trakterings- og skjenkerett med de kongelige bevillingene til å drive fergetrafikk.

Krangel

I følge opptatte tingvitner ført i pennen av kongens fogd, Lars Tønder, 6. mars 1704 var hendelsesforløpet slik:

De to involverte kom i trette om en hestehandel og om soldattjenesten. Peder Iversen var nemlig i soldattjeneste og hjemme på permisjon, og han spurte Ola om ikke han også hadde vært ute på eksersis. Hallingen svarte at han hadde gjort soldattjeneste i en måned, men hadde kjøpt seg fri. Og føyde like godt til at han hadde en sønn, som når han kom opp i den alder, også skulle bli kjøpt fri.

Peder Iversen mente dette var foragerlig snakk, om han hadde store penger, skulle han kjøpe seg unna, mens Peder som var mindre bemidlet, måtte tjene sin soldatplikt, og sa at slikt var hykleri.

Det utviklet seg til en hissig trette, og Peder tok Ola i skjegget. Da hallingen dermed trakk kniven, sa Peder: «Trekk du kniv, så trekker jeg også!» Så fikk Peder et snitt av kniven i halsen og ett i haken, derpå ett i hånden. Da kjørte Peder kniven med kraft i hallingens bryst og gav han en flenge på minst et kvats lengde⁽¹⁾ og så dypt at de senere kunne se inn i innvollene. Da raget hallingen opp og ut på dør og sa: «Nu har jeg visst fått nok!» Han stupte ute, død, tre skritt fra døren. Så tok Peder sin bajonett ned fra veggen og strøk på dør. De som vitna var kona til Peder Iversen, en skredder som hette Knut Larsen (50 år) og Syver Isaksen (20 år), alle vitna enstemmig.

«Lite å skrive hjem om»

Ei triviell historie: En krangleveren, snavlefull halling, som hadde «ujæla» å bruke kniv når han sloss, rakte ut for feil mann. På bortebane. Vitneutsagnene var til moingens favør. Det skulle bare mangle. Og så hadde fylla skylda! Ikke stort å rippe opp i tre hundre år etter, kan en si.

Men vitneforklaringen forteller at det lå noe mer bak. Fergemann og soldat Peder Iversen «strøk på dør». Væpna med bajonett, soldatens nærkampvåpen, stakk han rett og slett av. Han var nok langt fra sikker på hvordan utfallet av en rettssak ville bli.

Fra *Modums historie* får vi greie på at Peder Røstøen, som han kalles der, av alle ting, rømte til Sverige (!). Danmark-Norge og Sverige var vitterlig i krig. Like fullt holdt Peder seg i Sverige til det var avsagt dom i saken. Men det tok sin tid.

*Infanterisoldater i den første norske hær ca. 1700, med bandolær og flintlåsbørse. Historia fra Bøenstøa forteller at det også hørte bajonett med til børsa.
Foto: Norges Historie. Bind 7. Cappelen 1977.*

Krig var mer en sak for land og konger enn for «den gemene hop», som hadde mer enn nok med slitet for det daglige brød og å bære ekstrabyrdene krigene påførte dem. Den svenske allmuen, utarmet av kongehusets stormaktsambisjoner i mer enn hundre år, hadde kanskje ikke så stor motvilje mot en norsk desertør som en skulle tro. Vanlige folk ønsket fred. Den bortløpne soldat Peder Iversen led i hvert fall ikke større overlast i Sverige enn at han valgte å bli der, framfor en usikker skjebne i det dansk-norske rettsapparatet. Etter Kristian den 5. norske lov kunne slike saker ende med dødsstraff.

Vitneavhør og dom

Dom i saken falt ikke før i 1706. Da vitna skredderen på ny. Han fortalte at han satt på bordet og sydde⁽²⁾. Peder satt innenfor han i bordroen og hallingen foran han, og Peder kunne derfor vanskelig komme unna da hallingen stakk.

Peder hadde fortalt at han hadde gjort tjeneste i elleve år. Ola hadde da bydd han 20 rdlr. til å kjøpe seg fri, men Peder ville ikke ta imot pengene, han ville tjene kongen og Gud så lenge han kunne. Ola hadde videre skrytt av at han kunne eksersere for en kaptein enda han hadde tjenestegjort bare en måned, og hadde harselert Peder som hadde tjent i elleve år⁽³⁾, og bare kunne eksersere for en korporal. De hadde også drukket brennevin sammen.

Dommen falt 24. juli 1706. Peder ble frikjent, han hadde handla i nødverge, heter det.

Her kommer det fram mange ting som i sum gjør det forståelig at dommen ble som den ble. Vi skal ta dem i rekkefølge. Men aller først må vi nevne noen

*Ovnsplate fra Hassel jernverk fremstiller seierherren fra den store nordiske krig, Fredrik 4., i full galopp. I laurbærkransen som omgir kongen står valgspåret hans, som oversatt fra latin lyder: «Herren er min hjelper!»
Foto: Norges Historie. Bind 8. Cappelen 1977.*

sider ved den dansk-norske staten som bakteppe for domsmaktens konklusjon i drapssaken i Bøenstøen høsten 1703.

Eneveldet

Eneveldet ble innført ved statskupp i 1660. Adel og øvrige stender mistet all innflytelse over statsapparatet. Makten ble samlet hos Kongen, in persona. Som i dagens diktaturer krevde dette kontroll over militærvesen, lovgivning og domstoler. Indirekte også over næringslivet, som nest å sørge for at undersåttene holdt seg i live, måtte bringe til veie inntekter til å holde diktaturstatens institusjoner oppe. Ikke minst et overdådig kongelig hoff, som trengtes for å kaste glans over monarken av Guds nåde.

Statskirken ble eneveldets viktigste propagandaredskap, og den lot seg villig bruke. Gud og kon-

gen burde prises i samme åndedrag! Propaganda for den besående sammfunnsorden var en av kirkens viktigste oppgave i diktaturstaten Danmark-Norge. Kirke og kongdømmet hadde felles interesser i en lydige og underdanige allmue som garanti for begges eksistens øverst på samfunnspyramiden!

Sist på 1600-tallet utgjorde utgiftene til det kongelige hoff ca. 20 % av statsinntektene. Av de resterende 80 % gikk det meste til militærvesenet⁽⁴⁾. Den viktigste grunnen til dette var de europeiske kongehusenes notoriske erobring- og revansjeambisjoner. Dette gjaldt ikke minst det danske og svenske kongehus. I 1699 besteg Fredrik 4. den danske tronen. To år før var Karl 12. blitt konge i Sverige. De var fettere, men her ga slektskap ikke vennskap. Alt i 1700 var naborikene i krig, som med kortere opphold varte helt til 1720.

Hele 1600-tallet hadde også vært preget av slett naboskap, og Danmark hadde jevnt over vært den tapende part i krigene. Prisen for dette hadde særlig Norge måttet betale; lydriket måtte avstå Båhuslän, Jemtland og Herjedalen til Sverige.

I de siste tiårene av århundret bygde den norske stattholder Ulrik Frederik Gyldenløve opp en egen norsk hær. Lovhjemmelen var udiskutabel. Plikten til å verge land og folk var fastslått alt i den eldste landsloven. Og som ellers ble byrdene lagt på allmuen. Utligningsgrunnlaget var matrikulert jord, og rundt 1700 skulle to fullgårder eller tilsvarende stille en soldat med utrustning, inklusive mat for en måned. Soldaten ble vervet for ti år, måtte gjennomgå militær opplæring og møte til jevnlig eksersis. Denne ble gjennomført en gang i måneden ved hovedkirken i soknet. Soldaten var pålagt å høre messe, dernest delta i militær eksersis. Slik oppnådde en «å slå to fluer i en smekk». Først kunne presten innprente de rette holdningene i soldaten. Deretter drillet offiseren militære ferdigheter!

I vitneforklaringene etter det fatale slagsmålet i Bønstøen kom det tydelig fram stor meningsforskjell mellom de to involverte. Hallingbonden holdt det for kurant å kjøpe seg fri fra militærtjeneste, mens soldat Peder mente dette var «hykleri og forargelig snakk» og framholdt soldatplikten som alles anliggende. I annen gangs vitneforklaring ble dette utdypet ytterligere. Peder hadde nekta å ta i mot pengene Ola bød han til frikjøp: «Han ville tjene kongen og Gud så lenge han kunne!» Men det var kanskje først da den storkjefta hallingen mente han sjøl «kunne eksersere for en kaptein, mens Peder bare kunne eksersere for en korporal på tross av elleve års soldattjeneste!» at det kokte over for den kongetro og tapre Peder. Nå gikk det på æra løs!

For å forstå meningsforskjellen mellom de to «kumpanene» kan det være nyttig å bruke de sosiologiske begrepene ære og æresgrupper. Det framgår tydelig at Peder soldat hadde internalisert øvrighetens budskap om «mod, troskap, tapperhet og

hvad der giver ære». Peders referanse var æren ved å være soldat. For bygdefolket kunne dette tydeligst vises ved gode ferdigheter i eksersis, noe alle kunne bivåne hver eneste måned etter messetid. Vi kan derfor langt på vei skjønne at Peder mistet besinnelsen og dro lusehallingen i skjegget! Eksersisen på kirkebakken var soldatens paradenummer i bygdefolkets påsyn⁽⁵⁾.

Ære og kongelig dobbeltmoral

Men hva med flåværingbonden Ola Solum. Var han bare full og flåkjefta? «Av fulle folk får en høre sannheta», heter det. Så antakelig sa han det han mente om å tjene konge og fedreland med liv og helse som innsats. For selv om Ola og Peder begge var menn av allmuen sett ovenfra, var realiteten annerledes når det var snakk om mulighetene staten så for å utnytte dem til egen fordel. Det hette derfor i de kongelige forordningene at gårdbrukere og odelsgutter helst burde spares ved frikjøp, mens yngre sønner og tjenestegutter kunne tas til soldater. Slik fikk staten utnyttet undersåttene for alt de var verd. Frikjøpsbeløpet varierte mellom 20 og 30 rdlr.

For Olas æresgruppe, bøndene, var det ikke skambelagt å kjøpe seg fri fra militærtjeneste. Bøndene vurderte hverandre etter eiendom, og kongen bøndene etter skatteevne. Olas utsagn om manglende lojalitet til konge og fedreland målbar holdninger som var aksepterte og vanlige blant bøndene. Kunne han frikjøpe både seg og odelsgutten for militærtjeneste, demonstrerte han velstand, og gjorde i tillegg øvrigheten til lags. Men han provoserte den kongetro soldaten på holdninger kongemakten med flid innprentet sine undersåtter, og særlig i rikets soldater.

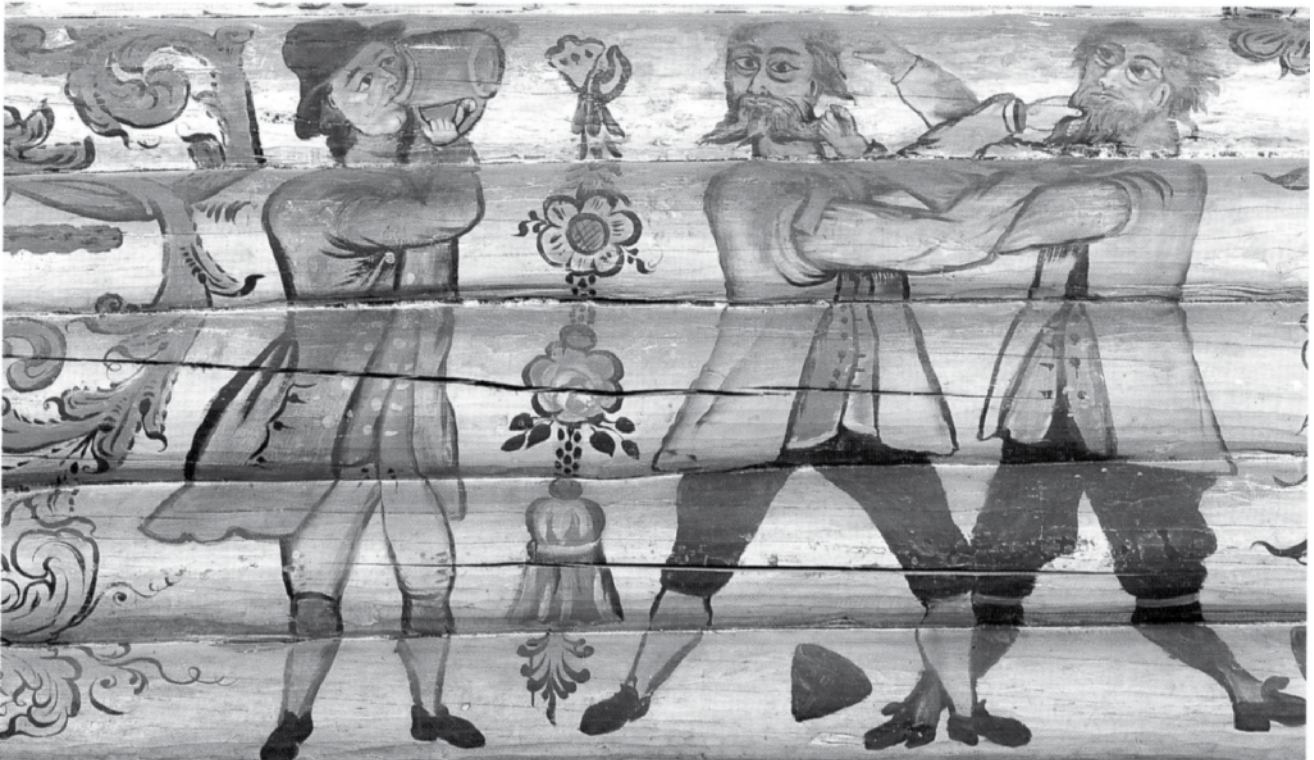
Hvorfor ble så Peder Iversen frikjent?

I de opptatte forklaringene er det enda to momenter som taler i Ola Solums disfavør. Det var han som først trakk kniv, og han skadet Peder hele tre ganger fra plassen hans i bordroen der han vanskelig kunne komme unna da hallingen gikk til angrep.

Innomhus var det forskjell både på folk og sess. Husbonden var husholdets viktigste person, dernest husmoren. Husbondens faste plass var i bordroen, husbondsetet. Rang ved bordet ble regnet etter hvor nært du ble plassert husbonden. Å angripe husbonden i husbondsetet var et angrep på husfreden og hele huset, og da kunne ingen føle seg trygge. Når det så var vitnefast at det var Ola som først trakk kniv og angrep husbonden Peder på et sted hvor han ikke kunne slippe unna og påførte han tre sår før Peder stående i høysetet i egen stue omsider gikk til motangrep, begynner en å se rimeligheten i at soldat og fergemann Peder Iversen ble frikjent.

Retten fant det bevist at forholdet var slik som vitnene sa, og at «Ole Solum som med dragen kniv overfalt så plutselig Peder Røstøen, og ved tre beskadigelser tvang han til å værge seg – bør ligge på sine

«Hver sin lyst sa vintapperen», drakk mens de andre sloss. Rosemaleren Olav Hansson har malt denne slagsmåls-scenen i Rygjistua i Heddal i 1782. Uskikken med å dra hverandre i skjegget når en sloss, ser ut til å ha vært vanlig!

egne gjerninger, og den innstevnede Peder Røstøen, som sitt liv værgede – derfor være angerløs».

Kongelig voldsmonopol

En av kongemaktens viktigste oppgaver fra første ferd på 1000-tallet var å håndheve voldsmonopolet. Kongen ga lovene, kongen dømte og kongens menn var de eneste med rett til voldsutøvelse innenfor kongeriketens grenser. Gjennom hele middelalderen gikk så vel kongen som kirken sammen om å få slutt på den førkristne volds- og æreskulturen, der æresdrap og blodhevn sto sentralt. På 1600-tallet hadde en langt på vei lykkes, og selv om krenket ære er en gjenganger i det norske rettsapparatet, hørte det til sjeldenhetene at konflikter med innslag av vold endte så drastisk som i dette tilfelle. Oftest når det var snakk om håndgemeng der det var brukt «handbu», var det gjerne staur eller stokk eller annet en måtte ha for hånden, som var brukt. Sjeldnere kniv. Men hallingen Ola Solum brukte kniven.

Forskjell i syn på vold og ære?

Jørgen Moes diktstrofe fra «Fanitullen» om at «halldølenes knivblad satt løst i hans slir», kan tolkes som forestillinger om hva som var tillatt i slagsmål var annerledes i Hallingdal enn «utpå bygdene». Muntlige opplysninger jeg har fra Hallingdal, tyder på det.

«Følk vøro annleis tå gamalt,» sa Kristian Ødegård (f.1899) en gang vi lå i fjellet og fiska på 1960-tallet. «Dei va' mykji hard'ar, å dei kunde bi mykji vildare me'. Kommo dei i eksa, (mista besinnelsen) råka de' endå te' dei bruka kniv'». Da jeg spurte hvor lenge siden dette var, sa han det var noe han husket omtalt da han var barn. «Men bruka dei kniven når dei slosst, stakk dei ikkje, dei berre rispa! Då heldt dei innpå knivbladet å skamskar. Men dei fleste skjemdest yvi slikt», fortalte han. I muntlig overlevering fra besteforeldregenerasjonen min på Modum, ble det sett på som feighet og «taterjæl» å bruke kniv i slagsmål.

Med all mulig reservasjon for en tidsforskjell på 200 år, kan det likevel synes som en ikke så likt på bruk av kniv i slagsmål områdene i mellom. Ut fra beskrivelsen av basketaket i Bønstøen, virker det som hallingen var «hennug me' kniven» i slagsmål. Og han stakk ikke, han skamskar. Fra rettsbøkene i Hallingdal går det fram at Ola i 1699 hadde vært i klammeri med en Espen Larsen Normann. Men om det var vold involvert i dette, veit vi ikke.

Etterskrift

Når det gjelder sodaten Peder, må vi i hvert fall kunne si han var «en hard nasjon», som de sa herover før i tida. Han kom seg etter skadene han fikk i slagsmålet, greide seg to år på rømmen i Sverige, og

hadde i tillegg utstått elleve års militærtjeneste. Det var det langt fra alle som klarte. Selv i fredstid var dødeligheten betydelig høyere blant soldater enn i den øvrige befolkningen.

Da Peder omsider var hjemme igjen, ble han stevnet av Erik Ulen som eide Bøenstøen, for å ryddiggjøre gården. Han måtte med andre ord flytte. Det var vel blitt smått med fergehold på Peder når han var på rømmen i Sverige. Mer hører vi ikke om soldaten Peder Iversen.

Men hva med hesten? Og den dreptes familie. Det ble holdt skifte etter Ola Solum i 1704 og i 1706. Kona, Kari Reiersdatter, og de seks barna levde. Skifteforretninger gikk nøye for seg. Omframte personlige eiendeler som gangklær og slikt ble det meste registrert: Hus, dyr, redskap og annet utstyr. Boet ble gjort opp for 188 rdlr. brutto. Men Ola hadde skaffa seg gjeld så nettoverdien ble ikke mer enn 92 rdlr. Gården var i selveie, men pantsatt for 150 rdlr. I alt kan en vel si at Ola Solum hadde «sitti sånn passe i det». Men med noen drammer under vesten, vokste vel han som andre!

Av husdyr var det registrert to hester, en rød og en brun. Hvem av dem som hadde vært med i Bøenstøen og måtte dra død husbond til gårds, sier ikke skiftet noe om.

Kari Reiersdatter må ha sett praktisk på situasjonen. Hun giftet seg opp igjen alt i 1704. Hun var 38 år, og trengte sikkert en mann til å drive gården. Eldste sønn var bare 14. En kunne ikke sette seg til med hendene i fanget når en hadde gård og seks mindreårige barn.

Livet måtte gå videre.

NOTER;

- 1) En kvarts lengde: Antakelig en kvart alen; litt over 15 cm.
- 2) Skredderen satt på bordet og sydde: Skreddere var sammen med skomakere de mest vanlige av omreisende håndverkere. Innomhus var det ofte både dårlig plass, dårlig lys og smått om reinsligheta, i hvert fall på gulvet, som oftere ble sopt enn vaska, om det ikke var jordgulv, ikke uvanlig enda på 1700-tallet. Både for at skredderen skulle ha arbeidslys og for at klær skulle være reine når de var nye, var det vanlig at skredderen satt på bordet og sydde.
- 3) Hadde tjent i elleve år og bare kunne eksersere for en korporal: Soldattjenesten for menige var ti år. Utsagnet kan tyde på at Peder hadde vervet seg som korporal.

Henrik Werenskiolds kongeframstilling i Asbjørnsen og Moes eventyr; Presten og klokkeren, samsvarer nok langt på vei med den folkelige oppfatningen av den folkekjære og rettferdige kongen i København. Det store antall petisjoner, eller klagebrev til «Han Far», vitner om det.

Embetsverket, og aller mest futen som skattoppkrever, måtte gjerne «Styggen ta!» som det heter i et annet eventyr. Asbjørnsen og Moe. Norske Folkeeventyr. 1978.

- 4) Kirke og presteskap var selvfinansierende. Vedlikehold av kirke (og kirkegård) var soknets ansvar. Prestegårder og betaling for kirkelige handlinger forsørget prestene.
- 5) Eksersis: Ved siden av å disiplinere og øve opp militære ferdigheter, hadde eksersisen sosiale funksjoner i lokalsamfunnet. Det har stått respekt av å være en av kongens «stramme karer i full mundur» helt fram mot vår tid. I lokal fotoregistrering er bilder av uniformerte ungdommer sterkt representert. (Se for eks artikkel av Arnt Berget i *Gamle Modum*, nr 20, 2005, samt forsidebildet i samme nummer.) At eksersisen også fungerte som underholdning for allmuen er dokumentert i Thure Lunds artikkel «Kongsrud'n eller Pluggen» i *Gamle Modum* nr 17, 2002.

KILDER;

Østro: *Gards og slektshistorie for Flå i Hallingdal*, B. 1
Ruud: *Modums historie*, B.5, Gårdshistorien
Mykland: *Norges historie*, B.7, Cappelens forlag 1977
Sogner: *Norges historie*, B.6, Aschehougs forlag 1996
Nedkvitne: *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*, Scandinavian Academic Press 2011